Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Дәулетбекова, А. Қ. Рауандина, Р. С. Рахметова, Қ. С. Жайлаубаева

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ

БӘЙШЕШЕК

ОҚУЛЫҚ

5-сынып

Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі ұсынған

1-бөлім

Көкжиек-Горизонт
2017

© ГКП «Академия-Оқулық-Баспа»

ӘОЖ 373.167.1
КБЖ 81.2 Қаз-922
Қ17

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ **ҰСЫНҒАН**

Авторлары.: Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Дәулетбекова, А. Қ. Рауандина, Р. С. Рахметова, Қ. С. Жайлаубаева

Ғылыми кеңесшілер:

Өмірзақ Айтбаев — филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі, Халықаралық «Қазақ тілі» қоғамының президенті

Әділ Құрманжанұлы Ахметов — филология ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Жоғары мектеп халықаралық ғылым академиясының академигі, Жоғары оқу орындары еуропалық қауымдастығы атқарушы кеңесінің мүшесі

Қ17 Қазақ тілі мен әдебиеті. Бәйшешек: Оқулық. Қазақ тілінен басқа тілде оқытатын 11 жылдық жалпы білім беретін мектептің 5-сыныбына арналған. 1-бөлім / Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Дәулетбекова, А. Қ. Рауандина, Р. С. Рахметова, Қ.С. Жайлаубаева. — Алматы: Көкжиек-Горизонт, 2017. — 132 б.

ISBN 978-601-7832-35-3

ӘОЖ 373.167.1
КБЖ 81.2 Қаз-922

ISBN 978-601-7832-34-6
ISBN 978-601-7832-35-3 — (1-бөлім)

© «Көкжиек-Горизонт» ЖШС, 2017

Құрметті жас дос!

Сен қазақ тілінің «Балапан» деп аталатын бөлімін аяқтап, енді «Бәйшешекке» аяқ бастың. Бәйшешек сөзі қазақ ұғымында «сену, достық, адалдық, тазалық дегенді білдіреді. Халық өз ауласында аппақ, әдемі бәйшешек гүлін өсіруді жақсылықтың нышаны деп есептеген. Бәйшешек көктемде қар кете салысымен өсіп шығатын гүл екенін өзің де білесің. Ол қыстың әлі кете қоймаған ызғарынан қорықпай, көктемді шақырады. Ол — ерліктің символы. Бәйшешек адамдардың бойына жылылық дәнін себуге асығады. Олай болса сен де қазақтың ойлы, мазмұнға бай сөзін көкірегіңде, жадыңда сақтап, асқақ армандарға жетесің, адам жанын түсінесің, қоршаған ортаның, табиғаттың құпия сырын ұғасың, қазақ тілін меңгеру арқылы айналаңдағы адамдарға ізгіліктің, жылылықтың нұрын себесің. Тілді білу арқылы сенің танымың кеңейеді, эстетикалық талғамың өсіп, сұлулық пен әсемдіктің асқақ құдіретін түсінесің.

Бұл оқулық сені айналаңдағы адамдармен еркін қарым-қатынас жасауға, пікірлесуге, сауатты жазуға, дұрыс, әсерлі сөйлеуге үйретеді.

«Бәйшешек» сабақтарында сен қазақ халқының әдебиетімен танысасың. Тіл мен әдебиетті қатар меңгересің. Сені қызық тапсырмалар күтеді: қазақша сөйлей білуге, пікіріңді дәлелдеп айтуға үйренесің, ақын-жазушылардың шығармаларымен танысасың, мақал-мәтел арқылы ойыңды түйіндеп жеткізесің, дербес, жұптық, топтық тапсырмаларды орындайсың. Тілдік жаттығулар ойлануға, өз бетіңмен жаңа сөйлемдер құрай білуге көмектеседі. Оқулықтағы түрлі тапсырмалар сені достарыңмен жақын араласуға, қоршаған ортаңды танып, өз ойыңды еркін жеткізуге, сырыңды бөлісуге көмектеседі.

Мұғалімнің берген тапсырмаларын толық әрі дұрыс орындай отырып, қазақ тілінің сөз байлығын терең меңгерсең, қызық шығармалар оқысаң, жұмбақ шешсең, мақал-мәтел мағынасын түсініп айта білсең, келесі деңгейге өтіп, қазақ тілінде еркін сөйлейтін боласың.

Талабыңа нұр жаусын, жас дос!

Қазақ отбасының дәстүрлері

1—2 САБАҚ

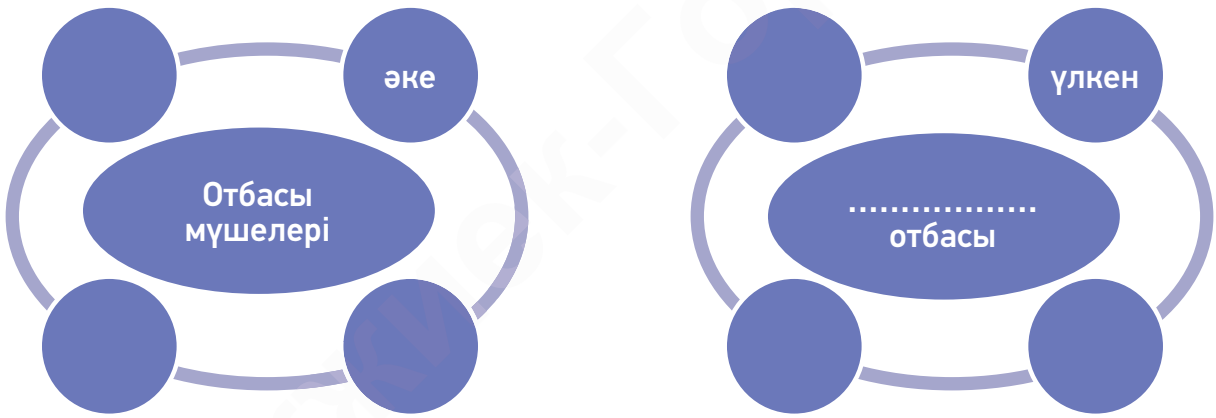
МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

дәстүр, кеңес беру, қамқоршы, құрметтеу

ЖАЗЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Бірінші диаграммаға отбасымен байланысты туыстық атауларын, екінші диаграммаға «Қандай отбасы?» деген сұраққа жауап беретін сөздерді жаз.

ЖАЗЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Диаграмманы пайдаланып, өз отбасың туралы мәтін құрап жаз.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Өлеңді мәнерлеп оқы. Мұғалімнің көмегімен өлеңдегі туыстық атауларды тауып, олардың мағынасын анықта. Өлең мазмұнын өз сөзіңмен айт.

Тату болса, ағаң жақын,
Ақылшы болса, әпкең жақын.
Бауырмал болса, інің жақын,
Алдыңа тартқан адал асын
Қимас жақын — қарындасың.

Еркелейтін немерең жақын,
Өз ұрпағың — шөберең жақын.
Мейірімді анаң қымбат,
Асқар тауың — әкең қымбат,
Туып-өскен елің қымбат,
Кіндік кескен жерің қымбат!

АЙТЫЛЫМ

4 **-тапсырма.**
Диалог. Жағдаят. Бір-біріңмен пойызда кездестіңдер. Амандасыңдар, танысыңдар. Өз отбасыларың туралы диалог құрыңдар.

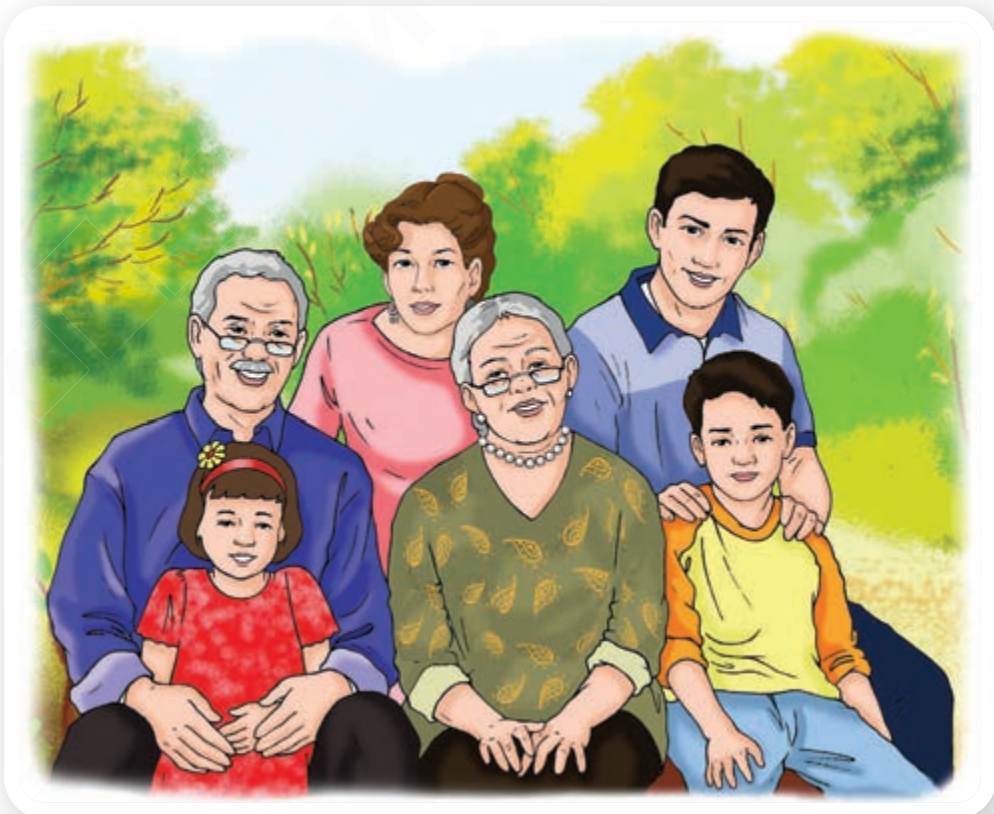
ОҚЫЛЫМ

ТІЛДІК БАҒДАР

ТӘУЕЛДІК ЖАЛҒАУЫНЫҢ ЖЕКЕШЕ ТҮРІ

Жақ	Оңаша тәуелдеу	
1-жақ	Менің	**-м, -ым, -ім** *отбасы +**м**, ана +**м**, әже+**м**, доб+**ым**, іні+**м***
2-жақ	Сенің	**-ң, -ың, -ің** *отбасы + **ң**, ана+**ң**, әже+**ң**, доб+**ың**, іні+**ң***
Сыпайы түрі	Сіздің	**-ңыз, -ыңыз, -іңіз** *отбасы+**ңыз**, ана+**ңыз**, әже+**ңіз**, доб+**ыңыз**, іні+**ңіз***
3-жақ	Оның	**-сы, -сі, -ы, -і** *отбасы, ана+**сы**, әже+**сі**, доб+**ы**, дос+**ы**, іні+**сі***

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

5 **-тапсырма.**
Мәтінді тыңда. Оқы.

Сәлем, достар! Менің атым — Әлібек. Мен сендерге өз отбасымды **таныстырамын**. Бұл — менің отбасым. Менің отбасым да басқа қазақ отбасылары секілді үлкен. Менің отбасымда атам, әжем, әкем, анам, ағам, інім, қарындасым бар. Бәріміз бірге тұрамыз.

Қазақ отбасының жақсы **дәстүрі** көп. Олар: жасы үлкен адамға **жол беру, төрге отырғызу, қарсы сөйлемеу, қызды сыйлау**. Үлкендер жасы кішілерге **қамқоршы** болады, кеңес береді, ақылды болуды үйретеді.

Қазақ отбасында жасы үлкен адамды ерекше құрметтейді. Әкем маған: «Үлкенді құрметте, кішіге қамқор бол!» — дейді. Мен де атам мен әжемді, әкем мен анамды, ағамды құрметтеймін. Ал ініме, қарындасыма көмектесемін.

Қазақ халқы ежелден ұл бала мен қыз баланың **тәрбиесін** бөліп қараған. Ұлды мал бағуға, **қолөнерге**, ақша табуға, қыз баланы ас пісіруге, кесте тігуге, **өрмек тоқуға** үйреткен.

Қазақ дәстүрі бойынша, үйде, көшеде ер адамдар бір-біріне қол беріп амандасады. Жасы кіші адам үлкенге «Ассалаумағалейкум!» деп амандасса, үлкендер «Уағалейкумсалам!» — деп жауап береді. Ал мектепте, қоғамдық орындарда ер адаммен де, әйел адамдармен де «Сәлеметсіз бе!» деп амандасады.

Адамдарды таныстырғанда үлкенге кішіні, әйел адамға ер адамды бірінші таныстырады. Ондай кезде, «Танысып қойыңыздар», «Таныстыруға рұқсат етіңіздер!» деп айтады.

Мен өз отбасымды жақсы көремін, қазақ отбасының дәстүрлерін **құрметтеймін, сақтаймын.**

- **Мәтіндегі қарамен жазылған сөздерді сөздік дәптеріңе аудармасымен жазып ал.**

ЖАЗЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Мәтіндегі тәуелдік жалғауы жалғанған сөздерді теріп жаз.

Үлгі: *отбасы + м*

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Мәтіндегі ақпараттың дұрыстығын тексер.

Ақпарат	Иә	Жоқ
Әлібектің отбасы үлкен.		
Қазақ отбасында жасы кішілерді ерекше құрметтейді.		
Қазақ отбасында жақсы дәстүр көп.		
Ата-анасы Әлібекке ақылды болуды үйретті.		
Әлібектің қарындасы жоқ.		
Ұл бала мен қыз баланың тәрбиесін бөліп қараған.		
Әлібек үлкендерге әрқашан кеңес береді.		
Әлібек өз отбасының дәстүрін құрметтейді.		

ЖАЗЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Қазақ отбасында қандай дәстүрлер бар? «Кім не істейді?» сұрағына жауап жаз.

Үлкендер:
—
—
—

Жасы кішілер:
—
—
—

Ұл бала:
—
—
—

Қыз бала:
—
—
—

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Мәтін бойынша бес сұрақ құрастырып жаз. Парталас досың екеуің бір-біріңнің сұрақтарына жауап беріңдер.

АЙТЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Берілген сөздерді жекеше түрде тәуелдеп айт: әже, ана, ұл, қыз.

Үлгі:

Жекеше	
1-жақ	Менің әжем, анам
2-жақ	Сенің ...
	Сіздің ...
3-жақ	Оның ...

Жекеше	
1-жақ	Менің ұлым, қызым
2-жақ	Сенің ...
	Сіздің ...
3-жақ	Оның ....

ЖАЗЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
«Әлібектің отбасы» тақырыбына синквейн (бес жолды тақпақ) жаз.

Бес жолды тақпақтың құрылымы:

1. Тақырыпқа қатысты бір зат есім.
2. Бірінші зат есімге — екі анықтауыш.
3. Бірінші зат есімге — үш етістік.
4. Бірінші зат есімді суреттеп толықтыратын төрт кілт сөз.
5. Бір зат есім — метафора (бірінші жолдағы зат есімге назар аударатындай).

ЖАЗЫЛЫМ

12 -тапсырма.
«Бинго» ойыны. Кім торды тез толтырады? Әр торға кімнің отбасында неше адам, кімдер барын жазыңдар. Ол үшін сыныптастарыңнан барынша көбірек сұрастыруға тырысыңдар. Тәуелдік жалғауларын қолданыңдар.

Отбасында екі адам бар. Олар: *әкесі,*	Отбасында төрт адам бар. Олар:	Отбасында үш адам бар. Олар:	Отбасында бес адам бар. Олар: .....

ЖАЗЫЛЫМ

13 -тапсырма.
Толықтырып жаз.

Амандасу сөздері: _____
Таныстыру сөздері: _____
Қоштасу сөздері: _____

ЖАЗЫЛЫМ

14 -тапсырма.
«Досыммен танысыңыз» тақырыбында қажетті сөз орамдарын қолданып, үш адамның диалогін жаз. Диалог 12—14 үнқатымнан тұрсын. Қазақ тіліне тән сөз орамдары қолданылсын.

АЙТЫЛЫМ

15 -тапсырма.
Отбасыңның суретін сал не фотосуреттерін алып келіп, сыныпқа таныстыр. Қажетті сөз орамдарын қолдан. Тәуелдік жалғаулы сөздерді қолдан.

АЙТЫЛЫМ

16 -тапсырма.
Полилог. Жағдаят. Досың екеуің көшеде келе жатып, көрші атайды көріп қалдыңдар. Амандасыңдар, досың мен атайды таныстыр. Мәтіндегі ақпараттарды пайдалан.

ЖАЗЫЛЫМ

17 -тапсырма.
Шетелдік досыңа қазақ отбасының ерекшелігі мен дәстүрлері туралы білгеніңді айтып, хат жаз.

Кел, жаттығайық!

Менің әжем,
Менің әжем — нар әжем,
Көп жасаған кәрі әжем.
Ауырғанда
Мен үшін
Әр сүйгені — дәрі әжем.
Менің әжем — жыр әжем,
Шуағы мол, нұр әжем.
Ақ таяққа сүйеніп,
Аман-есен жүр, әжем!

Қадыр Мырза-Әлі

ЕСТЕ САҚТА!

Өзімнің отбасымды таныстырамын. Қазақ отбасының жақсы дәстүрі көп. Қазақтар ұл бала мен қыз баланың тәрбиесін бөліп қараған.

Атам төрде отырады

3—4 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

төр, босаға

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Суретке қара. Сұрақтарға жауап бер.

1. Үйлеріңе келген қонақты қалай қарсы аласыңдар?
2. Қонақтарды дастарқандағы дәмге қалай шақырасыңдар?
3. Дастарқанға қандай тағам қоясыңдар?
4. Дастарқанға шақырылған қонақтар қай жерге отырады?
5. Үй иелері қайда отырады?
6. Сен қайда отырасың?

ЖАЗЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Дастарқан жасау тәртібін білесің бе? Ретімен жаз.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

ТІЛДІК БАҒДАР

ЖАЛПЫ ЕСІМ ЖӘНЕ ЖАЛҚЫ ЕСІМ

Зат есім — заттың атын білдіретін, *кім? не?* деген сұрақтарға жауап беретін сөз табы. Зат есімдер мағынасына қарай **жалқы есім** және **жалпы есім** болып бөлінеді. **Жалқы есім** адамның, қаланың, жан-жануарлардың, шығармалардың және т.б. атын білдіреді. *Мысалы*: ***Алматы, Айару, Ақтөс***. Ал жалпы есім заттардың ортақ, жалпы атауын білдіреді. *Мысалы*: ***қала, қыз, ағаш, ит*** және т.б.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Түсінгеніңді айт. Оқы.

Төр — сыйлы орын

Төр — қонақбөлменің жоғарғы жағы. Ол — жасы үлкен адамдар, қонақтар отыратын сыйлы орын. Қазақ үйге келген қонақты «Төрлетіңіз!», «Төрге шығыңыз!» деп қарсы алады. Көрпе төсеп, жастық қойып, төрге отырғызады, құрмет көрсетеді.

Қазақ халқында дастарқанға үлкендерден бұрын отыру ұят саналады. Себебі алдымен ақ сақалды ата мен ақ шашты әжені сыйлап, төрден орын береді. Үлкен кісілер — көпті көрген, сыйлы кісілер. Қазақта «төріңнен қарт кетпесін» деген сөз бар. Себебі қарт тілегін айтып, батасын береді. Төрде қарттар, одан төмен жастар отырады.

Тамаққа да үлкендерден бұрын қол созуға болмайды. Ол — әдепсіздіктің белгісі. Дастарқанда үлкендермен жарысып сөйлеу де ұят саналады. Қазақ дастарқаны дос, бауыр, туыс қана емес, кез келген адамға ашық. Қазақтар бір-бірінің үйіне барып, жиі араласқанды ұнатады. Әсіресе ата-анасын әрқашан құрметтеп, үйіне шақыру, төрге отырғызу — қазақ баласы үшін әрі міндет, әрі парыз. Өйткені дастарқан — жақсылықтың басы, қуаныштың белгісі.

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Мәтіннің мазмұны бойынша сұрақтарға жауап бер.

1. Төр қандай орын?
2. Қазақ халқы үйге келген қонақты қалай қарсы алған?
3. Қонаққа қалай құрмет көрсеткен?
4. Қазақ халқы төрге кімді отырғызған?
5. Қазақта қарт туралы қандай аталы сөз бар?
6. Төрде кім отырады?
7. Дастарқанға кім бата береді?

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Төменде берілген сөздердің ішінен жалпы есімдерді теріп жаз.

Төр, жасы үлкен, адамдар, сыйлы, қонақтар, қастерлі, орын, қазақ, үйге, келген, қонақты, төрлетіңіз, жастық, қойып, көрсетеді, дастарқанға, халқында, атаны, ананы, кісілер, қарт, батасын, жастар, тілегін, ұрпағы, қиындықты, әжені, ақ самайлы, көрпе, сөз, босаға.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
«Үйге келген қарт адамды қалай қарсы алу керек?» тақырыбындағы диалогті толықтырыңдар. Диалогтегі қарт кісі мен ұл баланың арасындағы әңгімені әрі қарай жалғастырыңдар (хал-жағдайын сұраңдар, ата-аналарың туралы әңгімелеңдер, дастарқанға шақырыңдар).

— Ассалаумағалейкүм, ата!
— Уағалейкүмассалам, балам!
— Ата, төрге шығыңыз.
— Рақмет! Өркенің өссін, шырағым!
— .....
— .....

ЖАЗЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
«Дастарқан әдебі» мәтініне мына суреттердің қандай қатысы бар? Дастарқан басында не істеуге болмайтыны туралы жаз.

АЙТЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Жағдаят. Шетелдік досыңмен өз халқыңның дәстүрлері туралы сөйлесіп отырсыңдар. Ол сенен қазақ халқының дастарқан әдебі туралы сұрады. Оған қазақ халқының дастарқан әдебі туралы айт. Диалогте жалқы есімдерді қолданыңдар.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Ұлағатты сөздерді түсініп оқы. Негізгі ойды анықтап, шағын мәтін жаз.

Адам денесінде қарнынан өткен жаман ыдыс жоқ. Адам баласы бірнеше асап жеген тамақпен шектелсе де болады. Қажет болса, қарнының үштен бірін тамаққа, үштен бірін суға, қалған үштен бірін дем алып тұруға ажыратсын.

(Хадистен)

Саулығыңды тілесең, артық ішіп-жеме.

Ә. Науаи

Шақтап жесең, санаңды ашар,
Артық жесең, ұйқы басар.

Ф. Бэкон

ЖАЗЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Ұлағатты сөздерден жалпы есімдерді тап. Сол сөздерді қатыстырып, сөйлем құрап жаз.

ЕСТЕ САҚТА!

Құрметті қонақтар!
Төрге шығыңыз!
Астан дәм татыңыз!
Бата беріңіз!

Табалдырықты баспа!

5—6 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

жаман ырым, тыйым сөздер, басу/баспау

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Суреттерді сөздермен алмастырып айт. Дәптеріңе жаз.

Құр + **барыс септік** отырма.

 + **жатыс септік** ысқырма.

 + **жатыс септік** санын санама.

Бір + **көмектес септік** үзбе.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Тыңда. Мәтінді түсініп оқы.

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Үйде үлкен адамдардан қандай тыйым сөздерді жиі естисің, дәптеріңе жаз. Оны қалай қабылдайсың? Өз ойыңды сыныптастарыңмен бөліс.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

Қазақ отбасындағы дәстүрлер тыйым сөздермен де байланысты. Тыйым сөздер — үлкен маңызға ие тәрбие құралы. Сондықтан қазақ халқында үлкендер жас балаларды тыйым сөздер арқылы да жамандықтан алыс, жақсылыққа жақын болуға үйреткен. Қазақ халқында табалдырық — **қасиетті** ұғым. Ол — үйдің сырты мен ішінің шегарасы, байлық пен кедейліктің де шегарасы. Табалдырық — бақыт пен **жақсылықтың** қарауылы. «Табалдырықты баспа, бақыт қашады», «Табалдырықта тұрма, үйге келетін жақсылықты қайтарма», «Табалдырықта тұрып, кедейлікті шақырма, жаман ырым бастама» деген тыйым сөздер жай айтылмаған.

Табалдырық — бақыттың белгісі. Табалдырығыңнан құтсыз адам аттаса, кедей боласың, құтты адам аттаса, бай боласың. Сондықтан жас келін алғаш табалдырықтан кіргенде, жақсы ырым жасалады. Оған шашу шашып, құт шақырып, оң аяғымен «Бісмілла!» деп кіргізеді.

Тұрсын Жұртбайдан.

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Мәтін бойынша сұрақтарға жауап бер.

1. Қазақтың отбасы дәстүрінде тыйым сөздер ненің құралы болып саналады?
2. Тыйым сөздер арқылы балаларды неге үйреткен?
3. Табалдырық қазақ халқында қандай ұғым болып саналады?
4. Табалдырық ненің шегарасы?
5. Табалдырыққа қатысты қандай тыйым сөздер айтылған?
6. Табалдырық ненің белгісі?
7. Жас келін келгенде, қандай ырым жасалады?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Мәтіндегі өзіңе ұнаған тыйым сөздердің мағынасын аш.

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Мәтіндегі қою қаріппен берілген сөздерге сұрақ қой. Сөйлемді сұраулы сөйлемге айналдырып жаз. Мәтіндегі жалпы есімдерді тап. Сол сөздерге тәуелдік жалғауының жекеше түрін жалғап жаз.

Үлгі: *Қай халықта табалдырық қасиетті саналады?*

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Сөздер мен сөз тіркесін оқып, суретті сызбамен көрсет. Берілген сөздерден сөйлем құрап жаз.

Төр, оң босаға, шаңырақ, сол босаға, дастарқан, сандық, есік, табалдырық.

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Мәтіннен алынған сөздердің антонимін тауып жаз.

қасиетті —
сырты —
төр —
кедейлік —
жаман —
құтсыз —
жас —
кіру —
атта —
оң —

ОҚЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Көп нүктенің орнына тиісті жалғауларды қойып, оқы.

Қазақ халқы... табалдырық — қасиетті ұғым. Ол — үйдің сырты мен ішінің шегара ... . Байлық пен кедейліктің де шегарасы. Табалдырық — бақыт пен жақсылықтың қарауылы. «Табалдырық ... баспа, бақыт қашады», «Табалдырықта тұрма, үйге келетін жақсылықты қайтарма», «Табалдырықта тұрып, кедейлікті шақырма, жаман ырым бастама» деген тыйым сөздер жай айтылмаған.

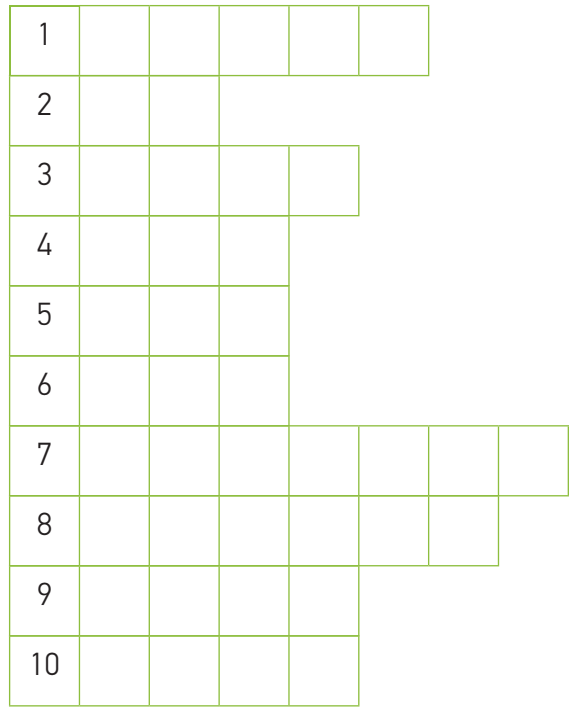
Табалдырық — бақыт ... белгісі. Табалдырығын ... құтсыз адам аттаса, кедей боласың, құтты адам аттаса, бай боласың. Сондықтан жас келін алғаш табалдырықтан кіргенде, жақсы ырым жасалады. Оған шашу шашып, құт шақырып, оң аяғымен «Бісмілла!» деп кіргізеді.

ЖАЗЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

10 **-тапсырма.**
Сөзжұмбақты дұрыс шешсеңдер, өздеріңе таныс сөз шығады. Жалпы есімді табыңдар.

1. Төртінші септік
2. «Бер» сөзінің антонимі
3. Қарттың алғысы
4. Үйдің берекесін, сәнін кіргізетін адам
5. Ешкінің төлі
6. Қиын кезде қасыңнан табылатын адам
7. Футбол төрешісінің дыбыс құралы
8. Ризашылықты білдіретін сөз
9. Үнемі дастарқаннан табылатын зат
10. «Ақ» сөзінің антонимі.

ЖАЗЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
Сөзжұмбақтың шешуін тәуелдеп жаз.

АЙТЫЛЫМ

12 **-тапсырма.**
Жағдаят. Анаң екеуің қазақтың дәстүрі туралы әңгімелесіп отырсыңдар. Тақырып бойынша диалог құрыңдар. Жалқы есімдерді пайдаланыңдар.

ЕСТЕ САҚТА!

Табалдырықты баспа!
Босағаны керме!
Жаман ырым бастама!

© «Келешек-Полиграфия»

«Тоқта, ботам! Атаң келеді артыңда...»

7—8 САБАҚ

ЖАҢА СӨЗДЕР

жарықтық, зиялы, қалжырағаң

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Диалог. Төмендегі суретке қараңдар. Суреттегі сотқар баланың әрекеті туралы сөйлесіңдер. Жалпы және жалқы есімдерді қолданыңдар.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Бата-тілекті мәнерлеп оқы. Мұғалімнің көмегімен онда не туралы айтылып тұрғанын түсін. Батаны кімнің қашан беретінін айтыңдар.

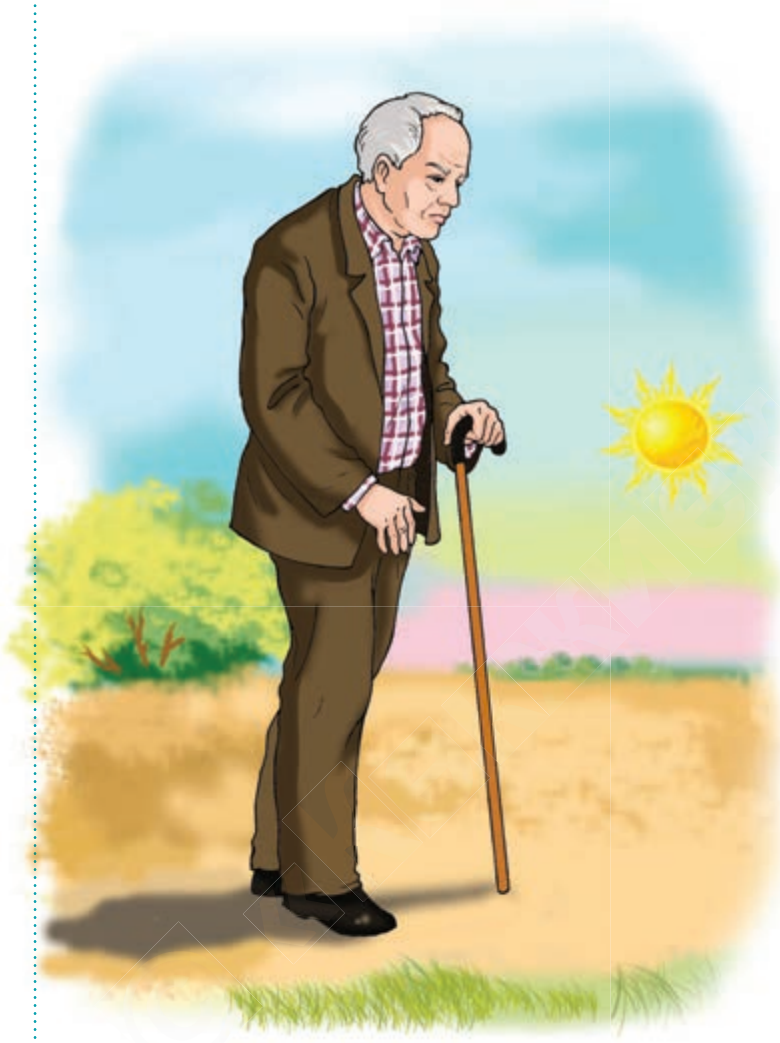
Оқуда зерек бол,
Ұйқыда сергек бол!
Істе шебер бол!
Ақылға кемел бол!
Ойда мәнді бол,
Тойда сәнді бол!
Үлкенге тең бол,
Кішіге кең бол!
Өмірің ұзақ болсын,
Уайымың аз-ақ болсын!

(«Бата сөз» кітабынан)

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Актер Сәбит Оразбаевтың орындауындағы «Тоқта, ботам, атаң келеді артыңда» әнін үнтаспадан тыңдаңдар. Сұрақтарға жауап беріңдер:

1) Бұл әнді бұрын тыңдап пе едіңдер?
2) Ән кімге арналған?
3) Бұл әннің сөзін, әнін кім жазған? Олар туралы не білесіңдер?

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Сөздікті пайдаланып, мәтіндегі қарамен жазылған сөздердің аудармасын тап, мағынасын анықта.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Өлеңді тыңда, мәнерлеп оқы. Өзіңе таныс сөздерге сүйеніп, онда не туралы айтылғанын болжап айт. Өлең мәтінінен жалпы есімдерді тап. Оларды теріп жаз.

Тоқта, ботам!
Атаң келеді артыңда!
Бұр мойныңды **қалжыраған** қарт ұлға.
Сенің сәби сәттеріңнің **мысқалын**
Айырбастап ала алмай жүр алтынға.

Тоқта, ботам!
Атаң келеді артыңда!
Жүзе жүріп, жүз құбылған **сағымда,**
Жастық дейтін көктеменің шағында,
Өскен едік сенің анаң екеуміз
Осы қарттың мәпелеген бағында.

Қарттың бағын жайлайтынбыз иен тегін,
Тыңдайтынбыз алуан-алуан ертегін.
Жинап алып жүрер еді **жарықтық**
Күллі ауылдың **елтеңі мен селтеңін**.
Ей, болашақ!
Қарт келеді **зиялы**,
Кейімесін ата қыран ұялы.
Сен сыйласаң сәби шақтың бір сәтін,
Атаң сағаң ұзақ өмірін қияды.

Ақылына айырбаста күлкіңді,
Қайтесің сол күлкі дейтін шіркінді?!
Бейқам күліп өспеген соң өз басым,
Бос күлкіні ұнатпаймын біртүрлі...

Тоқта, ботам!
Атаң келеді артыңда.
Дария-шалқар даналығын ал, тыңда!
Сенің сәби сәттеріңнің мысқалын
Айырбастап таба алмай жүр алтынға.
Тоқта, ботам! Атаң келеді артыңда!

(М. Мақатаев)

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Мәтін бойынша берілген ақпараттың дұрыс не бұрыстығын анықта.

Ақпарат	Дұрыс	Бұрыс
Өлең әкесі мен баласы туралы		
Өлең үлкенді құрметтеу туралы		
Әкесі баласына кеңес берді		
Атасы немересіне кеңес берді		
Үлкендерге жол берсең, олар саған бата береді		
Үлкендерге жол берсең, олар саған тәтті береді		
Қарт адам баланың әкесі мен анасын өсірген		
Олар бір отбасында тұрады		
Атасы бұрын көп ертегі айтып беретін		

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Берілген сөздерді оқы. Екі бағандағы мағынасы ұқсас синоним сөздерді тауып, сәйкестендір.

1	ата	а	уақыт
2	ботам	ә	жеміс ағашын өсіруші
3	сәт	б	аз, кішкене
4	мысқал	в	соңында
5	бағбан	г	қарт ұл
6	кейімесін	ғ	ренжімесін
7	артында	д	ақылды
8	дана	е	балам

ЖАЗЫЛЫМ

9 -тапсырма.
Мәтін мазмұнын әкесінің атынан баласына арналған қысқаша хат түрінде жазыңдар. Жалқы есім сөздерді қолданыңдар. Хатта қазақтың үлкен кісілерінің баланы еркелету сөздерін (балам, қарағым, шырағым, айналайын және т.б.) пайдаланыңдар.

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
«Оймоншақ». Мәтін мазмұнын бір-бір сөйлемнен айтып шығыңдар. Алдыңғы айтқан баланың ойын келесі сөйлеуші үзбей жалғастырсын.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

10 -тапсырма.
Топқа бірігіңдер. Сурет пен мәтінді пайдаланып, сахналық қойылымның сценарийін жазыңдар. Оны топ болып көрсетіңдер. 15—18 үнқатымнан тұратын қойылымда өлеңдегі негізгі ақпаратты қамтыңдар. Амандасу, танысу әдебіне байланысты сөздерді қолданыңдар.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
Берілген жалпы есімдерді жекеше түрде тәуелдеп жаз: ата, бала, жол

Үлгі:
Жекеше

1-жақ	Менің ...
2-жақ	Сенің ...
	Сіздің ...
3-жақ	Оның ...

ЖАЗЫЛЫМ

12 **-тапсырма.**
Атаңды Жеңіс күнімен құттықтап, ашықхат жаз. Хат мазмұнында атаңнан үйренген жақсы істерің туралы айт. Хатта жалпы және жалқы есімдерді қолдан.

13 **-тапсырма.**
«Қазақ дәстүрі» тақырыбына синквейн (бес жолды тақпақ) дайындаңдар.

Бес жолды тақпақтың құрылымы:
1. Тақырыпқа қатысты бір зат есім.
2. Бірінші зат есімге — екі анықтауыш.
3. Бірінші зат есімге — үш етістік.
4. Бірінші зат есімді суреттеп толықтыратын төрт кілт сөз.
5. Бір зат есім — метафора (бірінші жолдағы зат есімге назар аударатындай).

КЕЛ, ЖАТТЫҒАЙЫҚ!

Мақал

Отан отбасынан басталады.

ЕСТЕ САҚТА!

Досым, қарт адамдарды сыйлап, құрметтеу керек. Менің атам — ақылды адам. Ол — зейнеткер.

Атам бата береді

9—10 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

ардагер, соғыс, еңбек, бата беру

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сұрақтарға жауап бер.

1. Қазақ отбасында өтетін қандай мерекелерді білесіңдер?
2. Бата деген не? Ол туралы не білесің?
3. Батаны қандай отбасылық мереке кезінде береді?
4. Батаны кім береді?
5. Батаның қандай түрлері бар?

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Төмендегі суретке қара. Суреттегі бата беріп отырған атаның бейнесін суреттеп жаз. Суреттемелік мәтінде мына сөздерді қолдан: батыр, соғыс ардагері, мейірімді, ақылды, қарт және т.б.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Қайнаркөздерден балаларға арналған батаның мәтінін тауып оқы. Оның қандай жағдайда берілетінін айт. Бата сөздің құрамынан жалпы есімдерді тап. Тәуелдік жалғауы жалғанған сөздерді анықта.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Мәтінді тыңда, оқы.

Қазақ отбасындағы өте ертеден келе жатқан ерекше дәстүрдің бірі — бата беру. Бата — тілі көркем, ізгі тілек түрінде айтылатын қысқа әрі мәні терең сөз. Батаның тәрбиелік маңызы үлкен. Бата берудің өз жолы, дәстүрі, рәсімдері бар.

Дастарқан басында, түрлі жиын-тойда, отбасы мерекелерінде: тұсаукесер, тілашар кезінде жастар қол жайып, үлкендерден бата сұрайды. Батаны кез келген адам бермейді. Батаны көпті көрген ақсақалдар мен дана әжелер береді.

Батаның түрлері бар. Ас батасы — асты үстелге әкелгенде немесе ас ішіп болған соң берілетін бата. Ас батасы тамақ ішкен сайын беріледі. Рамазан батасы — үш күнгі ораза айтта айтылатын ізгі тілек, жақсы ниет. Жол батасы ұзақ жолға шыққанда беріледі. Жолға шығарда үй иесі көршілерге, туыстарға тамақ беріп, үлкен ақсақалдан бата алады. Тілек-бата — үлкендер жастарға риза болғанда, реті келген жерде қолын жайып беретін батаның түрі.

Қазақтар сөз өнерін өте жоғары бағалаған. «Бата адамға күш береді, жолын ашады, жаман күштерден сақтайды» деп сенген.

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Мәтіннің мазмұны бойынша төмендегі тақырыптарды ретімен орналастырып, жоспар құр.

1. Батаның пайдасы
2. Бата берудің тәртібі
3. Батаның түрлері
4. Үлкендердің батасы

АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Сұрақтарға жауап бер.

1. Мәтінде қазақ отбасының қандай мерекелері мен дәстүрі туралы айтылған?
2. Батаның қандай түрлері бар?
3. Батаны кімдер береді?
4. «Тоқта ботам...» өлеңінің мазмұнын есіңе түсір. Сенің ойыңша, үлкенге жол берген балаға ата қандай бата берер еді?
5. Ғаламтор көздерінен сол жағдаятқа лайық бата мәтінін тауып жаз.

АЙТЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Диалог. Мәтіннің мазмұнына сүйеніп, ата мен баланың рөлінде диалог құрыңдар. Құрған жағдаяттарың осының алдындағы тақырыппен сәйкес болсын. Өзіне жол беріп, амандасқан Әлібекке соғыс ардагері мәнді етіп бата берсін.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Берілген сөздерді жекеше түрде тәуелдеп жаз: бата, тәрбие, қол.

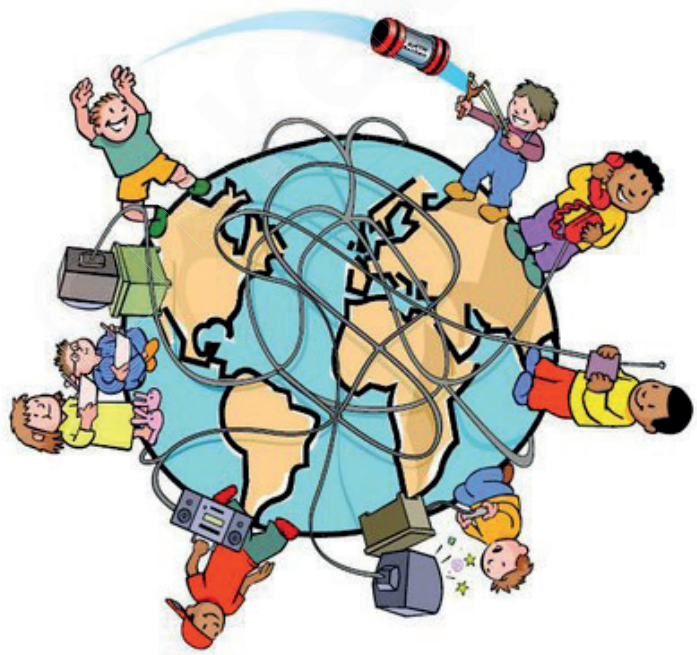
Үлгі:

Жекеше

1-жақ Менің .....
2-жақ Сенің .....
Сіздің .....
3-жақ Оның .....

ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Ғаламтор көздерінен бата туралы қосымша мәлімет жинаңдар. Бата сөздердің адамға пайдасы туралы ой қорытыңдар.

ЕСТЕ САҚТА!

Қазақ отбасындағы ерекше дәстүр — бата беру. Батаны үлкен адамдар, ардагер аталар береді.

Әкеліңіз, көмектесейін!

11—12 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

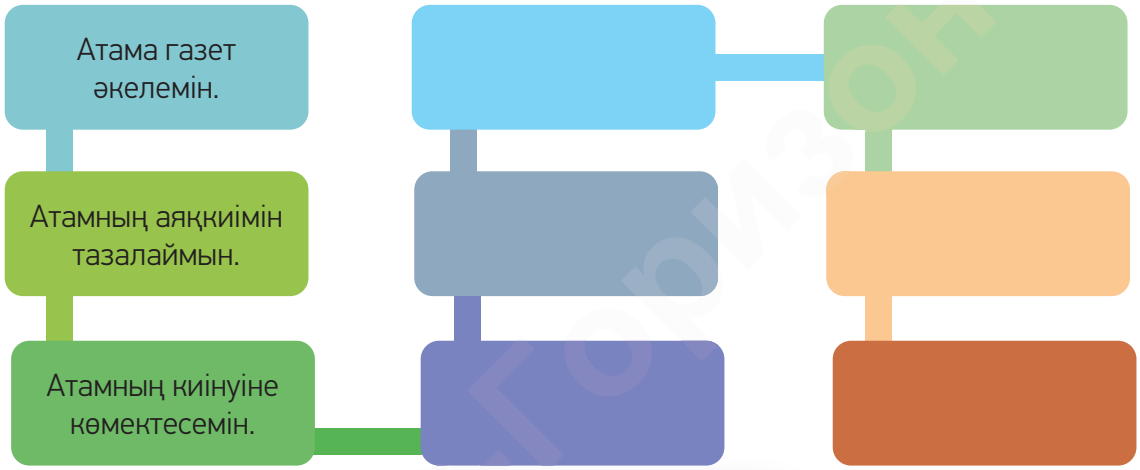
ЖАҢА СӨЗДЕР

сыпайылық, апарысу/әкелісу, тәрбие, алғыс айту

ЖАЗЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сен атаңа, әжеңе, анаңа қалай көмектесесің? Диаграмманы үлгі бойынша толтыр.

Үлгі:

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Суретке қара. Тірек сөзді пайдаланып, досыңмен бірге мәтін құрап, жаз.

Тірек сөздер: әжей, сөмке, апарысу, жолдан өту, көмектесу.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Мәтінді оқып, тақырып қой. Түсінгеніңді айт.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

Адамдар бір-біріне **құрмет** көрсетуі керек. Бұл **сыпайылық** пен **әдептілікке** жатады. Кішілер үлкендерге құрмет, үлкендер кішілерге **үлгі** көрсеткені дұрыс.

Үлкенді сыйлау — жақсы қасиет. Әр бала өз үйінде атасын, әжесін, әкесі мен анасын **құрметтегені** жөн. Мектепте мұғалімдерге құрмет көрсету — жақсы **тәрбиенің белгісі**.

Әлібек — өте тәрбиелі, мейірімді, ақылды бала. Атасы оған ақыл айтып, жақсы істерге үйретеді. Әлібек атасының сөзін тыңдайды. Атасын сыйлайды. Әлібек көшеде үлкен кісілерге көмек береді. Оларға көшеден өтуге, автобустан түсуге көмектеседі. Үлкен кісілердің сөмкелері ауыр болса, үйіне **апарысады**. Олар Әлібекке **алғысын айтады**.

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Мәтіндегі қою қаріппен берілген сөздердің аудармасын дәптеріңе жаз. Мәтіннен жалпы есім мен жалқы есімді тап.

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Мәтін мазмұны бойынша төмендегі сұрақтарға жауап бер:

1. Адамдардың бір-біріне құрмет көрсетуі қалай аталады?
2. Кішілер үлкендерге қалай құрмет көрсетеді?
3. Үлкендер кішілерге қандай үлгі көрсетеді?
4. Әр бала үйде кімді құрметтеуі керек?
5. Жақсы тәрбиенің белгісі не?
6. Әлібек үлкендерге қалай көмектеседі?
7. Үлкен кісілер кімге бата береді?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Мәтіннен тәуелдік жалғауы бар сөздерді теріп жаз. Қосымшалардың жалғану ерекшелігін түсіндір.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Кластер толтыр.

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Көп нүктенің орнына тиісті жалғауды қойып жаз..

- Біздің көмек...
- Сендердің көмек...
- Сіздердің көмек...
- Олардың көмек...

АЙТЫЛЫМ

9 -тапсырма.
Диалог. Тірек сөздерді пайдаланып, досыңмен диалог құр. Диалогте жалпы есім, жалқы есімдерді қолданыңдар.

Тірек сөздер: құрмет, сыпайылық, әдеп, апарысу/әкелісу, тәрбие, белгі, үлгі, алғыс айту.

АЙТЫЛЫМ

10 -тапсырма.
Сұрақтарға жауап бер. Пікіріңді дәлелде.

	Иә	Жоқ
Үлкенмен кездескенде «Сәлеметсіз бе!», қоштасқанда «Сау болыңыз!» деу керек пе?		
Үлкендермен «сен» деп сөйлескен дұрыс па?		
Үлкеннің сөзін бөлу керек пе?		
Үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету керек пе?		
Барлық бала сыпайы болуы керек пе?		
Өзіңді, өзгені құрметтей білесің бе?		

ЕСТЕ САҚТА!

Үлкендерге көмектесу керек. Бұл — сыпайылық белгісі. Тәрбиелі оқушы үнемі басқа адамдарды құрметтейді. Оған үлкендер алғыс айтады.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

13—14 САБАҚ

ЖАЗЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Өз отбасың туралы мәтін құрап жаз. Онда отбасындағы дәстүрлерге көбірек көңіл бөл.

АЙТЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Полилог. Бір-біріңнен отбасыларыңдағы мерекелер мен дәстүрлер туралы сұраңдар. Отбасы мүшелерін таныстырыңдар. Суреттерін көрсетіңдер. Түрлерін сипаттаңдар.

АЙТЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Суреттерге қарап, кім кімге не үшін бата беріп тұрғанын айт.

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Берілген сөздерді жекеше түрде тәуелдеңдер: *бала, бата, ақыл, жас.*

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Полилог. Ойбөліс. «Қазақ отбасының дәстүрлері мен мерекелері» тақырыбында ой бөлісіңдер. Ойбөліс үшін тақырып бойынша өтілген материалдар қайталанатындай маңызды сұрақтарды анықтаңдар. Әр дәстүрдің ерекшеліктерін, маңызын ашыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма. «Ой-бәйге». Қазақ отбасындағы өтетін мерекелер мен дәстүрлер туралы шығарма бәйгесін өткізіңдер. Оны сынып алдында оқыңдар. Сынып «Ең үздік шығарма» номинациясының иегерін анықтасын.

Бағалау критерийлері:

1) ойдың жүйелілігі — 3 ұпай;
2) тілдің көркемдігі — 2 ұпай;
3) оқу материалдарының қамтылуы — 5 ұпай.

Барлығы: 10 ұпай.

ОҚЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Өлеңді жатта.

Ата

Ата — үлкен, кәріміз,
Қуат берер дәріміз.
Әулиедей аялап,
Ардақтаймыз бәріміз.

Апа

Мейірімді апалар,
Балалар кеп бата алар...
Қалтасына кәмпит сап,
Немереге апарар.

(Қ. Күзембай)

БІЛГЕНГЕ МАРЖАН...

Әке ақылы — бұлақ,
Ана ақылы — шырақ,
Аға ақылы — көмек,
Іні ақылы — демеу,
Бала ақылы — ұшқын,
Өз ақылың басыңда,
Іздегіш болсаң, қасыңда.

© ғылыми-тәжірибелік орталық

2 ТАҚЫРЫП

МЕКТЕП ӨМІРІ. ӘДЕПТІ БАЛА — АРЛЫ БАЛА

Б. Соқпақбаевтың «Менің атым — Қожа» повесінен үзінді

1—2 САБАҚ

Менің мектебім

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

қызғылт, күлгін, жабдықталған, жиһаз

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

1 **-тапсырма**
Суреттер бойынша әңгімеле.

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Сын есімдерді қолданып, өзіңе ұнаған сурет бойынша шағын мәтін құра.

ТІЛДІК БАҒДАР

Заттың сапасын, сынын, белгісін, түсін, көлемін білдіретін сөздерді ***сын есім*** дейміз. Сын есімнің түрлері: заттың түсін, түрін білдіретін сын есімдер: *ақ (қағаз), көк (аспан), жасыл (шөп)* және т. б.; заттың көлемін, сынын білдіретін сын есімдер: *биік (үй), тар (бөлме)* және т. б.; заттың сапасын, сипатын білдіретін сын есімдер: *жақсы (сөз), бұзық (бала)* және т. б.; заттың дәмін, иісін білдіретін сын есімдер: *ащы (тамақ), қышқыл (шырын)* және т. б.; затқа, қимыл-әрекетке, мезгіл-мекенге қатысты сынды білдіретін сын есімдер: *тасты (жер), білімді (оқушы), жазғы (демалыс)* және т. б.

Сын есімнің жіктелуі	Түрлері	Мысалдар
жасалуына қарай	негізгі	жақсы, жаман, сұлу, ыстық, суық
	туынды	күшті, таулы, ауылдық, қыратты, жазғы
құрамына қарай	дара	ақ, жақсы
	күрделі	қара ала, ақ сары
мағынасына қарай	сапалық	ақ, қызыл, тар, кең, биік, аласа, жуас, түзу, жеңіл
	қатыстық	тұзды, түнгі, сүттей, айдай, қысқы

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда.

Менің отбасым биыл қалаға көшіп келді. Мені анам үйдің қасындағы мектепке оқуға берді. Менің мектебім орталықта орналасқан әрі үйге жақын. Мектебіміз жаңа, биік. Ол қызғылт кірпіштен салынған. Ол — үш қабатты, әдемі ғимарат. Мектептің маңдайшасына Ыбырай атамыздың «Кел, балалар, оқылық!» деген сөзі ілінген. Ол алыстан көрініп тұрады.

Мектептің бірінші қабатында асхана, спортзал, мәжіліс залы, кітапхана, киім ілетін жер және мұғалімдер бөлмесі бар.

Екінші, үшінші қабаттарда оқу кабинеттері орналасқан. Кабинеттер жарық әрі кең. Терезелері үлкен. Терезеден тау көрініп тұрады. Кабинеттердегі жиһаздар жаңа үлгіде жабдықталған. Шкафтағы сөрелерде көп кітап бар. Дәліздері таза әрі жарық. Еденге ұзын, күлгін түсті кілемшелер төселген.

Мектеп ауласында шырша, қарағай, емен ағаштары өсіп тұр. Айналада неше түрлі гүлдер бар. Мектепте балаларға сабақ оқу үшін барлық жағдай жасалған. Маған мектеп ұнады. Мен қаланың мектебіне тез үйрендім.

АЙТЫЛЫМ

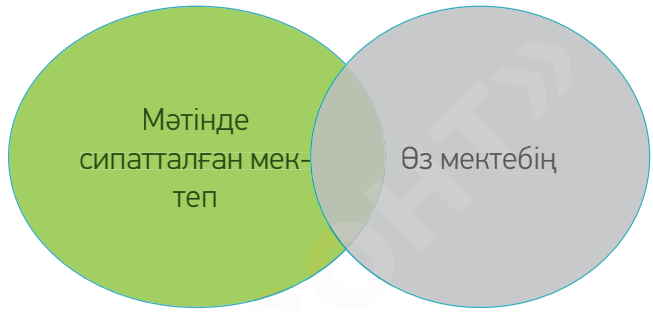
4 -тапсырма.
Сұрақтарға толық әрі қысқа жауап беріңдер. Жауаптарыңда қазақ тіліндегі төл дыбыстардың дыбысталуын, үндестік заңын сақтаңдар.

Үлгі:

Сұрақ: Оның отбасы қайда көшіп келді?
Толық жауап: Оның отбасы биыл қалаға көшіп келді.
Қысқа жауап: Қалаға.
Сұрақ: Мектеп қайда орналасқан?
Толық жауап:
Қысқа жауап:
Сұрақ: Мектептің ғимараты қандай?
Толық жауап:
Қысқа жауап:
Сұрақ: Мектеп қандай кірпіштен салынған?
Толық жауап:
Қысқа жауап:
Сұрақ: Кабинеттердегі жиһаздар қандай үлгіде жабдықталған?
Толық жауап:
Қысқа жауап:
Сұрақ: Еденге қандай кілемшелер төселген?
Толық жауап:
Қысқа жауап:

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Мәтінде сипатталған мектеп пен өз мектебіңді салыстырып айт.

6 -тапсырма. Мәтіннен төмендегі берілген сөздердің синонимін тап.

Сұлу, ана, ұстаз, шаһар

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Сұрақтарға толық жауап бер.

1. **Зерттеу**. Мектебің қай жылы салынған?
2. **Суреттеу.** Сенің мектебің қандай?
3. **Салыстыру.** «Мектеп — кеме, білім — теңіз» дегенді қалай түсінесің? Жақсы оқу үшін не істеу керек?
4. **Өз пікірің.** Өз мектебің ұнай ма? Не себепті ұнайды?
5. **Білімің.** Мектебіңнің қандай болғанын қалар едің? Қандай тілек айтар едің?
6. **Қолдану.** Неліктен жақсы оқу керек?

ЖАЗЫЛЫМ

7 -тапсырма.
«Дөңгелек үстел» ойыны
Топқа бөлініңдер. Топтағы бірінші оқушы қағаздың шетіне мұғалімнің «Не?» деген сұрағына басқаларға көрсетпей жауап жазады. Жауап жазылған қағазды бүктеп, келесі оқушыға береді. Екінші оқушы да «Қандай?» деген сұраққа жауап жазып, қағаздың шетін бүктеп келесі оқушыға береді. Осы ретпен қайталанып отырады. Соңында қағазда құрастырылған сөйлем оқылады.

ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Төмендегі сурет бойынша мәтін құра.

ЖАЗЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Берілген сөздерді пайдаланып, өз мектебіңнің қысқаша ережесін құрастыр.

Мектеп ережесімен, мектеп шәкірттері, ішкі тәртіп, формасын киюге, мүлтіксіз орындауға, міндетті, бағыну, бірыңғай, намысын қорғауға, себепсіз қалмауға, кешікпей келуге, үйірмелерге қатысуға.

ЕСТЕ САҚТА!

Отбасым қалаға көшіп келді. Үйім орталықта орналасқан. Мектеп жаңа үлгімен салынған.

Қазақ тілі мен әдебиеті кабинеті екінші қабатта

3—4 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сөйлемдерді аяқта.

1. Қазақ тілі мен әдебиеті кабинетінде ...
2. Математика кабинетінде ...
3. Орыс тілі мен әдебиеті кабинетінде ...
4. Информатика кабинетінде ...
5. Тарих кабинетінде ...

ЖАҢА СӨЗДЕР

белгілі, ақын, жазушы, перде, көрме, кемеңгер

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Сурет бойынша сөз тіркестерін құра. Осы сөз тіркестерін пайдаланып, шағын мәтін құра.

Кабинет ... , ... парта, ... гүл, ... жиһаз, ... тақта, ... үстел

ТІЛДІК БАҒДАР

Заттың сынын, түр-түсін тікелей анықтайтын, негізгі түбірден болған сын есімдерді сапалық сын есім дейміз. Белгілі бір заттың сын-сипаты мен белгісін басқа бір заттың қатысы арқылы білдіретін сын есімдер қатыстық сын есім деп аталады. Қатыстық сын есімдер жұрнақ жалғану арқылы жасалады.

Сын есімнің мағыналық түрлері	
сапалық сын есім	қатыстық сын есім
көк, жақсы, жаман, ащы, көкшіл, жап-жасыл, жақсырақ	өнерлі, орманды, қалалық, ауылдық, таулы, табысты

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Мәтінді тыңда. Оқы.

Бүгін Әлібек мектепке ерте келді. Ол екінші қабаттағы қазақ тілі мен әдебиеті кабинетіне барды.

Кабинет үлкен әрі жарық. Терезеге әдемі перде ілінген. Терезеден орталық көше көрініп тұрады. Кабинетте **интерактивті тақта**, **компьютер**, шкаф бар. Сөрелерде әдеби кітаптар, сөздіктер, үлгілі дәптерлер, грамматикалық кестелер жатыр. Бұрышта **қазақ халқының** салт-дәстүріне байланысты көрме жасалған. Көрмеде киіз үйдің макеті, ыдыс-аяқ, сандықша бар. Олар өте **әдемі**.

Қабырғаға белгілі ақын-жазушылардың суреттері мен тіл, әдебиет туралы айтқан сөздері ілінген. Әлібекке Мағжан Жұмабаевтың:

«Қарағым, оқу оқы, босқа жүрме!
Ойынға, құр қаларсың, көңіл бөлме,
Жасынан оқу оқып, өнер қуған,
Жан жетпес көңілі жүйрік кемеңгерге», —

деген өлең жолдары ұнайды. Ол қабырғада ілулі тұрған нақыл сөздердің барлығын жаттап алды.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

6 **-тапсырма**
«Желаяқ» ойыны
Топқа бөлініңдер. Топ санына қарай мәтін ілінеді. Топ мүшелері кезекпен тақтадағы мәтіннің бір сөйлемін ішінен оқиды. Оқыған сөйлемін тобына келіп жаздырады. Ойын осы ретпен мәтін аяқталғанша жалғасады. Ойын соңында желаяқтар баяндаған мәтін мен тақтадағы түпнұсқа мәтін салыстырылады. Жылдам әрі мәтінді дұрыс құраған топ жеңімпаз атанады.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

4 **-тапсырма.**
Мәтінді пайдаланып, диалогті толықтырыңдар.

— Мектепте қандай кабинеттер бар?
— Мектепте қазақ тілі мен әдебиеті, ...
— Екінші қабатта қандай кабинет орналасқан?
— Екінші қабатта ... .
— Кабинет қандай?
— Кабинет ... .
— Кабинетте не бар?
— Кабинетте ... .
— Сөрелерде не жатыр?
— Сөрелерде ... .

ЖАЗЫЛЫМ

5 **-тапсырма.**
Берілген сөздерді мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздермен сәйкестендіріп, сөйлем құра.

Әдет-ғұрып, көрікті, өте, техникалық құралдар

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

7 -тапсырма
Мектебіңдегі қазақ тілі мен әдебиеті кабинетін сипаттап, диаграмманы толтыр.

Қазақ тілі мен әдебиеті кабинеті	Кабинетте	Қабырғада	Шкаф сөрелерінде	Терезеде
кең				
жарық				

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма
Суреттер бойынша әңгімеле. Мәтіннің мазмұнымен салыстыр.

ЖАЗЫЛЫМ

9 -тапсырма
Мәтіннен зат есімдер мен сын есімдерді тауып жаз. Олардың түрлерін ажыратып айт.

Біздің мектептің бірінші қабатында кітапхана бар. Кітапхана үлкен. Кітапханада мектеп оқулықтары, әдеби кітаптар, газет-журналдар бар. Кітапханада кітап көп. Менің оқырман билетім бар. Маған кітап оқыған ұнайды. Мен кеше кітапханаға бардым. Бердібек Соқпақбаевтың «Менің атым — Қожа» кітабын оқуға алдым. Маған бұл кітап ұнайды. Өйткені мен оның киносын көрдім. Кино өте қызық.

ЕСТЕ САҚТА!

Мектепте кітапхана бар. Ол — кемеңгер жазушы.

Сүйікті жазушы

5—6 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

сүйікті, дүниеге келу, Жазушылар одағы, қызмет атқару

ОҚЫЛЫМ

1 -тапсырма
Суретке қара. Оқы.

Не істеп отыр?

тақтаға жазып жатыр

кітап оқып отыр

сөйлеп тұр

тыңдап отыр

АЙТЫЛЫМ

2 -тапсырма
Сендер қазақ тілі мен әдебиеті сабағында не істейсіңдер? Жоғарыдағы суреттерді пайдаланып, жауап беріңдер.

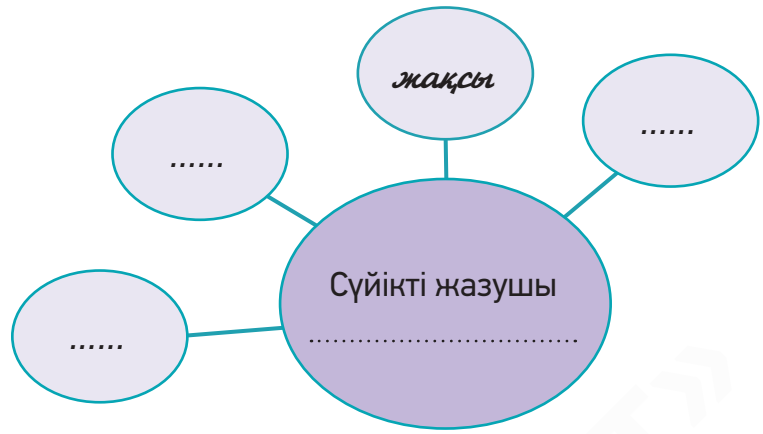
ЖАЗЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Қосымшаларын жаз.

Мен жазамын. Мен тыңда... . Мен оқи... . Мен сөйле... .
Сен жаз... . Сен тыңда... . Сен оқи... . Сен сөйле... .
Сіз жаз... . Сіз тыңда... . Сіз оқи... . Сіз сөйле... .
Ол жаз... . Ол тыңда... . Ол оқи... . Ол сөйле... .

ЖАЗЫЛЫМ

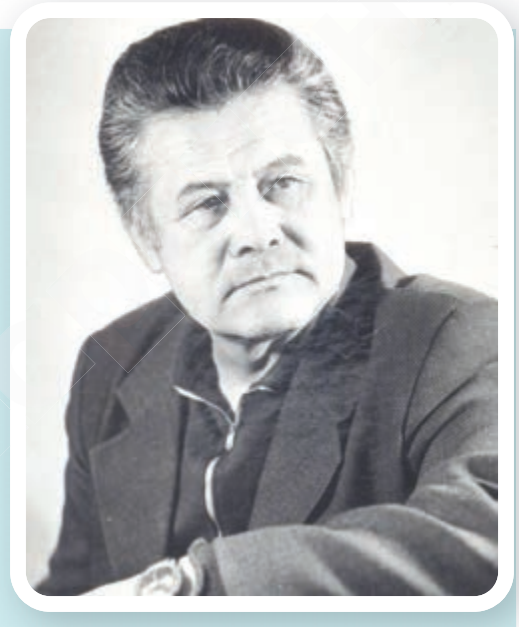
4 -тапсырма
«Сүйікті» сөзінің синонимдерін пайдаланып, диаграмманы толтыр.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

5 -тапсырма
Мәтінді тыңда. Түсініп оқы.

Белгілі балалар жазушысы **Бердібек Соқпақбаев** 1924 жылы 13 қазанда Алматы облысы Нарынқол ауданы (қазіргі Райымбек ауданы) Қостөбе ауылында дүниеге келген. Осы жерде мектеп бітірген.
Ол 14-15 жасынан бастап өлең жазған. 1949 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтын бітіріп, туған ауылында мұғалім болып жұмыс істеген. Ол «Жұлдыз», «Балдырған» журналдарында да жұмыс істеген. Қазақстан Жазушылар одағында түрлі қызметтер атқарған.

Бердібек Соқпақбаев балаларға арналған пьеса, көптеген әңгіме, бірнеше киноға сценарий жазды. «Бұлақ» атты өлеңі 1950 жылы «Пионер» журналында жарияланды. Жазушының «Бақыт жолы», «Алыстағы ауылда», «Балалық шаққа саяхат», «Дала жұлдызы», «Аяжан», «Жолда», «Менің атым — Қожа», «Өлгендер қайтып келмейді», «Қайдасың, Гауһар?» және т. б. шығармалары бар. Бердібек Соқпақбаев — балалардың сүйікті жазушысы.

Бердібек Соқпақбаевтың «Менің атым — Қожа» повесі алғаш рет Мәскеудегі «Детская литература» баспасынан орыс тілінде жарық көрді. Кейін француз тіліне аударылды. «Менің атым — Қожа» повесі 30 тілге аударылып, дүниежүзіне тарады.

1963 жылы «Қазақфильм» киностудиясы осы повесть бойынша сценарий жазып, көркем фильм шығарды. Фильмнің режиссері — Абдолла Қарсақбаев. «Менің атым — Қожа» фильмі Францияның Канн қаласында өткен халықаралық кинофестивальда арнайы сыйлыққа ие болды.

«Менің атым — Қожа» фильмін үлкендер де, балалар да қызығып көреді. Бұл фильм барлығына ұнайды.

ОҚЫЛЫМ

6 -тапсырма. **Мәтінге сүйеніп, ақпараттың дұрыстығын тексер. Түсіндір.**

Ақпарат	Дұрыс	Бұрыс
Бердібек Соқпақбаев — балалар жазушысы.		
Ол 1925 жылы 13 қазанда дүниеге келген.		
Оның туған жері — Алматы облысы Нарынқол ауданы.		
Ол Алматы қаласында мектеп бітірген.		
«Бұлақ» атты өлеңі 1950 жылы «Пионер» журналында жарияланды.		
«Менің атым — Қожа» повесі алғаш рет Мәскеудегі «Детская литература» баспасынан орыс тілінде жарық көрді.		
«Менің атым — Қожа» фильмі Францияның Канн қаласында өткен халықаралық кинофестивальда арнайы сыйлыққа ие болды.		

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Сөздерді мағынасына қарай сәйкестендір.

1	балалар	а	бітірген	1	көптеген	а	журналы
2	дүниеге	ә	істеген	2	өлеңдер	ә	тілі
3	мектеп	б	жазды	3	«Пионер»	б	шығарды
4	алғашқы	в	жазушысы	4	алғаш	в	фильм
5	жұмыс	г	қызмет	5	орыс	г	аударды
6	әңгімелер	ғ	кітабы	6	көркем	ғ	әңгіме
7	түрлі	д	ауылы	7	дүниежүзі	д	рет
8	туған	е	келген	8	өз тілдеріне	е	жинағы

© Мектеп оқулықтары

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма
Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып жаз.

Қажетті сөздер: жаттығу, шығарма, мәтін, үнтаспа, бор, ән.

— Қазақ тілі сабағында ..... жазамыз.
— Оқулықтан ..... оқимыз.
— Үнтаспадан ..... тыңдаймыз.
— Мұғалім тақтаға түрлі түсті ..... жазады.
— Сабақта қызық тапсырмалар мен ..... береді.
— ..... тыңдаймыз.

АЙТЫЛЫМ

9 -тапсырма
Көршіңе төмендегі сұрақтарды қойып, диалог құрыңдар.

— Бердібек Соқпақбаев кім?
— .....
— Ол қай жылы дүниеге келген?
— .....
— Ол қай жерде мектеп бітірген?
— .....
— Бердібек Соқпақбаев қайда жұмыс істеген?
— .....
— «Менің атым — Қожа» повесі алғаш рет қай жерде жарық көрді?
— .....
— «Менің атым — Қожа» фильмі қандай сыйлыққа ие болды?
— .....

ЖАЗЫЛЫМ

10 -тапсырма
Мәтінді пайдаланып, сөздерден сөйлем құрап жаз.

Үлгі: *Бердібек Соқпақбаев — балалар жазушысы.*	
Балалар жазушысы	
Дүниеге келген	
Мұғалім	
Жазушылар одағы	
Аударды	
Алғашқы	
Бірнеше	
Көркем фильм	

ЕСТЕ САҚТА!

Бердібек Соқпақбаев Алматы облысында туған. Ол — балалар жазушысы. Оның балаларға арналған шығармасы көп.

Қожа — өдепті бала

7—8 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма
Сұрақтарға жауап бер.

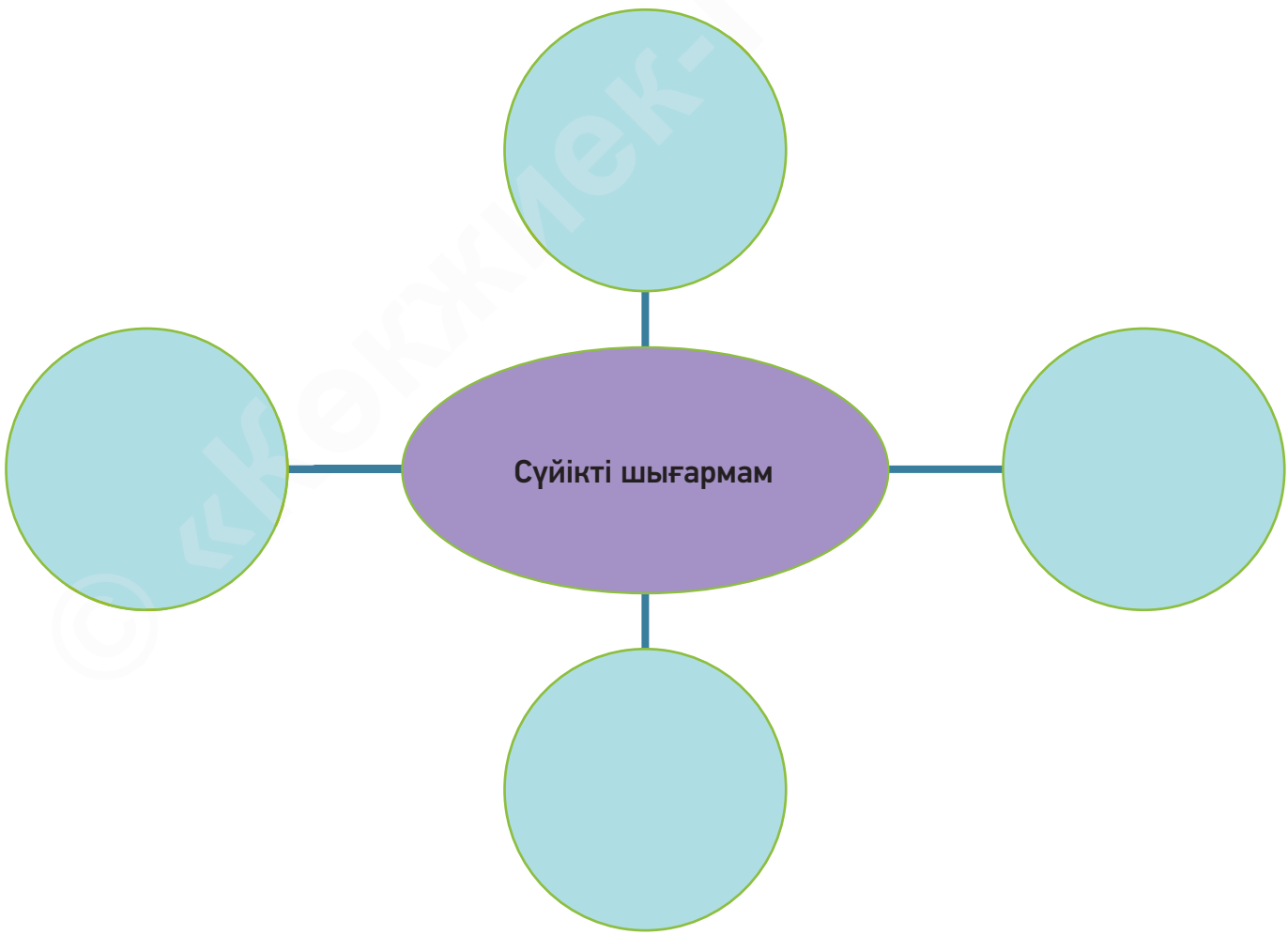
1. Сен балаларға арналған шығармаларды оқисың ба?
2. Қандай шығармаларды білесің?
3. Ол шығармалар саған ұнай ма? Не себепті?
4. Балаларға арналған қандай фильмдерді білесің?
5. Ол фильмдердің басты кейіпкерлері кімдер?

ЖАҢА СӨЗДЕР

кейіпкер, ықшам, жағымды, туу куәлігі, ес білгелі, қолайсыз, табанда өзгерту, істің турасы, келемежден айту

ЖАЗЫЛЫМ

2 -тапсырма
«Сүйікті шығармам» сөзіне кластер жаса. Кластер бойынша шағын мәтін құрап жаз.

© Көкжиек-Горизонт

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 -тапсырма
Мәтінді тыңда. Түсініп оқы.

Адамның атының сүйкімді болуы да — зор бақыт па деймін. Мәселен, Мұрат, Болат, Ербол, Бақыт деген аттарды алып қараңдаршы. Айтуға да ықшам, естір құлаққа да жағымды. Әрі мағына жағынан да қазақ тілінен сабақ беретін Майқанова тәтейше айтқанда, бұлар жоғары идеялы есімдер. Мұндайлар өз атын кәдімгідей мақтаныш көріп, біреумен таныса қалса, мәнерлеп, көтеріңкі дауыспен айтады. Ал енді айтуға да, естуге де қолайсыз есімдер бар. Өзге түгіл, өзіңе де ұнамайды-ақ. Әттең, қолдан келсе, табанда өзгертіп, әдемі аттардың біреуін өзгертіп алар едің! ...

Жарайды, «Өткенге өкініш жоқ» дегендей, істің турасына көшелік. Менің атым — Қожа. Көріп отырсыңдар, пәлендей әйдік ат емес.

Шынымды айтсам, бұл о баста Қожа емес, Қожаберген екен. Туу куәлігінің өзінде солай деп жазылған....

Сонымен, мен өзім ес білгелі Қожамын. Ауыл-аймақтың бәрі солай атайды.

Біз бір класта екі Қожа бармыз. Сүттібайдың үлкен баласының аты да — Қожа. Оқушылар екеумізді шатастырып алмас үшін өңімізге қарап, мені «Қара Қожа», оны «Сары Қожа» деп атайды.

Әуел баста мен бұған өкпелеп қалатын едім. Бірақ жүре-бара құлағым үйреніп, дағдыланып кеттім. «Қара Қожа» дегендерге «Әу!» деп жалт қарайтын болдым.

Фамилиям — Қадыров... Қадыр — менің әкем...

(Б. Соқпақбаев)

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма
Мәтіннен сын есімдерді теріп жазып, сөйлем құра.

ОҚЫЛЫМ

5 -тапсырма
Мәтінге сүйеніп, ақпараттың дұрыстығын тексер. Түсіндір.

Ақпарат	Дұрыс	Бұрыс
Ал енді айтуға да, естуге де қолайсыз емес есімдер бар.		
Адамның атының сүйкімді болуы да зор бақыт па деймін.		
Біз бір класта төрт Қожа бармыз.		
Оқушылар екеумізді шатастырып алмас үшін өңімізге қарап, мені «Сары Қожа», оны «Қара Қожа» деп атайды.		
Бірақ жүре-бара құлағым үйреніп, дағдыланып кеттім.		
«Қара Қожа» дегендерге «Әу!» деп жалт қарамайтын болдым.		
Фамилиям — Қадыров... Қадыр — менің атам.		

АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма
Семантикалық картаны толтыр. Түсіндіріп айт.

Сын есім	негізгі	туынды	дара	күрделі	сапалы	қатыстық
белгілі						
сүйікті						
ықшам						
жағымды						
үлкен						
жарық						
әдемі						

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма
Қате жазылған сөйлемдерді тап. Себебін айт.

1. Адамның атының сүйкімді болуы да зор бақыт па деймін. 2. Мұндайлар өз атын кәдімгідей мақтаныш көріп, біреумен таныса қалса, мәнерлеп, көтеріңкі дауыспен айтасың. 3. Жарайды, «Өткенге өкініш жоқ» дегендей, істің турасына көшелік. 4. Шыныңды айтсам, бұл — о баста Қожа емес, Қожаберген екен. 5. Сонымен, мен өзім ес білгелі Қожамыз. 6. Сүттібайдың үлкен баласының аты да — Қожа.

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма
Суреттегі кейіпкерлер саған таныс па? Олар туралы айт.

ЕСТЕ САҚТА!

Қожа — менің сүйікті кейіпкерім.
Маған Қожа ұнайды.
Адамның атының сүйкімді болуы — зор бақыт.

Жанар — ақылды қыз

9—10 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

сырт бейнесі, қосауыз мылтық, үңірею, шеке, тап-тақыр, құлпыру

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма**
Сұрақтарға жауап бер.

— Сен «Менің атым — Қожа» фильмін көрдің бе?
— Фильмнің режиссері кім?
— Фильмнің басты кейіпкері кім?
— Фильм саған ұнай ма? Не себепті?
— Сенің ойыңша, Қожа қандай бала?

ОҚЫЛЫМ

2 **-тапсырма**
Мәтінді оқып, Қожаның портретін диаграммаға түсір.

Сөйтіп, мен сендерге өзімнің аты-жөнімді айттым. Ал көркем шығармада кейіпкердің кім екені аталып қана қоймай, сырт бейнесі де қоса сипатталатын дәстүр бар ғой. Енді соған көшейін. ... Мынау, міне, мұрным. Екі танауыма екі саусағым еркін сыйып кетерлік, қосауыз мылтықтың аузындай үңірейіп тұр. Екі шекемнің шығыңқылығы болмаса, басым қарбыз тәрізді доп-домалақ, тап-тақыр. ... Ох, менің шашым! Қаттылығы, қайраттылығы шошқаның қылынан бір кем емес. ... Сол жақ құлағымның астына таман бір түйір қалым бар. ... Ал бойымды біреулер орта бойлы, дейді. Әжем болса «Әкең тәрізді сұңғақ бойлы боласың!» дейді

(Б. Соқпақбаев)

басы

мұрны

шашы

түрі

бойы

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Түсініп оқы. Тақырып қой.

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Мәтіннен қатыстық сын есімдерді тауып, сөйлем құра.

Жанар! Атың қандай әдемі! Сендердің бұл қызбен танысып қоюларың керек. Осы повестің бас кейіпкерінің бірі болуға Жанар — татитын қыз. Екеуміз бірге оқимыз. Жанар, біріншіден, кластағы ең ақылды қыз. Екіншіден, сұлу. Әсіресе қызыл береткасын киіп жүргенде, сондай құлпырып, жайнап кетеді. Даусы қандай шіркіннің! Ән салғанда тыңдасаң! Басына үкілі тақия киіп, мың бұралып «Қамажайға» билегенін көрсең! Барып тұрған өнерлі қыз! Кластағы бірінші үздік оқушы.

Жанарды ойыма алсам, мен қатты қуанып кетемін.

Шіркін-ай, былай болса: адам әуелі үлкен болып жаралса. Өмірдегі өзіне тиісті қызмет-мамандығын атқарып болғаннан кейін барып балаға айналса. Сонда маған Майқанова қалай қарар еді? «Үлкен кезінде ол әйгілі жазушы болған, оның есімі бүкіл дүниежүзіне мәлім. Олай болса, менің оған ұрса бергенім жарамас, жазушыны сыйлау керек!» деп ойлар еді...

Жанардың үйі көшенің басына таман, өзенге таяу. Әкесі Балабек бригадир болып істейді. Мамасы Қырымға курортқа кеткен...

Жанардың үйде жалғыз екенін білгенде қуанып кеттім. «Не де болса, сөйлесейін» деп ойладым.

— Кеш жарық, Жанар!

Жанардың таңданған жүзі дереу күлімсіреді. Қасыма жүгіріп кеп, шарбақтың үшкіл басынан ұстап, бетпе-бет тұра қалды.

— Кеш жарық, Қожа! Неғып жүрсің? — деп сұрады ол.

— Мен түнделетіп жайлауға кетем.

— Мамаңа барасың ба?

— Иә. Сен неге лагерьге бармадың?

— Мамам келгенше үйде болып, әжеме көмектесем. Майқанова апай: «Лагерьге келесі кезекке жолдама берем», — деді.

Жанар осыны айтты да:

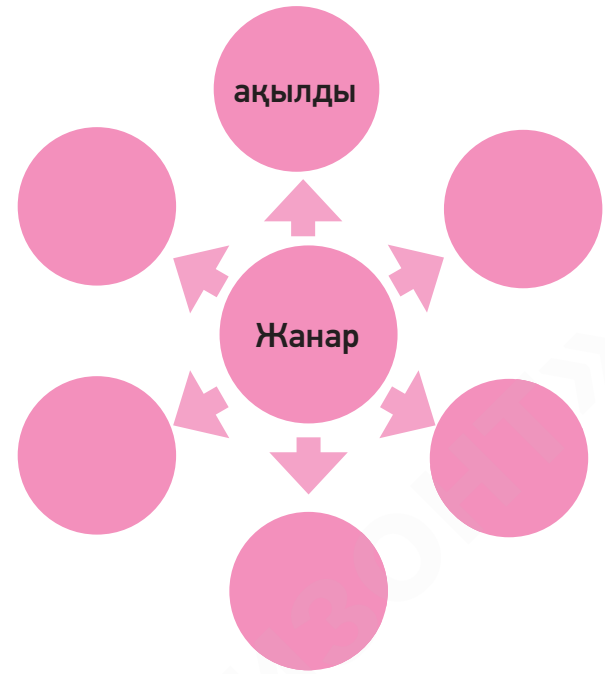
— Қожа, менің әжем үйде жоқ. Жүр, дойбы ойнайық! — деді.

(Б. Соқпақбаев)

- **Повестен Қожаның Жанарға шығарған өлеңін тауып, оқы. Қожаның көңіл күйін сипаттап айтып бер.**

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
«Менің атым — Қожа» повесін оқып, Жанар туралы қосымша мәлімет жина. «Жанар кім? Ол қандай қыз?» деген сұрақтарға жауап беріп, диаграмманы толтыр. Жанардың келбетін, мінезін сипаттап айт.

Талаптар:
1. Көлемі — 4-6 сөйлем.
2. Сын есім сөздерді жиі пайдалан.
3. Жаңа сөздерді міндетті түрде қолдан.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
«Кубизм» әдісін қолдана отырып, Қожа мен Жанар туралы жаз.

- зертте;
- салыстыр;
- түсіндір;
- қолдан;
- суретте;
- тілек айт.

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Берілген сөйлемдерге үш нұсқада сұрақ қой.

Үлгі: *Екеуміз бірге оқимыз.*
- Біз қалай оқимыз?
- Бірге оқимыз ба?
- Кіммен бірге оқимыз?
- Екеуміз бірге оқимыз ба?
- Екеуміз бірге не істейміз?

1. Жанар біріншіден, кластағы ең ақылды қыз. 2. Барып тұрған өнерлі қыз. 3. Кластағы бірінші үздік оқушы. 4. Әкесі Балабек бригадир болып істейді. 5. Мен түнделетіп жайлауға кетем.

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
«Бердібек Соқпақбаев» тақырыбына синквейн (бес жолды тақпақ) дайында.

Бес жолды тақпақтың құрылымы:

1. Тақырыпқа қатысты **бір** зат есім.
2. Бірінші зат есімге қатысты **екі** сын есім.
3. Бірінші зат есімге қатысты **үш** етістік.
4. Бірінші зат есімді суреттеп толықтыратын **төрт** кілт сөз.
5. Тақырыпты сипаттайтын бір синоним немесе метафора (зат есім).

ЕСТЕ САҚТА!

Жанар екеуміз бірге оқимыз. Жанардың үйі өзеннің жанында.

Электронный архив учебников

Қожа мектепте

11—12 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Суреттерге қара. Өз мектебің жайлы мәтін құрап жаз.

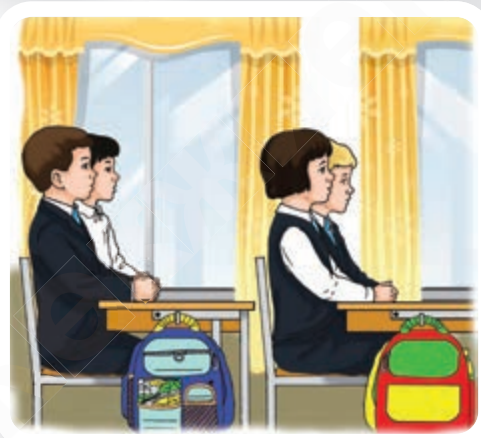
ЖАҢА СӨЗДЕР

желбіреген, бауырмал, сырланған, мұнтаздай, сенім, бетпе-бет, атып түрегелу, шайып жіберу

ОҚЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Мәтінді оқы. Мазмұнын айт.

Мен бесінші сыныпта оқимын. Мен сегізде мектепке барамын. Біздің мектептің оқушылары екі ауысымда оқиды. Мен түске дейін оқимын. Түстен кейін үйірмеге барамын.

Бізде қазақ тілі мен әдебиеті сабағы аптасына бес рет жүреді. Біз сабақта үнтаспа тыңдаймыз, түрлі тапсырмалар орындаймыз, қазақ тілінде сөйлейміз.

Біз бүгін «Менің атым — Қожа» фильмін көрдік. Фильм өте қызық. Маған Қожа мен Жанар ұнайды. Олар жақсы достар. Менің де досым көп.

Сен «Менің атым — Қожа» фильмін көрдің бе? Саған қай кейіпкер ұнайды?

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Оқы.
Мазмұндап бер.

Бүгін — сентябрьдің бірі. Парадтағы солдаттай жаңа формамды қатып киіп, мектепке келе жатырмын. Қолымда су жаңа портфель, мойнымда желбіреген қызыл галстук. ...

Мектепке кірдім. Бірінші кластан бастап оқып келе жатқан осы мектеп маған туған анамдай ыстық та бауырмал. Жаңадан сырланған мұнтаздай еден, терезе жадырап күліп тұрған тәрізді. Мынау — біздің класс, әлі ешкім келе қоймаған түрі бар. «Орынды қай жерден алсам екен?» деп, біраз ойланып тұрдым. Мұғалімнің қарсы алдына отырсам, қалай болады? Жоқ, одан да ең арты тиімді. Сабақ зеріктіріп жібергенде партаны ашып қойып, кітап оқып отыруына немесе өлең жазуына болады. Бірақ, әдетте, артқы парталарға сабақты нашар үлгеретін балалар әуес келеді. Өзіне сенімі күштілер қасқайып, алдында отырады. Немене? Мен солардан кеммін бе? «Ең алға, мұғаліммен бетпе-бет отырайын» деген шешімге келдім...

Кешегі күні бойғы әрекеттен кейін тұяқ серіппей қатып ұйықтап қалыппын. Әжем жұлқылап оятты.

— Қожа, Қожатай! Әкем-ау, сен бүгін сабағыңа бармаушы ма едің?

Көзімді ашып алып, қабырға сағатқа қарасам, сегізге он бес-ақ минут қалған екен. Атып түрегеліп, тез киіндім де, беті-қолымды шайып жіберіп, бір кесе айранды тікемнен тік тұрған күйде қотара салдым. Кеше титықтап келіп, сабақ қарауға мұршам болмап еді. Бүгінгі болатын пәндерді сөмкеме асығыс салып алдым да, мектепке жүгірдім.

Қоңырау соғылып кетіпті. Бірінші сабақ орыс тілі болатын. Анфиса Михайловна класқа жаңа кіріп барады екен, тасырлатып жүгіріп келе жатқан мені көріп, тоқтай қалды...

(Б. Соқпақбаев)

- **Анфиса Михайловна ары қарай не істеді? Қалай ойлайсың?**
- **Қожа орыс тілінен берілген үй тапсырмасын орындады ма? Ол сабақта не істеді?**
- **Повестен осы сұрақтардың жауабын тап.**

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма. «Өз мектебіңнің тарихын білесің бе?» тақырыбында сұрақтарды кірістіріп, досыңмен диалог құр.

— Біздің мектебіміз қандай?
— ...
— Мектебіміз қай жылы ашылды?
— ...
— Біздің мектепке неше жыл болды?
— ...
— Мектептің алаңы қандай?
— ...
— Қазір мектеп басшысы кім?
— ...
— Мектебіміздің шыққан танымал адамдарды білесің бе?
— ...

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма. Сұрақтарға жауап жаз.

1	Саған сыныпта қай жерге отырған ұнайды? Алдыңғы жақта ма әлде артта ма? Не себепті?	
2	Қожаның «Бірақ, әдетте, артқы парталарға сабақты нашар үлгеретін балалар әуес келеді. Өзіне сенімі күштілер қасқайып, алдыда отырады» деген пікірімен келісесің бе?	
3	Сенің сабаққа кешіккен кезің болды ма? Не себепті?	
4	Сабаққа қалай дайындаласың?	
5	Сабаққа дайындалмай келген күнің бар ма? Не себепті?	
6	Повестегі сабаққа дайындалмай келген Қожаның көңіл күйіндей сәт сенде болды ма?	

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма. Суреттің мазмұны бойынша диалог құрыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Мәтінді пайдаланып, сөздерден сөйлем құрап жаз.

Үлгі: *Мойныма желбіреген қызыл галстук тақтым.*	
желбіреген	
бауырмал	
сырланған	
мұнтаздай	
сенім	
бетпе-бет	
атып түрегелу	
шайып жіберу	

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Повестен төмендегі сұрақтарға жауап ізде. Жауабыңды қысқа әрі нақты айтып бер. Қожа мен Жантастың бейнелеріне талдау жаса.

- Лагерьге жолдама бермегені үшін Майқанова апайды ренжіткен Қожаның ісіне қалай қарайсың?
- Оқулық алу үшін мұғалімді алдағаны дұрыс па?
- Орыс тілі сабағына кешігіп, мұғаліммен бірге кірген Қожаның әрекетін қалай бағалайсың? «Бір секундқа кідіріп, мұрнымды көкке шүйіріп, маңғаздана қалдым да, қолымды кеудеме қойып, тәжім еттім. Мұным балалардың құрметіне сыпайы қайтарылған жауап болды да шықты. Балалар ду күліп жіберді». Қожа қандай бала?
- «Қысқы кешті» жаттамаған Жантас не істеді? Оның істегені дұрыс па?
- «Қысқы кешті» жаттамаған Қожа қандай күйде болды?

ЕСТЕ САҚТА!

Менің мойнымда желбіреген галстук.
Мектеп маған туған анамдай ыстық.

© Оқулық-Оқулық.kz

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

13—14 САБАҚ

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.** **Сұрақтарға жауап бер.**

1. Сен қандай мектепте оқисың?
2. Сенің сыныбың қай ауысымда оқиды?
3. Аптасына неше рет қосымша сабақтарға барасың?
4. Қандай үйірмеге қатысасың?
5. Саған мектебің не үшін ұнайды?

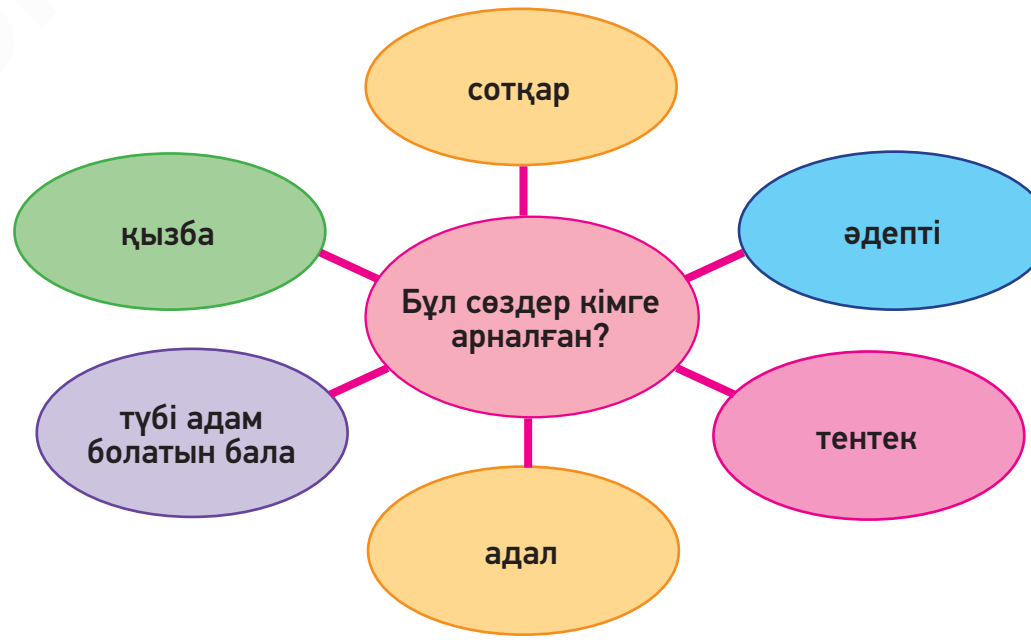
ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2 **-тапсырма.** **Мәтінді оқы. Ондағы маңызды деректерді анықта. Осы мәліметтерді пайдаланып, диалог құрыңдар.**

- Бердібек Соқпақбаев 1924 жылы 13 қазанда Алматы облысы Нарынқол ауданы (қазіргі Райымбек ауданы) Қостөбе ауылында дүниеге келген.
- Жазушының «Менің атым — Қожа» повесі бойынша кинофильм түсірілген.
- Бұл фильм 1963 жылы экранға шықты.
- Фильмнің режиссері — Абдолла Қарсақбаев.
- Сценарийін жазған — Б. Соқпақбаев, Н. Зелеранский.
- Сазгер — Нұрғиса Тілендиев.
- Қожаның рөлін ойнаған Нұрлан Сегізбаев — ғалым, философия ғылымының кандидаты, бірнеше кітаптың авторы.
- 1967 жылы «Менің атым — Қожа» фильмі Францияда өткен Канн кинофестивалінде арнайы сыйлықпен марапатталды.

АЙТЫЛЫМ

3 **-тапсырма.** **Диаграммадағы сұраққа жауап бер. Жауабыңды дәлелде.**

ОҚЫЛЫМ

4 **-тапсырма.**
Суреттің орнына сөздерді қойып, мәтелді оқы. Мәтелдің біреуін тақырып ретінде алып, шағын мәтін құра.

Үлгі: *Өмір — үлкен алтын қазына.*

АЙТЫЛЫМ

5 **-тапсырма.**
Берілген сөздерден өлең жолдарын құрастыр.

1	жүйрік	ойынға	бөлме	оқу	оқы
2	қарағым	жасынан	жан	қаларсың	құр
3	көңіл	қуған	кемеңгерге	жетпес	өнер
4	оқып	көңілі	босқа	оқу	жүрме

ЖАЗЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Мен «Қожаның мектептегі күні» деген тақырыпта шығарма жаздым. Шығармамда Қожаның бірінші қыргүйек күні сабаққа қалай келгенін, Жантаспен сөйлескенін жаздым. Оның Жанармен дойбы ойнағаны туралы, Сұлтанмен жайлауға барғаны жайлы жаздым. Шығармам 15 сөйлемнен құралды.

Ол қандай сөйлемдер жазды деп ойлайсың? Жазып көр.

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Қожаның жағымды және жағымсыз жақтарын айтып, белгілеңдер. Кестеге сүйеніп, пікір таластырыңдар.

	Қожаның жағымды жақтары	Қожаның жағымсыз жақтары
өтірікші		
өз ісіне есеп бере алады		
адал		
сотқар		
өзін-өзі тәрбиелейді		
тәртіпсіз		
аңқау		
үлкенді сыйлайды		
өлең шығара алады		

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Сын есімдерді қолданып, повестегі кейіпкерлерге мінездеме жаз.

Жанар	
Жантас	
Сұлтан	
Майқанова	
Анфиса Михайловна	
Ахметов	

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

9 -тапсырма.
«Менің атым — Қожа» повесіндегі өзің таңдаған кейіпкер туралы постер жаса. Постер бойынша сынып алдында сөйле.

БІЛГЕНГЕ МАРЖАН...

Жұмбақ

Білімнен мол сый-асы,
Балғындардың ұясы.

3 ТАҚЫРЫП

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАН-ЖАНУАРЛАР МЕН ӨСІМДІКТЕР ӘЛЕМІ

1—2 САБАҚ

«Қызыл кітап»

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сұрақтарға жауап бер.

1. Сағаң «экология» деген сөз таныс па?
2. Табиғатты қорғау үшін не істеу керек?
3. Достарың табиғатты, жануарларды, өсімдіктерді қорғау керек! деп санай ма?
4. Мектебіңде табиғатты қорғау жөнінде қандай іс-шара өтеді?

ЖАҢА СӨЗДЕР

ерте заман, қорғау, одақ, өсімдіктер, деректер, жойылып кету, сирек, тіркелген

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
«Қызыл кітап» туралы не білесің? Ол туралы 2-3 сөйлем құрап жаз.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 **-тапсырма. Тыңда.**
Мәтінді оқы.

«Қызыл кітап»

1948 жылы әлемде алғаш рет Табиғатты қорғау одағы құрылды. Бұл одақ Жер бетінен жойылып бара жатқан жануарлар туралы кітап шығарды. Ол «Қызыл кітап» деп аталды. «Қызыл кітап» деген атауды ағылшын ғалымы Питер Скотт ұсынды.

«Қазақстанның Қызыл кітабы» алғаш рет 1978 жылы шықты. Онда тіркелген жануарлар мен өсімдік түрлері туралы қысқаша қазақша, ағылшынша деректер берілген. Сонымен бірге

тіркелген жануардың суреті, Қазақстан аумағында таралу картасы, ол туралы ақпарат көрсетілген.

Қазақстанда құстардың 18 отрядқа жататын 489 түрі бар. Олардың 58-і «Қызыл кітапқа» тіркелген. Оларды адамдар көп аулайды. Сол себепті азайып барады. Қазір олар қорғауға алынған.

«Қазақстанның Қызыл кітабына» өсімдіктердің 307 түрі кірген. «Қызыл кітапқа» қазақ жеріндегі барыс, аққу, бүркіт, бірқазан, тырна, қызыл қасқыр және т. б. аңдар мен құстар да тіркелген.

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Сұрақтарға жауап бер.

- «Қызыл кітап» деген не?
- Алғашқы «Қызыл кітап» қай жылы шықты?
- «Қазақстанның Қызыл кітабы» қай жылы жазылды?
- «Қазақстанның Қызыл кітабында» қанша өсімдік тіркелген?
- «Қазақстанның Қызыл кітабында» қанша құс тіркелген?
- Қазақ жеріндегі қандай жануарлар «Қызыл кітапқа» тіркелген?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Төмендегі тақырыптарды мәтіннің мазмұны бойынша орналастыр. Әр тақырыптың тұсына қажетті тірек сөздерді жаз. Жоспар бойынша мәтінді мазмұнда.

Тақырыптар:

— қазақ жеріндегі «Қызыл кітапқа» енген құстар;

— ең алғашқы «Қызыл кітап»;

— «Қазақстанның қызыл кітабы» туралы;

— «Қазақстанның қызыл кітабындағы» өсімдіктер мен жануарлар.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Сурет пен сөзді сәйкестендіріп жаз. Аң-құс атауларының орыс тіліндегі баламасын айт.

барыс аққу бүркіт бірқазан тырна қызыл қасқыр дуадақ

ОҚЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Сөздерден сөйлем құрап, оқы.

1	1948	ағылшын ғалымы	Табиғатты қорғау одағы	бар
2	«Қазақстанның Қызыл кітабы»	бірінші рет	1978 жылы	ұсынды.
3	«Қызыл кітап» атауын	өсімдіктердің	Питер Скотт	тіркелген.
4	Қазақстанда	құстардың	жануарлар туралы	құрылды.
5	одақ	жылы	307 түрі	шықты.
6	«Қызыл кітапқа»	алғаш рет	489 түрі	кітап шығарды.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Ғаламтордан «Қазақстанның Қызыл кітабына» енген 1 құс пен 1 аң туралы мәлімет тауып, жаз. Тапқан ақпараттарыңды ауызша баянда.

АЙТЫЛЫМ

9 -тапсырма.
«Қызыл кітаптың» маңызы туралы досыңмен әңгімелес.

ЕСТЕ САҚТА!

«Қазақстанның Қызыл кітабына» енген жануарларды қорғау керек. Қазір түрлі жағдайларға байланысты аң-құс азайып барады. Олар мемлекет қамқорлығына алынған.

Қызғалдақты сақтайық!

3—4 САБАҚ

ЖАҢА СӨЗДЕР

талас, көпжылдық

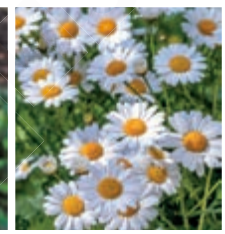
МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Сөздерді суретпен сәйкестендір. Орыс тіліндегі баламасымен жаз. Гүл атауларын пайдаланып, сөйлем құра.

бәйшешек астра қызғалдақ түймедақ сарғалдақ раушан

ЖАЗЫЛЫМ

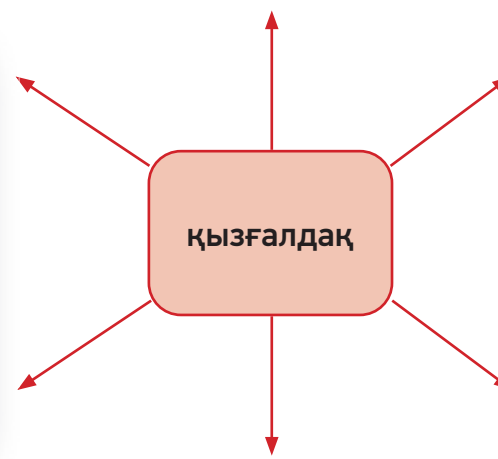
2 -тапсырма.
Қазақстан картасын қара. Ондағы жер-су атауларына назар аудар. Сол атаулар мен төмендегі сөз тіркестерін пайдаланып, «Таңғажайып Қазақстан» тақырыбына шағын мәтін құрап жаз. Өздеріңе таныс емес сөздердің мағынасын мұғалімнің көмегімен анықта.

Табиғаты ерекше, айдын көл, сұлу өзен, асқар тау, кең дала, он қорық, «Әнші құм», шөл дала, көркем мекен, анаңдай қорғау, көздің қарашығындай сақтау, «Қызыл кітап», экологиялық мәдениет.

ЖАЗЫЛЫМ

3 -тапсырма.
«Қызғалдақ» тақырыбына диаграмма жаса.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4 -тапсырма.
Мәтінді оқы. Ат қой. Түсінгеніңді айт.

Кең-байтақ Қазақ даласы табиғи байлықтарға, алуан түрлі өсімдікке аса бай. Соның бірі — даланың сәні, көктемнің белгісіндей болып шығатын қызғалдақ. Біздің жерімізде қызғалдақтың 32 түрі кездеседі. Оның 12 түрі эндемикалық, яғни тек Қазақ жерінде ғана өсетін қызғалдақ саналады. Сондықтан Қазақстан «Қызғалдақтың отаны» аталады.

«Қай ел қызғалдақтың отаны?» деген сұрақ бойынша талас та бар. Дүниежүзінде қызғалдақтың тұқымын алып, өсіріп жатқан ел көп. Бірақ Қазақстандағы қызғалдақтар табиғи таза, көпжылдық өсімдік саналады. Сондықтан олар хош иісті, айналасына ерекше жұпар шашып тұрады. Олардың биіктігі 30-35 см болады. Қызғалдақтың түстері де алуан түрлі болып келеді: қызыл, сары, қызғылт, қызыл сары және т.б. Қызғалдақтардың ішінде көп кездесетіні — қызыл және сары түстілері.

Біздің жерімізде өсетін қызғалдақтардың 18 түрі «Қызыл кітапқа» тіркелген. Сондықтан қызғалдақтарды көздің қарашығындай сақтау керек.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Сөздерді тіркестір, оларды қатыстырып сөйлем құрап жаз.

1	қызғалдақтың	сәні
2	қазақ	өсімдік
3	даланың	қарашығы
4	хош	даласы
5	көпжылдық	отаны
6	жұпар	иісті
7	көздің	шашу

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Мәтіннен тіркесті сөздерді тауып жаз.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Мәтін мазмұнына сүйеніп, сұрақ-жауап сипатында диалог құрыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Ғаламтордан Қазақстандағы қызғалдақтар туралы ақпараттарды жина. Шетелдік досыңа Қазақстандағы қызғалдақтардың ерекшелігі туралы хат жаз.

АЙТЫЛЫМ

9 -тапсырма.
Кімге қандай гүл сыйлау керек? Ой бөлісіңдер.

ЕСТЕ САҚТА!

Біздің жерімізде қызғалдақтың 32 түрі кездеседі. Оның 18-і «Қызыл кітапқа» енген.

Қасқыр мен тиін

5—6 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Суретті пайдаланып, сұраққа жауап бер.

ЖАҢА СӨЗДЕР

тиін, өмір сүреді, бұтақтан-бұтаққа, құлайды, ашуланады, жалынады, жіберші, қорқамын, қорқытасың, залым, жамандық жасамаймыз, сөз беремін, тырысып жүр, ақыл сұрайды

Қасқыр қайтеді?

Тиін қайтеді?

Қоян қайтеді?

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Берілген сөздерді пайдаланып, сұраққа жауап бер. Диаграмманы толтыр.

Қажетті сөздер: мейірімді, залым, әдемі, сұлу, жақсы, жаман, сұр, ашуланады, ашуланбайды, ақылды, ақылсыз және т.б.

Не қандай?

ЖАЗЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Үш нұсқаның ішінен дұрыс жауабын жаз.

Мен	ашулана сың	жалына сың		Сіз	ашулана сың	жалына мын
	ашулана мын	жалына ды			ашулана мын	жалына сыз
	ашулана ды	жалына сыз			ашулана ды	жалына ды
	ашулана сыз	жалына мын			ашулана сыз	жалына сың

Сен	ашулана сың	жалына мын		Ол	ашулана сың	жалына сыз
	ашулана мын	жалына сың			ашулана мын	жалына сың
	ашулана ды	жалына ды			ашулана ды	жалына ды
	ашулана сыз	жалына сыз			ашулана сыз	жалына сың

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
«Кім жылдам?» ойыны
Суреттерге қарап, дұрыс жауабын тез айтыңдар. Ормандағы жануарларды атаңдар.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

5 -тапсырма.
Мәтінді оқыңдар.

Орманда көңілді тиін өмір сүреді. Тиін бұтақтан-бұтаққа секіреді. Бір кезде тиін ұйықтап жатқан қасқырдың үстіне құлап түседі. Қасқыр ашуланып, оны жегісі келеді. Тиін қасқырға жалынады:

— Мені жеме, жібер ші! Дос болайық, — дейді.

Қасқыр:

— Жарайды, жіберейін. Бірақ сен маған айтшы: сендер, тиіндер, неге әрқашан көңілдісіңдер? Әрқашан секіресіңдер, ойнайсыңдар. Мен әрқашан ашуланамын.

Сонда тиін:

— Мен сенен қорқамын. Мені жібер ші. Мен саған сонда айтамын, — дейді.

Қасқыр тиінді жібереді. Тиін ағаштың басына шықты. Бұтақтан-бұтаққа қайта секірді. Сосын тиін былай дейді:

— Қасқыр, сен залымсың. Сен бәрін қорқытасың. Сенен барлық аң қорқады. Ешкіммен сөйлеспейсің. Сені ешкім жақсы көрмейді. Сондықтан әрқашан ашуланасың.

Біз, тиіндер, көңілдіміз. Біз залым емеспіз. Біз ешкімді қорқытпаймыз. Ешкімге жамандық жасамаймыз, біз мейірімдіміз.

Қасқыр:

— Мен енді ешкімді қорқытпаймын. Тиін, саған сөз беремін! Залым болмаймын. Мейірімді боламын, — деді.

Сол күннен бастап қасқыр мейірімді болуға тырысып жүр. Қасқыр тиіннен ақыл сұрайды. Тиін қасқырға ақыл айтады. Дос болсаң, адал, мейірімді бол! Сен қандай доссың?

АЙТЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Суретке қараңдар. Сұрақтарға жауап беріп, диалог құрастырыңдар.

— Алуа, бала қайтті?
— .....
— Түлкі қайтті?
— .....

— Тиін ..... ?
— .....
— ..... ?

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Сөйлемнің мағынасына қарап, сұраққа жауап жаз.

- Аю бұтақтан-бұтаққа секіреді/секірмейді.
- Қоян бұтақтан-бұтаққа секіреді/секірмейді.
- Маймыл бұтақтан-бұтаққа секіреді/секірмейді.
- Қасқыр бұтақтан-бұтаққа секіреді/секірмейді.
- Тиін бұтақтан-бұтаққа секіреді/секірмейді.
- Түлкі бұтақтан-бұтаққа секіреді/секірмейді.
- Торғай бұтақтан-бұтаққа секіреді/секірмейді.

АЙТЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Кестедегі ақпараттың мәтінге сәйкестігін тексер.

№	Ақпарат	Дұрыс	Дұрыс емес
1	Орманда көңілді тиін өмір сүреді.		
2	Қасқыр бұтақтан-бұтаққа секіреді.		
3	Тиін ұйықтап жатады.		
4	Тиін ұйықтап жатқан қасқырдың үстіне құлап түседі.		
5	Қасқыр ашуланады.		
6	Тиін қасқырға жалынады.		
7	Қасқыр тиінді жібереді.		
8	Тиін залым.		
9	Тиін ешкімге жамандық жасамайды.		
10	Қасқыр мейірімді болуға тырысып жүр.		

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

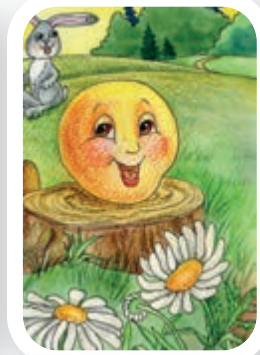
9 -тапсырма.
Үш нұсқаның ішінен қажетті сөздерді таңдап жазыңдар.

Орманда көңілді (қоян, тиін, ау) өмір сүреді. Тиін (тастан тасқа, бұтақтан-бұтаққа, таудан-тауға) секіреді. Тиін (ұйықтап жатқан, жүрген, секірген) қасқырдың үстіне құлайды. Қасқыр (қуанады, көңілденеді, ашуланады). Тиін қасқырға (жылайды, құлайды, жалынады). Тиін қасқырға: «Мені (көрші айтшы, жіберші)!» — дейді. Қасқыр тиінді (ұрады, жібереді, жібермейді).

АЙТЫЛЫМ

10 -тапсырма.
Мультфильмдер мен ертегілердегі залым және мейірімді кейіпкерлерді атаңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

11 -тапсырма.
Үлгі бойынша жазыңдар.

№	***Үлгі:*** *Қасқыр қорқыта**ды**. Тиін қорқа**ды**. Робот қорық**пайды**.*
1	Түлкі қорқыта... . Қоян қорқа... . Ер Төстік қорық... .
2	Мыстан ... . Қыз ... . Бауырсақ ... .
3	Айдаһар ... . Ұл ... . Золушка ... .

ЖАЗЫЛЫМ

12 **-тапсырма.**
Қою қаріппен жазылған зат есімдер мен етістіктерді жекеше тұлғада жаз.

Қасқыр: **«Сендер, тиіндер** неге әрқашан **көңілдісіңдер**? Әрқашан **секіресіңдер, ойнайсыңдар**. Мен әрқашан ашуланамын».

Сонда тиін: «Мен сенен қорқамын. Мені жіберші», — дейді.

Қасқыр тиінді жібереді. Тиін ағаштың басына шықты. Тиін бұтақтан-бұтаққа қайта секірді. Сосын тиін:

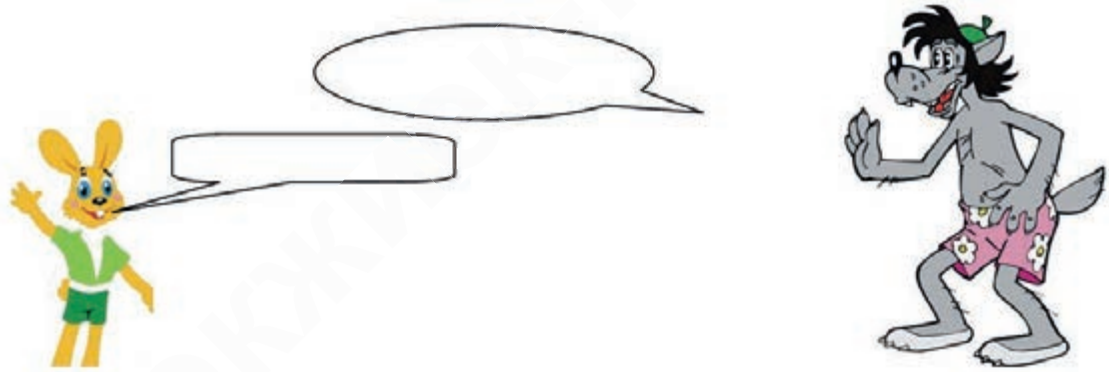
— Қасқыр, сен залымсың. Сен бәрін қорқытасың. Сенен барлық **аң** қорқады. Ешкіммен сөйлеспейсің. Сені ешкім жақсы көрмейді. Сондықтан әрқашан ашуланасың.

Біз, тиіндер, көңілдіміз. **Біз** залым **емеспіз**. **Біз** ешкімді **қорқытпаймыз**. Ешкімге жамандық **жасамаймыз**, **біз** — **мейірімдіміз**.

АЙТЫЛЫМ

13 **-тапсырма.**
Жағдаят. Берілген сөздерді пайдаланып, суреттегі жағдаятқа диалог құрастырыңдар: Қасқыр қоянды қонаққа шақырды. Ал қоянның барғысы келмеді.

Қажетті сөздер: қорқамын, қорқытпаймын, сөз беремін, залым болмау, мейірімді болу, адал дос.

ЖАЗЫЛЫМ

14 **-тапсырма.**
Қасқырдың атынан тиінге хат жаз. Хатта тиінді қорқытпайтыныңды, ашуланбайтыныңды ескерт. Тиінмен дос болғың келетініңді айтып, сөз бер.

Хат **Тиін!**
Кімге: Тиінге .....
Кімнен: Қасқырдан .....
.....

Қасқыр

ЕСТЕ САҚТА!

Тиін бұтақтан-бұтаққа секіреді. Тиін құлайды. Қасқыр ашуланады. Тиін қорқады. Қасқыр сөз береді. Ол мейірімді, адал дос болады. Қасқыр залым болмайды.

«Қазақстан барысы» (мультфильм негізінде)

7—8 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

барыс, қабан, аяқтан шалу, ептілік, төзімділік, арқар, борсық, мүйізтұмсық, жариялау, ақыру, ырылдау, жыртқыш, алдау

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сурет бойынша әңгімеле. Сен бұл мультфильмді көрдің бе? Бұл қай мультфильмнің кейіпкерлері?

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Төмендегі әріптерден басталатын төрт сөз жаз.

Б				
А				
Р				
Ы				
С				

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 **-тапсырма.**
Мәтінді оқы. Сұрақтарға жауап бер.

Ерте, ерте, ертеде бүркіт: «Кім күшті?» деген қазақша күрестен сайыс өткіземін», — деп жан-жануарларға жар салыпты. Аю, жолбарыс, қасқыр, қоян, барыс, арқар мен борсық сайысқа қатысуға дайындала бастайды.

Атасы барысты сайысқа дайындайды.

— Бұл жарыста жеңіске жету оңай емес, балам! Сайыста күшті болу керек, бірақ епті болған одан да пайдалы. Осыны ұмытпа! — деп, атасы барысқа ақыл айтады. Барыс сайысқа қатысу үшін көп жаттығады.

Сонымен, сайыс күні де келіп жетеді. Бүркіт, қабан, таутеке төреші болады.

— Сайыс жарыста жеңген аңның атымен аталатын болады, — деп бүркіт жариялайды.

Қасқыр мен қоян, арқар мен борсық, аю мен қабан, барыс пен келес күреседі. Қоян қасқырды, аю қабанды, борсық арқарды, барыс келесті жеңеді.

Жартылай сайыста аю мен қоян, барыс пен борсық күреседі. Аю қоянды, барыс борсықты жеңеді де, аю мен барыс шешуші сайысқа шығады.

Барыс аюмен күреседі. Ол атасының айтқан ақылын есіне түсіреді де, ептілікпен өзінен күшті аюды аяқтан шалып жеңеді.

Сөйтіп, барыс ептілік пен төзімділік көрсетіп, жеңімпаз атанады. Содан бері қазақша күрестен болатын сайыс барыстың атымен аталатын болды.

1. Бүркіт қандай жарыс өткізбекші болды?
2. Жарысқа қандай аңдар қатысты?
3. Барыс жарысқа қалай дайындалды?
4. Оған атасы қандай ақыл айтты?
5. Жарысқа қай аңдар төреші болды?
6. Жартылай сайысқа қай аңдар шықты?
7. Шешуші сайыста қай аң жеңді?
8. Сайыс қай аңның атымен аталатын болды?

ОҚЫЛЫМ

4 **-тапсырма.**
Мәтінді оқы.

Жолбарыс, барыс, қасқыр, аю, түлкі — жыртқыш аңдар. Жолбарыс пен барыс ырылдайды. Аю ақырады. Қасқыр мен түлкі ұлиды. Түлкі қу, ол алдайды.

АЙТЫЛЫМ

5 **-тапсырма.**
Сұраққа жауап бер. Сөйлем құрап айт.

Аңдар не істейді?	
Жолбарыс	
Барыс	
Қасқыр	
Аю	
Түлкі	

© Электронный вариант

АЙТЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Аңның сипатына қарап, қандай аң екенін айт.

№	Аңның сипаты	Аң
	Маймақ, балды, бүлдіргенді жақсы көреді, қыста ұйықтайды	
	Құйрығы ұзын, қу	
	Терісі ақ, сұр, қорқақ	
	Мойны ұзын, биік жануар	
	Тікені бар, саңырауқұлақ жинайды	
	Кішкентай, сары, жаңғақ жейді	

ОҚЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Ақпараттың дұрыстығын тексер, айт.

№	Ақпарат	Иә	Жоқ
1	Атасы аюды сайысқа дайындайды.		
2	Бүркіт, қабан, таутеке төреші болған жоқ.		
3	Қасқыр мен арқар, қоян мен борсық, аю мен қабан, барыс пен келес күреседі.		
4	Аю қоянды, барыс борсықты жеңеді де аю мен барыс шешуші сайысқа шықпайды.		
5	Барысептілік пен төзімділік көрсете алмады.		
6	Содан бері қазақша күрестен болатын сайыс барыстың атымен аталатын болды.		

ЖАЗЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Сөздерге тиісті қосымшаларды жалғап жаз.

Бірде аю, жолбарыс, қасқыр, қоян, арқар мен борсық жарыс... (-ге, -қа, -ке) дайындалады. Ал барыс... (-ны, ты, -ті) жарысқа атасы дайындады. Атасы барыстыептілік... (-на, -ке, -қа) үйретті. Барыс аю... (-пен, -мен, -бен) күреседі. Ол аю... (-ты, -ді,-ды) аяғынан шалады. Барысептілік... (-дың, -тің, -тың), төзімділік... (-дың, -тың, -тің) арқасында жеңіске жетті.

АЙТЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Әр сұраққа үш нұсқаның ішінен дұрыс жауапты тауып айт.

Бүркіт қандай сайыс өткізді?	Бүркіт «Қазақстан барысы» сайысын өткізді.
	Бүркіт «Кім күшті?» сайысын өткізді.
	Бүркіт «Кім тапқыр?» сайысын өткізді.
Барысты жарысқа кім дайындады?	Әкесі барысты жарысқа дайындады.
	Ағасы барысты жарысқа дайындады.
	Атасы барысты жарысқа дайындады.
Барыс қандай сайысқа қатысты?	Барыс қазақша күреске қатысты.
	Барыс жүзу сайысына қатысты.
	Барыс дзюдоға қатысты.

ЖАЗЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Сөздерді пайдаланып, мәтін құра.

Қазақша күрес, жан-жануарлар жарысы, еп-тілік, төзімділік, дайындалды, көп жаттықты, жеңімпаз, күресу, аяқтан шалу, барыс, ау, қоян, қасқыр, борсық, арқар.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

12 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Жұмбақтарды кезек-пен оқып, жауабын айтыңдар.

Жазда қыдырады,
Қыста тынығады.

Күркіреген күндей үні бар,
Жүрегінің түгі бар.
Жануарлар табынар
Аң патшасын тауып ал.

Тарғыл-тарғыл тас па?
Тастан бірақ басқа.
Мекені қамыста,
Бұл саған таныс па?

Жол бойында жортқан,
Сыбызғысын тартқан.

Халық қу деп,
Қылған күлкі.
Айласы көп,
Бұл не?

АЙТЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
«Оймоншақ» ойыны
Топтағы оқушылардың әрқайсысы бір сөйлемнен айтады. Сөйлемдер арасын-да логикалық байланыс болуы керек.

Талап: Өздерің таңдаған жан-жануарды сипаттаңдар. Ол үшін төрт-төрттен топқа бөлініңдер. Топқа бөліну жолы: үстел үстінде аңдардың суреттері теріс аударылып жата-ды. Алған суреттерің бойынша топтасыңдар. Дайындыққа 3 минут беріледі. Қай топ дұрыс нәтиже көрсетсе, сол топ жеңімпаз атанады.

ЕСТЕ САҚТА!

Барыс қазақша күреске қатысады.
Аяқтан шалып құлатады.
Мен қазақша күреске қатысамын.

Түлкі мен қырғауыл

9—10 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

қырғауыл, естімейді, заман, бұйрық, зорлық қылмасын, алды-артына қарамастан

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сұраққа жауап бер.

1. Суретте қандай құс бейнеленген?
2. Ол құсты көрдің бе?
3. Осы құс туралы қандай ертегі білесің?

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Үлгіге қарап, сөйлем құра. Қою қаріппен берілген сөздерді алмастыр.

Үлгі: ит мысыққа *зорлық қылмасын.*

Ит-мысық; қасқыр-қой; түлкі-қырғауыл; түлкі-қоян; жолбарыс-елік.

АЙТЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Суреттерге қарап, сұраққа жауап бер.

1. Қалай ойлайсың, ертегі не туралы?
2. Түлкі қырғауылға не айтып жатыр?
3. Түлкінің ойы қандай?

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4 -тапсырма.
Мәтінді рөлге бөліп оқыңдар.

Бір түлкі қалың ағашты аралап келе жатып, ағаштың басында отырған қырғауылды көреді. Қырғауылға жақындап келеді де:

— Сәлеметсіз бе, қырғауылым! Халіңіз қалай? — дейді.

Қырғауыл:

— Жақсы, өзің қалай тұрасың? — дейді.

Түлкі:

— Жерге түсіп, сөйлессеңіз қайтеді? Бір құлағым естімеуші еді, — дейді.

Қырғауыл:

— Жерге түсуге қорқамын. Жерде әр түрлі аңдар бар. Бізді жеп қоюы мүмкін, — дейді.

Түлкі:

— Әй, достым, қазір заман бұрынғыдай емес. Жаңа ғана келдім, бұйрық шықты. «Біреуге біреу зорлық қылмасын!» депті. «Қой мен қасқыр бірге жүрсін, түлкі мен тауық бірге жүрсін!» депті, — дейді.

Қырғауыл:

— Жақсы хабарыңыз бар екен, рақмет, достым! Мына жақтан бір иттер келе жатыр. Иттерге де хабарыңызды айтыңыз. Олар да жақсы хабарды естісін, — дейді.

«Ит» деген сөзді естіген соң түлкі алды-артына қарамастан, қаша жөнеледі.

Қырғауыл:

— Қайда барасың, Түлкім, бұйрықты ұмытып кеттің бе? — дейді.

Түлкі:

— Кім біледі, бұйрықты олар естімеген шығар, — дейді міңгірлеп.

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Мәтіннің мазмұнына сәйкес сөздер мен сөз тіркестерін сәйкестендір.

а	қырғауыл	1	естімейді
ә	құлағым	2	шықты
б	бұйрық	3	ағаштың басында отыр

а	қазіргі	1	зорлық қылмасын
ә	ешкім	2	қарамады
б	алды-артына	3	заман

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Мәтінді оқып, мәтіннің мазмұнын ашатын тірек сөздерді теріп жаз. Оларды пайдаланып, сөз тіркесін құра.

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Әр сұраққа үш нұсқаның ішінен дұрыс жауапты тауып айт.

Түлкі қалың ағашты аралап келе жатып, нені көрді?	Түлкі қалың ағашты аралап келе жатып, қырғауылды көрді.
	Түлкі қалың ағашты аралап келе жатып, қоянды көрді.
	Түлкі қалың ағашты аралап келе жатып, кірпіні көрді.
Түлкі: «Жерге түсіп, сөйлессеңіз қайтеді?» дегенде қырғауыл не деді?	Қырғауыл: «Жерге түсуге сенен қорқамын!» — деді.
	Қырғауыл: «Жерге түсуге аюдан қорқамын!» — деді.
	Қырғауыл: «Жерге түсуге қорқамын!» — деді.
Қандай бұйрық шыққан?	«Біреуге біреу зорлық қылмасын!» депті.
	«Біреуге біреу тамақ бермесін!» депті.
	«Біреуге біреу маза бермесін!» депті.

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді жазып, сөйлемді толықтыр.

Қажетті сөздер: аралап, әңгімелесейік, түспеді, отырған, жеп қояды.

1. Бір күні түлкі қалың ағашты ... келе жатты. 2 . Ол ағашта ... қырғауылды көрді. 3. Түлкі қырғауылға « ... , жерге түс!» — деді. 4. Қырғауыл жерге ... . 5. Ол «аңдар» ... деп қорықты.

АЙТЫЛЫМ

9 -тапсырма.
Оқиғаны ары қарай жалғастырып айт.

Бір түлкі қалың ағашты аралап келеді. Ол қырғауылды көреді.

Қырғауыл ағашта отырады. Түлкі қырғауылға: «Жерге түс!» — дейді. Қырғауыл түспейді. Қырғауыл неге жерге түспейді?

ЖАЗЫЛЫМ

10 -тапсырма.
Берілген сұрақтарға жауап жаз.

1. Түлкі қандай бұйрық шыққанын айтты?
2. Қырғауыл түлкіге «Бұйрықты нелерге айт!» деді?
3. Түлкі қайтті?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

11 -тапсырма.
Жұптық жұмыс. Мәтінге жоспар құрыңдар.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

12 -тапсырма.
Диалогті тыңдаңдар. Жұп болып, түлкі мен қырғауылдың рөлінде қойылым жасаңдар.

Тауды мекендейтін аң-құс

11—12 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

құну, сусар, тұқымдас, тауешкі, арқар, ұлар, жапалақ, үкі

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Сұрақтарға жауап бер.

1. Қазақстан тауларын мекендейтін қандай аң-құсты білесің?
2. Қызыл кітапқа енген аңдар мен құстарды білесің бе?

АЙТЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Сөздер мен суреттерді сәйкестендір.

2.

3.

1.

4.

6.

5.

7.

1. үкі 2. тауешкі 4. арқар 6. ұлар 5. жапалақ 3. ақ тырнақты аю 7. құну

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 -тапсырма.
Мәтінді оқы.

Тауда аң-құс көп. Кәдімгі қоңыр аюлар бар. Ерен-Қабырға (Тянь-Шань) тауын өте сирек кездесетін ақ тырнақты Тянь-Шань аюы мекен етеді.

Тауда түлкілер мен құнулар да бар. Бұл жақта қасқырлар да жүреді. Әдеттегі сұр қасқыр мен қызыл қасқыр да кездесуі мүмкін. Әсіресе сусар тұқымдастарға жататын аң түрлері көп. Олар сусардың өзі мен соған ұқсайтын ақ тышқан. Тау биігінен тауешкілер мен арқарларды көруге болады. Бірақ барыстар азайып кеткен. Сондықтан барыстар «Қазақстанның Қызыл кітабына» енгізілген. Оларды мемлекет өз қорғауына алған.

Жылдан-жылға таутеке саны кеміп, көз алдымызда құрып барады. Ал құстарға тауда еркіндік мол. Орман ішінде қорек етіп, шоқитыны көп. Жартастарда ұлар айқайлайды. Таңертеңнен кешке дейін Альпі ұзақ қарғалары қарқылдап жүреді. Қалың шырша ормандарынан жапалақты кездестіруге болады. Орманда жапалақтың жақын туысы — үкі де бар. Жапалақ пен үкі — түнгі аңшылар. Олар тышқандарды жеп күн көреді. Тышқан секілді басқа да ұсақ кеміргіштерді жейді.

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Әр сұраққа үш нұсқаның ішінен дұрыс жауапты тауып айт.

Ерен-Қабырға (Тянь-Шань) тауында өте сирек кездесетін қандай аң бар?	Ерен-Қабырға тауында жиі сирек кездесетін ақ тырнақты аю бар.
	Ерен-Қабырға тауында өте сирек кездесетін ақ тырнақты аю бар.
	Ерен-Қабырға тауында өте сирек кездесетін ақ тырнақты барыстар бар.
Тау биігінен нелерді көруге болады?	Тау биігінен бүркіттерді көруге болады.
	Тау биігінен қасқырды көруге болады.
	Тау биігінен қарғаларды көруге болады.
«Қазақстанның Қызыл кітабына» не енгізілген?	«Қазақстанның Қызыл кітабына» еліктер енгізілген.
	«Қазақстанның Қызыл кітабына» барыстар енгізілген.
	«Қазақстанның Қызыл кітабына» жабайы аңдар енгізілген.

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Ақпаратпен келісесің бе, келіспейсің бе?

1. Тауда түлкілер мен құнулар да бар.
2. Бұл жақта қасқыр жоқ.
3. Тауда сұр қасқыр мен қызыл қасқыр кездеседі.
4. Сусар тұқымдастарға жататын аң түрлері көп.
5. Тауда барыстар көптеп кездеседі.
6. Сондықтан барыстар «Қазақстанның Қызыл кітабына» енгізілмеген.

АЙТЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Дұрыс жауабын таңда.

1. Таутеке саны кеміп
а) жайнап барады
ә) көз алдымызда құрып барады

2. Орман ішінде құстардың
а) қорек етіп шоқитындары көп
ә) ұшатын жері көп

3. Жартастарда ұлар
а) айқайлайды
ә) шақырады

4. Таңертеңнен кешке дейін
Альпі ұзаққарғалары
а) жарқылдап жүреді
ә) қарқылдап жүреді

5. Қалың шырша ормандарда
а) жапалақты кездестіруге болады
ә) жапалақтың жақын туысы

ЖАЗЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Көп нүктенің орнына тиісті қосымшаны жаз.

Құстар (-қа, -ға, -ге) тауда еркіндік мол. Олар (-ның, -тың, -дың) орман ішінде қорек етіп шоқитыны көп. Жартастар (-ге, -ға, -да) ұлар айқайлайды. Таңертеңнен кешке дейін Альпі ұзаққарғалар (-і, -и,-ы) қарқылдап жүреді. Қалың шырша ормандарынан жапалақ (-ні, -ті, -ты) кездестіруге болады. Орман (-де, -да, -те) жапалақтың жақын туысы — үкі кездеседі. Жапалақ пен үкі түнгі аңшы (-да, -тар, -лар).

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Бір сөйлемге бірнеше сұрақ құрастыр.

Үлгі:
1. Жылдан-жылға таутеке саны кеміп, көз алдымызда құрып барады.
— Жылдан-жылға не кеміп барады?
— Жылдан-жылға кеміп бара жатқан қандай аң?
— Көз алдымызда құрып бара жатқан қандай жануар?

1. Құстарға тауда еркіндік мол. 2. Орман ішінде қорек етіп шоқитыны көп. 3. Жартастарда ұлар айқайлайды. 4. Таңертеңнен кешке дейін Альпі ұзаққарғалары қарқылдап жүреді.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Мәтіннен өзіңе бұрыннан таныс аңдар мен құстарды бір бөлек,таныс емес аңдар мен құстарды бір бөлек теріп жаз. Олардың қайсысы сен тұратын жерде кездеседі?

АЙТЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Мәтін бойынша сұрақтарға жауап бер.

1. Тауда аюлардың қандай түрі бар?
2. Ерен-Қабырға тауында қандай аю өте сирек кездеседі?
3. Тауда тағы қандай аңдар кездеседі?
4. Тауда мекендейтін қандай аң «Қазақстанның Қызыл кітабына» енген?
5. Тауда тағы қандай аң азайып барады?

ЕСТЕ САҚТА!

Тауда аң-құс көп, Тауда қоңыр аю, түлкі, сұр және қызыл қасқыр, сусар, тауешкі, арқар, барыс кездеседі.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

13—14 САБАҚ

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Диалогті рөлге бөліп оқыңдар.

Әлібек: Әнел, саған қандай аң ұнайды?
Әнел: Маған аю ұнайды. Ол сүйкімді. Аю құлпынай теріп жейді. Оған бал да ұнайды. Аюдың дауысы зор. Ол ақырады. Аю ұйықтағанды жақсы көреді. Олар қыс мезгілінде ұйқыға кетеді.
Саша: Маған қасқыр мен түлкі ұнайды. Қасқыр — жыртқыш аң. Түлкі өте қу. Ол көп алдайды. Қасқыр мен түлкі ұлиды.
Әлібек: Мен барыс пен жолбарысты жақсы көремін. Олар биікке секіреді. Олар мысыққа ұқсайды. Барыс биік тауларда болады. Жолбарыс пен барыс ырылдайды.
Әнел: Саша, «Қазақстан барысы» турниріне бардың ба?
Саша: Иә, Әлібек екеуміз бардық. Маған қазақ күресі ұнайды.
Әлібек: Мен қазақ күресіне қатысып жүрмін. Қазақ күресі барлығына ұнайды. Қазақстанда «Қазақстан барысының» әлемдік турнирі болады.
Әнел: Өте жақсы. Мен де сендермен турнирге барайыншы!
Саша: Жарайды.

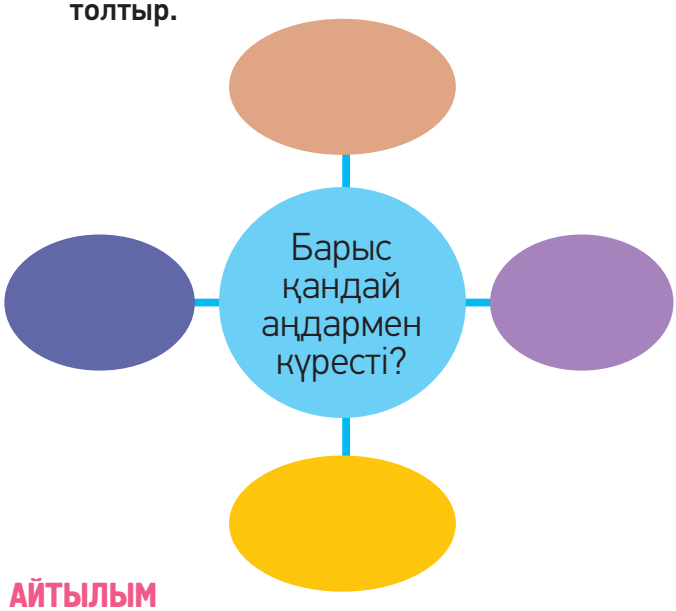
АЙТЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Кестедегі ақпараттың диалогке сәйкестігін тексер.

Ақпарат	Иә	Жоқ
Аю құлпынай теріп жейді.		
Жолбарыс ұйықтағанды жақсы көреді.		
Аю қыста ұйықтайды.		
Қасқыр мен түлкі ақырады.		
Барыс биік тауларда болады.		
Жолбарыс пен барыс ұлиды.		
Мен қазақ күресіне қатысып жүрмін.		

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Сұраққа жауап беріп, диаграмманы толтыр.

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
«Қазақстанның Қызыл кітабына» енген аңдар туралы хабарлама дайында (өзіңе ұнаған бір аңды таңда).

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Сурет пен тірек сөздерді пайдаланып, «Көңілді хайуанаттар бағы» тақырыбында әңгіме құрастырып жаз.

Тірек сөздер: хайуанаттар бағы, жануарлар, арыстан, жолбарыс, барыс, маймыл, тиін, бұтақтан-бұтаққа секіреді, керік, піл, қасқыр, қоян, аю, күшті, көңілді, ақырады, ұлиды, ырылдайды, қу.

АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Сұрақтарға жауап беріп, диалог құрыңдар.

1. «Табиғатты қорғау одағы» қашан құрылды?
2. «Қазақстанның Қызыл кітабында» қандай деректер бар?
3. «Қазақстанның Қызыл кітабына» қазақ жерінде өсетін қандай өсімдік тіркелген?
4. Қазақ жерінде мекендейтін қандай жануарлар «Қазақстанның қызыл кітабына» тіркелген?
5. Біздің жерімізде өсетін қызғалдақтардың неше түрі «Қызыл кітапқа» енген?

ЕЖЕЛГІ КӨШПЕЛІЛЕР МӘДЕНИЕТІ

ТҰМАР ХАНШАЙЫМ ТУРАЛЫ АҢЫЗ

1—2 САБАҚ

Көшпелілер туралы түсінік

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

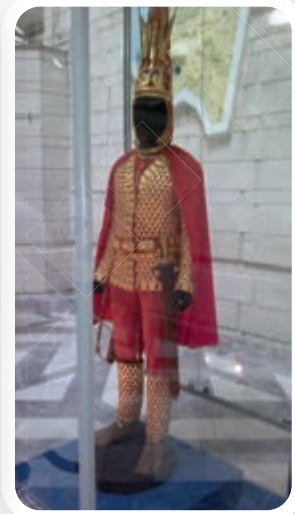
ЖАҢА СӨЗДЕР

көшпелілер, өркениет

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Суреттерге қара. Бұл суреттер саған қандай ой салды?

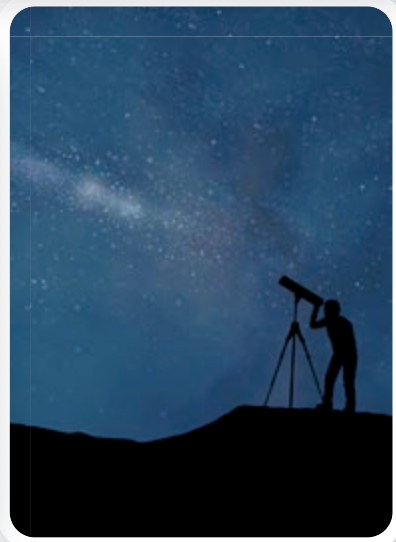

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
«Ассоциограмма». Көшпелілерге қатысты өзің білетін сөздерді жазып, диаграмманы толтыр.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Полилог. Берілген мәтінді оқыңдар. Ол туралы ой бөлісіңдер. Ойбөлісте жіктеу есімдіктерін орынды қолдан.

Парсы сарайында ұзақ уақыт тұрған Ксенофонт сақтар туралы мына оқиғаны жазған: «Парсы патшасы ат жарысын ұйымдастырды. Жарыста сақ жігіті оза шығып, мәреге бірінші болып жетті. Парсы патшасы жігітке патшалығын атқа айырбастауды ұсынғанда ол бас тартып, атын ержүрек адамның алғысына ғана бере алатынын мәлімдеді».

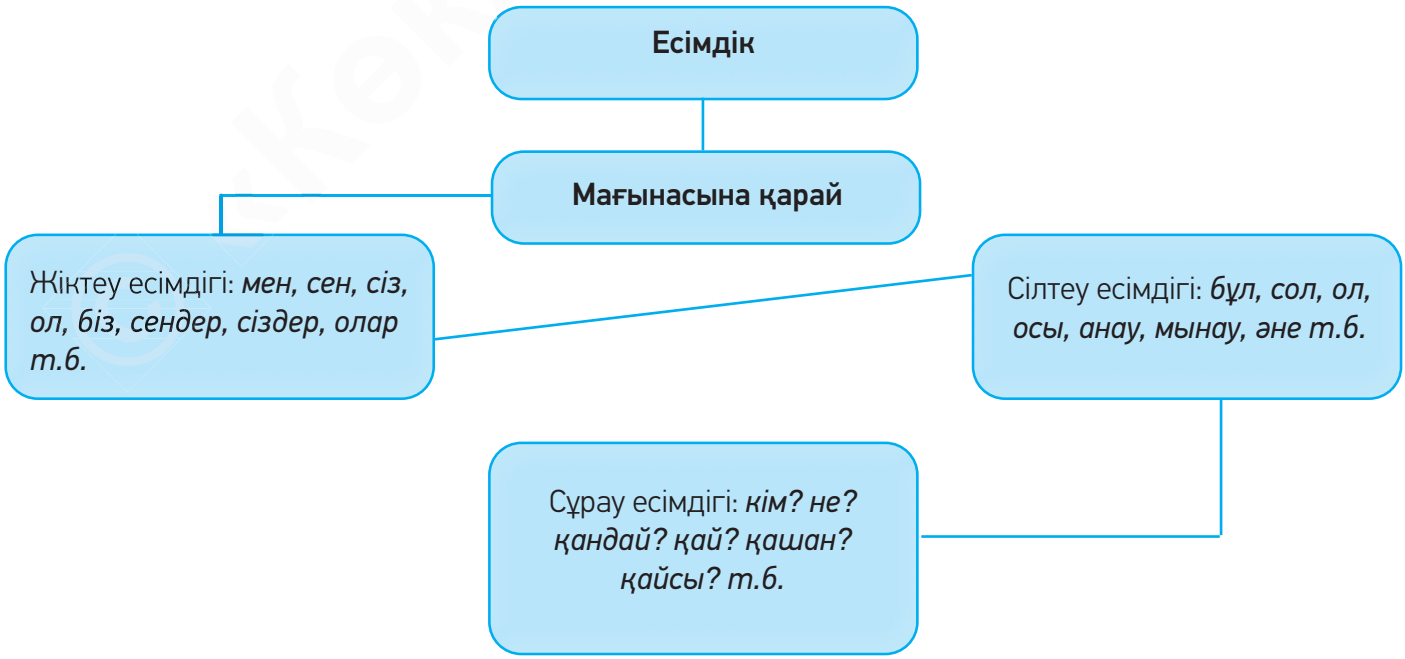
ТІЛДІК БАҒДАР

Есімдік

Есімдік — заттың атын, сынын, санын білдіретін сөздердің (зат есім, сын есім, сан есімдердің) орнына жұмсалатын сөз табы. Есімдіктердің нақты мағынасы өздерінен бұрын айтылған сөйлемге немесе сөзге қарай анықталады. Есімдіктер қай сөз табының орнына жүрсе, сол сөз табының сұрағына жауап береді. *Мысалы:* Ол (кім?) — Ол — Қанат.

Мағыналарына қарай есімдіктер жеті топқа бөлінеді:

1. жіктеу есімдіктері;
2. сілтеу есімдіктері;
3. сұрау есімдіктері;
4. өздік есімдіктері;
5. белгісіздік есімдіктері;
6. болымсыздық есімдіктері;
7. жалпылау есімдіктері.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

4 -тапсырма.

Мәтінді тыңда. Оқы: «Жигсо» — «Бөлшекте, жинақта!». Сынып үш топқа бірігеді. Әр топтағы оқушылар №1, №2, № 3 түрінде белгіленеді. 1-кезеңде әр топтағы балалар мәтіннің өздеріне тиесілі бөлігін оқиды. 2-кезеңде әр топтағы балалар нөмірлеріне сәйкес бір топқа бірігеді. Олар өздері оқыған мәтін бөлігінің мазмұнын бірігіп талдайды, ой бөліседі. 3-кезеңде топ мүшелері қайта өз орындарына барады да, жалпы мәтіннің мазмұны бойынша кеңесіп, өздері қалаған тәсілмен (тірек сөздер кестесі, кластер, диаграмма, сурет, карта және т.б.) ойларын жинақтайды. 4-кезеңде әр топ өз жұмыстарын сыныптың алдында қорғайды.

Көшпелілер деген кімдер?

1. Көшпелілер өркениеті — мал шаруашылығымен айналысатын, белгілі бір қалыптасқан жүйемен **көшіп-қонып тіршілік ететін** адамдардың қауымдастығы, өркениеті.Көшпеліліктің шығуына географиялық орта мен ауа райы әсер етті. Көшпелілік белгілі бір геофизикалық, табиғи-климаттық **аймақтарда** қалыптасады. Бұл қандай аймақтар, олардың экологиялық жүйесі қандай? Әдетте, бұл — **далалы, жартылай шөлейт,** шөл және құрғақ далалар, тау бөктері, тау қойнаулары. Мұндай жерде көбінесе жаңбыр аз, жылдық **ылғалдың** мөлшері 200-400 мм арасында ғана болады. Осындай аймақтарға Қазақстан да кіреді.

2. Көшпелі өмір салты ол халықтарды табиғатқа жақын болуға, табиғатты қадірлеуге, оның сырын тануға **мүдделі етті.** Сондықтан көшпелі елдерде жабайы табиғат деген ұғым мүлде жоқ. Көшпелілердің табиғат аясындағы өмірі жайында тарихшылар, философтар, орта ғасыр ойшылдары **тамсана жазды**.

Сақтар туралы өзге елдердің зерттеушілерінің құнды **жазбалары** сақталған. Олар көшпелілерді рухы биік, жаны таза, бейбітшілік сүйгіш, әділ, батыр, ұйымшыл халық деп бағалады. Біздің заманымызға дейінгі V ғасырда өмір сүрген тарихшы Геродот көшпелі скиф-сақ тайпаларын мадақтап жазды.

3. Алайда, көшпелілер туралы теріс түсініктер бұрын да, кейін де кездесіп отырды. Көне Қытайда көшпелілер **жабайы**, мәдениеттің қас жауы деген түсінік қалыптасты. Еуропада да көшпелілерді **тағы**, жабайы, өркениеттің жауы деп есептеді. Себебі сақтар **соғыс өнеріне жетік,** жауынгер, батыр, ержүрек халық болды, сондықтан айналасындағы көршілері олардан қауіптеніп отырды. Ал кеңестік идеология көшпелілер туралы мүлде **кері көзқарас** қалыптастырды. Өйткені бұл саясат кез келген халықтың тарихын, дәстүрі мен мәдениетін **жоюды мақсат етті.**

ЖАЗЫЛЫМ

5 **-тапсырма.**
Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің аудармасын дәптеріңе жаз. Сол сөздердің антонимдерін айт.

ОҚЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Төменде берілген сөйлемдерді толықтырып оқы. Жіктеу, сілтеу, сұрау есімдіктерін тап.

1. Көшпелілер өркениеті — ....., көшіп-қонып тіршілік ететін адамдардың қауымдастығы. 2. Көшпеліліктің шығуына ..... әсер етті. 3. Далалы, жартылай шөлейт, шөл ..... Қазақстан да кіреді. 4. Көшпелі өмір салты ол халықтарды табиғатқа жақын болуға, Табиғатты қадірлеуге мүдделі етті. 5. Көшпелі елдерде ..... деген ұғым мүлде жоқ. 6. Біздің заманымызға дейінгі V ғасырда өмір сүрген ..... көшпелі скиф-сақ тайпаларын мадақтап жазды. 7. Көне Қытай мен Еуропада ..... деген түсінік қалыптасты. 8. Себебі сақтар ...., ..., ..., ... халық болғандықтан, айналасындағы көршілері олардан қатты қауіптеніп отырды.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Мәтіннің мазмұны бойынша тірек сөздерді анықта. Олардың синонимін, антонимін тап. Сол сөздерді кірістіріп, мәтін мазмұнын қысқаша жаз, айт.

ЖАЗЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Кесте бойынша мәтіннен жіктеу, сілтеу, сұрау есімдіктерін теріп жаз.

Жіктеу есімдігі	Сілтеу есімдігі	Сұрау есімдігі

АЙТЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
«Аквариум». Жағдаяттық тапсырма. Шетелдік досың сенен ежелгі көшпелілер туралы сұрады. Осы жағдаятты парталасыңмен рөлдік ойын түрінде көрсет. Сынып ең үздік әрі сәтті диалогті анықтасын. Диалогте жіктеу, сұрау, сілтеу есімдіктерін қолданыңдар.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

10 -тапсырма.
Суретке қара. Көшпелілердің өмірі көрсетілген суреттегі табиғат пен адамдарды сипаттап жаз. Мәтінде синоним сөздермен есімдіктерді қолдан.

«Көшпенділер»
Құлбатыров Рашид

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

11 -тапсырма.
Жұптық жұмыс. Төменде берілген мәтінді оқып, жартылай көшпелілер мекендеген аймақтарды анықтаңдар. Сол бойынша «Көшпелілер мекендеген аймақтар» тақырыбында Қазақстан картасын постер түрінде жасаңдар. Жасаған постерді сынып алдында қорғаңдар.

Қазақстан шеңберінде көшпелілік қалыптасқан аймаққа Каспий маңы ойпаттары, Үстірт, Торғай, Жем жоталары, Бетпақдала, Балқаш маңы далалары, Сарыарқа, Мұғалжар, Маңғыстау жоталары, Алтай, Тарбағатай, Жоңғар, Іле Алатауларының тау беткейлері мен таулы өлкелері жатады. Бұл аймақтардағы өзен-сулардың маңайында, әсіресе осы аймақтар мен отырықшы-егінші мәдениеттер шегараларында маргиналдық аймақтар қалыптасқан. Оларға тән шаруашылық-мәдени тұрпат — жартылай көшпелі шаруашылық пен мәдениет.. Мұндай аймақтарға Сырдың бойы, жартылай Ертістің, Тобылдың, Есілдің, Жайықтың бойлары, Жетісу, Шығыс Қазақстанның таулы және тау бөктерінің кейбір алқаптары, Аралдың маңайы жатады. Жоңғар, Іле, Қырғыз Алатауындағы тау бөктерінде жылына 500 мм-ден астам ылғал түседі. Бұл өңірлерде, әсіресе өзен-көл суларының маңайында ежелден егіншілік пайда болып, отырықшы мәдениет қалыптасқан. Құнарлы топырақты, ауа райы қолайлы болған Сыр бойы, Шу, Талас аймақтарында қола дәуірінен бастап-ақ егіншілік дамып, орта ғасырларда қала мәдениеті дамыды. Дегенмен осы егіншілік, отырықшы мәдениет қалыптасқан аймақтардың өз ішінде де мал шаруашылығы егіншілікпен қатар дамып, бұл өңірлердің шаруашылық-мәдени тұрпаты жартылай отырықшы, жартылай көшпелі болған. Әр заманда ауа райының өзгеруіне, тарихи-саяси, этномәдени ахуалдарға байланысты бұл өңірлерде бірде отырықшы, жартылай отырықшы егіншілік шаруашылық қалыптасса (мөлшермен VI-XIII ғасырлар), енді бір замандарда жартылай көшпелі, кей аудандарында тіпті көшпелі шаруашылық-мәдени тұрпат қалыптасты.

Көшпелілер — жауынгер халық

3—4 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

данышпан, аттылы, садақ атқыштар, баспана, билігін берген

ОҚЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Суретке қара. Сақтар туралы берілген мәліметтерді оқы. Оның ішінен жалпы есімдерді тап.

Райымбек батыр
(1705—1785)

Жауынгер сақтар жайлы тарихшылар не айтады?

I. Парсы жазбаларында: «Құдіретті ерлер».

II. Иран жазбаларында: «Жүйрік атты турлар».

III. Грек жазбаларында: «Азиялық скифтер батыр, дұшпанға қатал, досқа адал».

IV. Грек тарихшысы Ктесий: «Сақ әйелдері ержүрек келеді, соғыс қаупі төнгенде ерлерге көмек көрсетіп, ұрысқа араласады».

V. Ежелгі сақ философы Анақарыс (Анахарсис): «Сен асыл тастарыңды лақтырып тастап, садақ пен қорамсақты ғана асынып, сақтардың ішінде өмір сүрсең, сен де мен сияқты еркіндікте жүрер едің».

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Мұғалімнің көмегімен айтылған пікірлердің мазмұнын түсініңдер. Олардың ішінен қалағандарыңды жазып алыңдар. Айтылған ойды талдаңдар.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Жұптық жұмыс. Дереккөздерден сақтар туралы ақпарат тауып, олардың жауынгерлігіне қатысты постер жасаңдар. Оны сыныптың алдында қорғаңдар. Постерде сілтеу есімдіктерін дұрыс қолданыңдар.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

4 -тапсырма.

Мәтінді тыңда. Оқы: «Жигсо» — «Бөлшекте, жинақта!». Сынып үш топқа бірігеді. Әр топтағы оқушылар №1, №2, № 3 түрінде белгіленеді. 1-кезеңде әр топтағы балалар мәтіннің өздеріне тиесілі бөлігін оқиды. 2-кезеңде әр топтағы балалар нөмірлеріне сәйкес бір топқа бірігеді. Олар өздері оқыған мәтін бөлігінің мазмұнын бірігіп талдайды, ой бөліседі. 3-кезеңде топ мүшелері қайта өз орындарына барады да, мәтіннің мазмұны бойынша кеңесіп, өздері қалаған тәсілмен (тірек сөздер кестесі, кластер, диаграмма, сурет, карта және т.б.) ойларын жинақтайды. 4-кезеңде әр топ өз жұмыстарын сыныптың алдында қорғайды.

«Сақтардың патшасы» А. Дүзелханов

1. Сақтар мемлекетінде жауынгерлердің, әсіресе **қолбасшылар** мен батырлардың орны жоғары болды. Одақты сақ **көсемдерінің кеңесі** сайлаған патшалар биледі. Тайпа көсемдерін тайпа мүшелері сайлады. Сақ қоғамы үшке бөлінді: әскерлер, абыздар, ру мүшелері (егіншілер, малшылар, қолөнершілер және т.б.). Патша мен әскер көсемдерін тек қана әскер тобынан сайлады. Адамзат дамуының бұл кезеңін «Әскери демократия» деп атайды. Сақ жауынгерінің қару-жарағы мен сауыт-сайманы түгел болған. Еуропада мұндай қарулар орта ғасырларда ғана пайда болды.

2. Геродот: «Біз білетін халықтардың барлығынан да скиф халқы данышпан... Өздері разылық етпесе, олардың еліне басып кірген ешбір жау сақтарды жаулап ала алмайды. Олардан қашып та құтыла алмайды. Өйткені скифтердің қаласы, қамалы жоқ. Баспанасын өздерімен ала жүреді, барлығы аттылы, садақ атқыштар; олар жеңімпаз. Ешкім жеңе алмайтын болмағанда қайтеді! Скифтер өздерін де, аттарын да **сауытпен** қорғаған», — деп жазған.

3. Мына бір қызықты деректі қараңызшы: «Скифтер соғыста парсыларды әбден шаршатқаннан кейін Иданфирс Дарийға тарту ретінде құс, тышқан, құрбақа мен садақтың оғын жібереді. Бұл тартудың **шешуін** Дарий: «Құс ауаны, тышқан жерді, құрбақа суды мекендейді ғой. Скифтер маған үшеуінің билігін берген екен. Садақтың оғы — скиф ерлігінің белгісі, оны сыйлағаны — маған **бас игені**» — деп, өзі үшін жақсылыққа жориды. Бірақ Дарийдің уәзірлерінің бірі — Гобри бұл жұмбақ тартудың мағынасын: «Сендер, парсылар, құс болып аспанға ұшып, тышқан болып жерге кіріп, құрбақа болып теңізге түсіп кетпесеңдер, біздің садағымыздың оғынан құтыла алмайсыңдар!» дегені болар, — деп басқаша шешеді. Көп ұзамай жұмбақ тартудың мағынасы шынында да осындай болғанына көзі жеткен Дарий патша: «Бұл жерден аман кетуді **ойлау керек** екен», — деп скиф жерінен көшіп кетеді.

ЖАЗЫЛЫМ

5 **-тапсырма.**
Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің аудармасын сөздіктен қарап, дәптеріңе жаз.

АЙТЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Мұғалімнің көмегімен мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің мағынасын түсініп алыңдар. Мәтіннің мазмұнынан суреттерге қатысты сөйлемдерді табыңдар. Сақтардың жылқысын суреттеп айтыңдар. Антоним сөздерді қолданыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Мәтін мазмұнына байланысты 5 сұрақ жаз. Сұрақтарыңда сілтеу, жіктеу, сұрау есімдіктерін қолдан.

АЙТЫЛЫМ

8 **-тапсырма.** **Мәтіннің үшінші бөлігі бойынша сахналық көрініс дайындаңдар. Оны сыныпта көрсетіңдер.**

ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.** **Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің синонимдерін, антонимдерін тауып жазыңдар.**

АЙТЫЛЫМ

10 **-тапсырма.** **Мәтін мазмұнына байланысты жазылған сөйлемдердегі жалған ақпараттарды тауып, дұрыста.**

1. Сақтар мемлекетінде қолбасшылар мен батырлардың орны жоғары болды. Одақты сақ көсемдерінің кеңесі сайлаған жауынгерлер биледі. Сақ қоғамы төртке бөлінді: әскерлер, абыздар, егіншілер, малшылар. Сақ жауынгерінің темір қару-жарағы мен сауыт-сайманы түгел болған. Еуропада мұндай қарулар ежелгі дәуірлерде пайда болды.

2. Геродот: «Біз білетін халықтардың барлығынан да скиф халқы данышпан... Өздері разылық етпесе, олардың еліне басып кірген ешбір жау сақтарды жаулап ала алмайды. Олардан қашып құтылу мүмкін. Өйткені скифтердің қаласы, қамалы көп. Скифтер өздерін де, аттарын да, сауытпен қорғаған», — деп жазған.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

11 **-тапсырма.** **«Бинго» ойыны. Кім торды тез толтырады? Әр торға сақтарға қатысты өзің білетін сөздерді жазыңдар. Есімдіктерді қолданыңдар.**

Өмір сүрген аймағы	Әскері	Батырлығы

АЙТЫЛЫМ

12 **-тапсырма.** **Дереккөздерден Астанадағы Ұлттық мұражай туралы материалдарды тауып, оның ішінен сақ дәуіріне қатысты мәліметтерді оқы. Сол мәліметтердің негізінде «Ұлттық мұражайға келіңіз!» тақырыбында шағын жарнама мәтінін жаз. Жарнамада негізгі сын есімдерді қолдан.**

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

13 **-тапсырма.** **«Синектика». Өтілген сабақтардағы мәліметтерге, дереккөздерден алынған ақпараттарға сүйене отырып, сақ жауынгерінің атынан өзіңнің сыныптастарыңа арнап хат жаз. Хатта ерлік, елді қорғау туралы айтылсын. Хат мәтінінде екі мақал-мәтел пайдалан. Жіктеу, сілтеу, сұрау есімдіктерін қолдан.**

Тұмар (Томирис) туралы аңыз

5—6 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

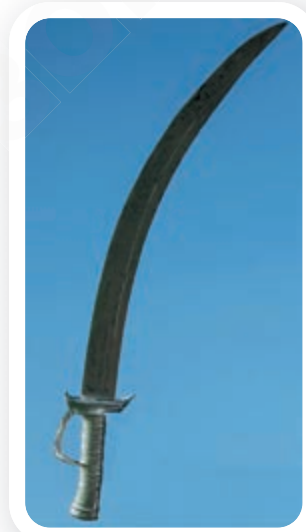
патшайым, тәрбиелейді, басқыншылық, қашып құтылған, елші

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Суреттерге қара. Олардың көшпелілерге қандай қатысы барын айт. Әр затқа сипаттама бер. Сөзіңде сын есімдерді қолдан.

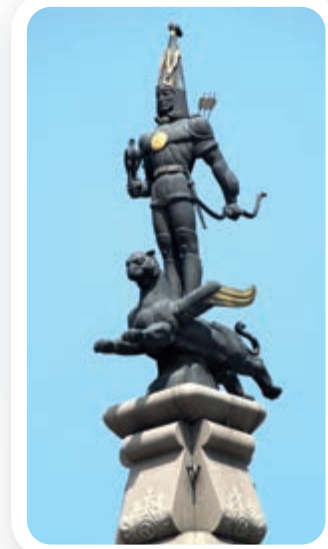

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

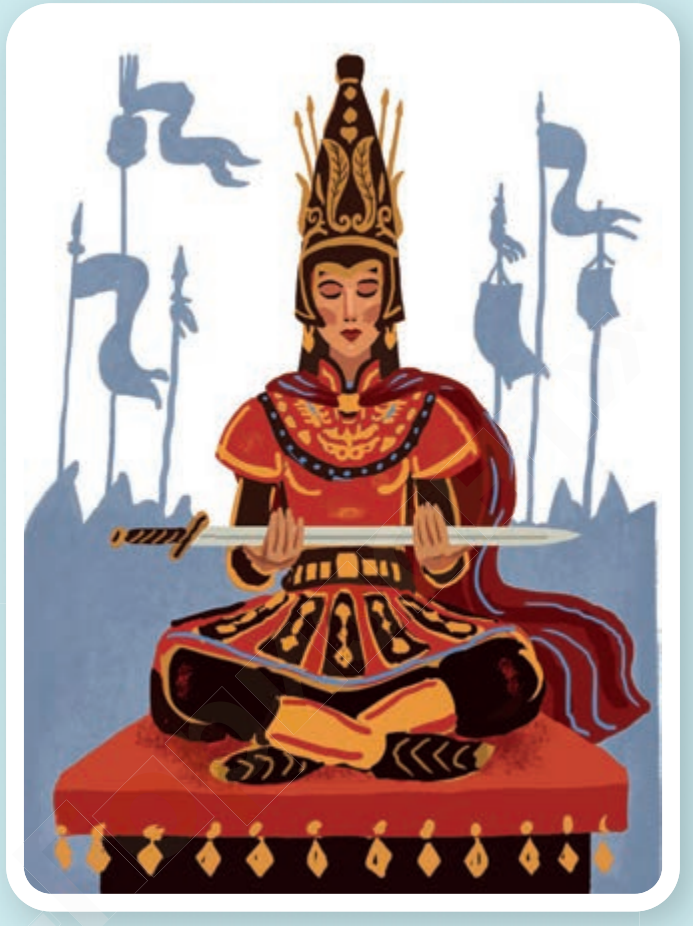
2 **-тапсырма.**
Төменде берілген өленді жазып, жаттап ал.

Тарихы терең теңізден,
Ерлікпен заты егіз де!
Сақтарды егер іздесең,
Жаужүрек халық! деп изде!

Болмысы лайық атына,
Тектілік сіңген затына.
Болыпты адал сақ жұрты
Дос түгіл, жау мен жатына.

(С. Раев)

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Оқы.

Сақ **патшайымы** — Тұмардың (ж.ж.с.д. 570—520) есімі ежелгі жазбаларда Томирис деп көрсетілген. Тұмар — массагеттердің патшайымы, скиф халқының көсемі Ишпақайдың ұрпағы, скифтердің патшасы Мадийдің шөбересі, массагеттердің патшасы Сыпырдың қызы. Патшайымның анасы Томиристің сәби шағында **қайтыс болады**. Кішкентай қызды әкесі **тәрбиелейді**.

Томирис бала кезінен әскери іс-қимыл мен қару-жарақ пайдаланылатын ортада өскен. Әкесімен бірге жаулардан бірнеше рет **қашып құтылған**. Ал бес жасынан бастап асау атқа мініп жүрген. Алты жасында қолына ақинақ — қысқа **семсер** ұстап, соғыс өнеріне жаттыға бастаған.

Парсылардың Кир патшасын жеңген соң Томиристің аты тарихта қалған. Кир патша шығыстағы массагеттерді жаулап алуды көздеген.

Алдымен, Кир көшпенділер еліне елші аттандырады. Олардың патшайымы Тұмардың өзіне тұрмысқа шығуын сұрайды. Осылайша Кир массагеттермен соғысуға сылтау іздейді. Тұмар Кир патшаның (ж.ж.с.д. 558—530) ұсынысын қабылдамайды. Осыны сылтау еткен Кир жауынгерлерін шығысқа қарай аттандырады. Аракс дариясына жетіп, үстінен **қалқыма** көпірлерді құруға, кемелердің кермесінде **мұнара** қамалдар тұрғызуға әмір етеді.

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздерді аудармасымен дәптеріңе жаз. Олардың синонимдерін тап.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Мәтіндегі әр ой бөлігін түсініп оқы. Сол ой бөлігіне тақырыпша қой.

ЖАЗЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Мәтіннің мазмұнына байланысты 7 сұрақ жаз.

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Мәтіннің мазмұнын өз сөзіңмен қысқаша айт. «Тұмар патшайым кім?» деген сұраққа жауап бер, оны сызба түрінде жаз.

ЖАЗЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Мәтін бойынша төмендегі кестені толтыр.

Кім?	Не?	Қандай?	Не істейді?

ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Мәтіннің екінші абзацындағы пікірге байланысты өз ойыңды жаз. Антоним сөздерді қолдан.

АЙТЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

10 **-тапсырма.**
Диалог. Жағдаят. Інің қазақ тілі мұғалімі Сақ патшалары туралы мәтін жазып келуді тапсырғанын айтып, ақыл-кеңес сұрады. Ініңе кеңес бер. Парталас көршің екеуің осы жағдаятты көрсетіңдер. Сынып ең маңызды кеңестің иесін анықтасын.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Берілген мәтіндегі ойды осыған дейінгі алған білімдеріңмен толықтырып, кеңейтіп жазыңдар.

Үш мың жыл бұрын Қазақ даласында атақты арғы аталарымыз — қуатты сақ тайпалары өмір сүрген. Гректер оларды кентаврлар (ежелгі грек аңызындағы ат басты адам) деп атап, оларды аңыз қылған. Көне грек тарихшысы Геродоттың айтуынша, әйгілі Геракл да сақ тайпасынан шыққан. Сақтардың жерін ешкім жаулап ала алмаған. Дұшпандар сақ әйелдерінен қатты қорқатын, өйткені олар ерлермен тең дәрежеде соғысқан.

Электронды оқулық-Гармония

Аңыз патшайым

7—8 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

көпір, жаушы, шегіну, тұтқындау, шайқас

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сұрақтарға жауап бер.

1. Әлем тарихында ерлікпен даңқы шыққан қандай әйел патшаларды білесің?
2. Ел ішінде аты аңызға айналған қандай дана әйелдерді білесің?
3. Қазақ халқының қандай ержүрек жауынгер қыздарын білесің?

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Өлеңді оқы, жаз, жаттап ал.

Әлемге даңқы тараған,
Аузына жұрты қараған.
Томирис — сақтың патшасы,
Ержүрек әрі дана жан!

Көркіне ойы сай келген,
Ешкімді оған теңгермен.
Падишасы өрліктің
Тарихқа ғажап өң берген!

(С. Раев)

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Мәтінді тыңда. Оқы.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

Сақ даласын жаулап алуға келген парсылардың әр қадамын біліп отырған Тұмар олардың дариядан өту үшін **көпір** салғалы жатқанын естиді. Ол Кирге арнайы **жаушы** жіберіп: «Мадилардың патшасы! Ниетіңнен қайт. Өз патшалығыңа бар да, билігіңді жүргізе бер!». Бізді **күндеме!** Бәрібір соғыспай қоймаймын десең, көпір салып, уақыт өткізіп, әуре болма! Дарияның бер жақ бетіне шығып соғысамын десең, біз үш күншілік жерге **шегініп**, жол ашайық. Дарияның ар жағында соғысамын десең, үш күншілік жерге шегін. Қалауыңа қарай өзің шеш!» — дейді.

Кир патша Тұмарды соғысуға шақырады. Массагеттер уәделерінде тұрып, үш күншілік жерге шегінеді. Олар кеткеннен кейін Кир бүкіл әскерін дарияның арғы бетіне өткізеді. Массагеттердің шабылдаушы тобын алдап қолға түсіріп, түгел өлтіреді. Осы шабуылшы топтың басшысы, Тұмардың ұлы Спаргапты (Спаргапис) **тұтқындайды**. Сүйікті ұлы мен жауынгерлері туралы хабар алған Тұмар Кирге жаушы жіберіп, оған өзінің соңғы сөзін жеткізеді:

«Қанқұмар Кир! Сен менің ұлымды ашық айқаста қару құдіретімен жеңген жоқсың. Шарап ішкізіп, алдап, тұтқын еттің. Енді менің ақылымды тыңда: ұлымды өзіме қайтарып бер де, есен-сауыңда жөніңді тап! Өйтпесең, Тәңірі атымен ант етейін, адам қанын сусының қанғанша ішкіземін!»

Кир өзінің шайқасатынын айтып, Тұмардың жауышысын кері қайтарады.

Осы кезде тұтқынға түскен Тұмардың ұлы намысқа шыдай алмай, өзін-өзі өлтіреді. Бұл хабар Тұмарға жетеді.

Келесі күні екі жақтың арасында бұрын-соңды **көз көріп, құлақ естімеген** сұрапыл қырғын соғыс басталады. Ақырында массагеттер парсылардың әскерін түгел дерлік жояды. Кирдің өзі де жауынгерлерімен бірге **айқас алаңында** қаза табады.

Аңыз бойынша шайқас аяқталған соң, Тұмар **сарбаздарына** Кир патшаның денесін таптырып алып, басын кестіріп, қан толтырылған меске салады да: «Қанға құмар едің, сусының қанғанша іш!» — деп, месті парсы еліне беріп жібереді.

(Б. Адамбаев)

«Томирис патшайым». Mattia Preti (1613—1699). 1672 жылы салынған сурет

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма. **Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің аудармасын сөздіктен қарап, дәптеріңе жаз.**

АЙТЫЛЫМ

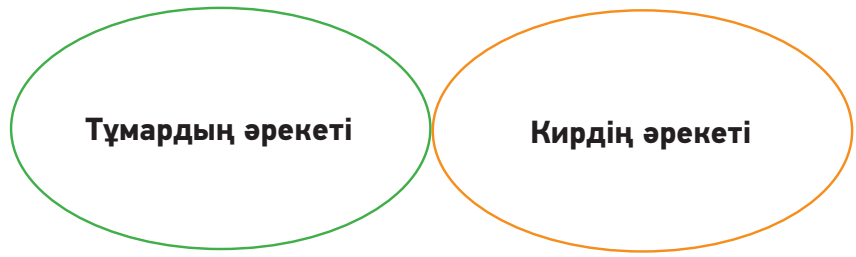
5 -тапсырма. **Мәтіннің әр ой бөлігіндегі оқиғаны баяндаңдар. Мәтіннің мазмұнына сай ат қойыңдар.**

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма. **Мәтіннің мазмұнына байланысты 5 сұрақ жаз.**

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма. **Жұптық жұмыс. Мәтін мазмұнының негізінде төмендегі диаграмманы толтырыңдар. Ойларыңды ауызша айтыңдар.**

© Мектеп Кітап

АЙТЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
«Оймоншақ»
Шеңбер құрып тұрыңдар. Алдыңғы сабақта, осы сабақта берілген оқу мәтіндерінің негізінде «Аңыз патшайым» тақырыбында оймоншақ тізіңдер. Ол үшін Томирис туралы бір оқушы бір сөйлем айтсын. Қалғандары оны ары қарай жалғап, біртұтас мәтін құрап шығуы керек. Кім ойды жалғастыра алмаса, ол шеңберден шығады. Ойын соңында айыптылар өз өнерлерін көрсетеді.

ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Мәтіннен айтылуы мен жазылуы бөлек сөздерді теріп жазып, кестені толықтыр. Себебін түсіндір.

№	Жазылуы	Айтылуы
1	көпір	көпүр
2		
3		
4		
5		
6		

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Рөлдік ойын. Жағдаят. Сен сурет галереясының гидісің. Сурет галереясын аралап жүрген бір келуші 1672 жылы Mattia Preti салған «Томирис патшайым» атты суретті (мәтін ортасында тұрған) көріп таңғалды. Ол сенен сурет пен суретші жайында сұрады. Оған жауап беру үшін алдын ала дереккөздерден сурет пен суретшіге қатысты ақпарат жинаңдар. Жағдаятты сыныптың алдында көрсетіңдер. Сынып ең үздік гидті анықтасын.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Мәтінді оқыңдар, оны ары қарай жалғастырып, кеңейтіп жазыңдар.

Мен осы тақырыпты оқу арқылы әлемге даңқы тараған ержүрек патшайым Томирис туралы білдім. Томирис — сақтың патшайымы. Бейбіт өмірді қалайтын патшайым парсының патшасы Кирді келісімге шақырады.

Алтын адам

9—10 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

әшекей, бедерленген, құйма алтын, құмыра, алқа

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сұрақтарға жауап бер.

1. Мына сурет таныс па? Ол туралы не білесің?
2. Қазақстан жерінен осындай мұраның нешеуі табылған?
3. Бұл қай заманның ескерткіші?

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Дереккөздерден Алтын адам туралы ақпарат тауып, мәліметтер жина. Сол материалдар бойынша республиканың шағын қалаларында жылжымалы көрме өткізілетіні, онда Алтын адам экспонаты бар екені туралы қысқаша хабарландыру мәтінін жаз.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Мәтінді тыңда. Оқы.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

Ежелгі көшпелілердің өнері мен мәдениетінде алтыннан **түйін түю**, қола **құйма әдістері** ең жоғарғы жетістікке жетті. Оған археологиялық қазбалардан табылған асыл заттар куә. Соның бірі — украин археологтері тапқан скиф қорғанының әртүрлі алтын **әшекей заттары**. Заттар Толстая могила қорғанынан шыққан. Оның ішіндегі ең құндысы — пектораль алқа. Пектораль — өте нақышты, нәзік соғылған әшекей. Ол скифтердің **ғарыштық ой жүйесін** бейнелейді. Алтын әшекейдің төменгі бөлігінде о дүние, өлім табиғаты, **бедерленген**, ал жоғарғы жағы адамдар өмірінен сыр шертеді.

Екінші бір айта кетерлік дүние — Қырымдағы Күл-Оба қорғанынан табылған алтын **құмыра**. Саф алтыннан, күмістен құтылар жасалған. Құмырада скиф жауынгерлерінің бейнесі бедерленіп өрнектелген.

Бүкіл Еуразияның байтақ даласын күн шуақты, алтынды аң тәсілді өнерімен көмкерген сақтар кейінгі ұрпағы мақтанарлықтай өлмес мұралар қалдырды. Соның бірі — әлемді елең еткізген, біртума ескерткіш — Есік қорғанынан табылған **Алтын адам**. Обада жерленген мәйіттің басынан аяғына дейін **алтынмен апталған**. Киім киісіне қарағанда, оның патша сарайының мүшесі не тайпаның **көсемі** екені байқалады. Алтын адамның киімі — әлемде теңдесі жоқ, адамзат тарихындағы ғажайып өнер туындысы. Қазіргі таңда Қазақстан жерінен жеті алтын адамның табылуы — әлемдік сенсация! Ол бұйымдардың жасалу технологиясы әзірге құпия күйінде қалып отыр. Бұлар құнды археологиялық олжа ғана емес, көшпелілердің жоғары мәдениеті мен тарихының белгісі! Бұл мұра — ұлттық тарих пен мәдениеттің алтын тұғыры.

Сақтардың Қазақстан аумағындағы ғана емес, Еуразия құрлығындағы ең көне мемлекеттігінің (б.з.д. VIII ғ.) жәдігерлері. Шілікті даласында зерттелді. Ұзын саны 200-ден астам сақ-үйсін мәдениетінің ескерткіші табылған бұл **жазықта** сақ патшаларының қырықтан астам **обасы** бар. Соңғы кезде үш ірі патшаның обасы зерттелді. «Бәйгетөбе» деп аталатын обадан алтын киіммен жерленген ертедегі сақ патшасының мүрдесі ашылды. Оба ерте заманда-ақ тоналып кеткен екен. Тоналғаннан қалған алтын түймелер, қаптырма әшекейлер мен **зергерлік бұйымдар** саны 4000-нан асады.

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің аудармасын сөздіктен қарап, дәптеріңе жаз. Сілтеу есімдіктерін теріп жаз.

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Жұптық жұмыс. Мәтіннің әр ой бөлігіндегі ақпаратты талдаңдар. Сол ой бөлігіне тақырыпша қойыңдар. Мәтін мазмұны бойынша жоспар құрыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Жұптық жұмыс. Мәтіннің мазмұнына байланысты бір-біріңе сұрақ жазыңдар, жауап беріңдер.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Жұптық жұмыс. Мәтін мазмұнының негізінде төмендегі сөйлемдерді толықтырып жазыңдар.

Пектораль — өте нақышты, ... соғылған әшекей. Ондағы бейнелер скифтердің ... ой жүйесін бейнелейді. Алтын әшекейдің төменгі бөлігінде о дүниені, өлім табиғатын, оның қасіреті ... , ал жоғарғы жағында ... өмірінен сыр шертеді. «Алтын адам» ... қорғанынан табылған. Алтын адамның киімі — әлемде ... жоқ, адамзат тарихындағы ... өнер туындысы. Қазіргі таңда Қазақстан жерінен ... Алтын адамның табылуы — әлемдік сенсация! Алтын түймелер, қаптырма әшекейлер мен зергерлік бұйымдардың саны ...-нан асады.

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Топтық жұмыс. «Оймоншақ». Парта бойынша мәтіннің мазмұнын ретімен айтыңдар. Сөйлем құрай алмаған оқушылар өнер көрсетеді.

ЖАЗЫЛЫМ

9 -тапсырма.
Сөздерді тіркестіріп жаз. Құрамынан сын есімдерді тап.

1	Ежелгі көшпелілердің	*жасалу технологиясы күшті.*	1	Алтыннан, қымбат металдан	*ғарыштық ой жүйесін бейнелейді.*
2	Пектораль — скиф заманындағы	*өте нәзік соғылған алқа.*	2	Нақышты, әшекей бейнелер —	*ғажайып өнер туындысы.*
3	Ол бұйымдардың	*алтын құмыра табылды.*	3	Зергерлік бұйымдардың саны	*күйінде қалып отыр.*
4	Алтын адам киімінің	*өнері мен мәдениеті өзгеше.*	4	Әзірге құпия	*түйін түйген.*
5	Қырымдағы Күл-Оба қорғанынан	*әлемде теңдесі жоқ.*	5	Адамзат тарихындағы	*4000-нан асады.*

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Сабақта алған мәліметтерге сүйеніп, «Көшпелілердің ғажайып мұрасы» тақырыбында ойтолғау жаз.

АЙТЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Ақпарат көздерінен Алтын адамға қатысты материалдар жинап, тұсаукесер өткізіңдер. Тұсаукесерді сынып алдында қорғаңдар. Пікір алмасыңдар.

ОҚЫЛЫМ

12 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Мәтінді оқыңдар. Диаграмманы толтырыңдар.

Сақтар мен сарматтардың өнерінде аң стилі деген өзіндік бейнелеу өнері болған. Б.з.б. VII-VI ғасырларда шыққан аң стилінде жасалған бұйымдар Орта Азия, Қазақстан, Сібір, Оңтүстік-шығыс Еуропа аумағында табылды. Көшпелілер алғашқы боп күнделікті тұрмыста қолданылатын заттар мен тұтыну бұйымдарын жасаған. Үзеңгіні алғаш рет көшпелілер қолданған. Ауыр, түзу семсердің орнына қайқы қылышты алғаш жасаған. Ерлердің шалбарын көшпелілер өте ерте кезде ойлап тауып, бірінші болып киген. Алғашқы боп алтын киім киген, алғашқы боп ат әбзелдерін алтынмен аптап, күміспен күптеген. Алғаш рет тағы жылқыны қолға үйреткен.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

11—12 САБАҚ

ЖАЗЫЛЫМ

1 -тапсырма.
«Бинго» ойыны. Кім торды тез толтырады? Әр торға тиісті сөздерді жазыңдар.

Томирис патшайым	Кир патша	Алтын адам	Сақ жауынгері

АЙТЫЛЫМ

2 -тапсырма.
«Оймоншақ». Шарты: сынып бес топқа бөлінеді. «Ежелгі көшпелілер мәдениеті» бөлімінде өтілген тақырыптар жазылған қағаздың бірін таңдап алып, топ өздерінің білгендерін тұтас мәтін түрінде айтып шығуы тиіс. Ол үшін бірінші оқушы сөйлемді бастайды. Қалған балалар бірінен кейін бірі сол ойды ары қарай жалғастырып, тақырып бойынша алған білімдерін көрсетуі тиіс. Сынып ең мәнді әрі дұрыс мәтін құраған топты анықтайды.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 -тапсырма.
«Тұмар — аңыз патшайым» тақырыбында постер жасаңдар. Оны сынып алдында қорғаңдар.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Жұптық жұмыс. «Ежелгі көшпелілер мәдениеті» тақырыбынан өткен материалдарды қорытып, сөзжұмбақ құраңдар. Сөзжұмбақтың ортасындағы тірек сөз ТОМИРИС болсын.

ЕСТЕ САҚТА!

Сақ — жауынгер халық. Олардың мәдениеті өте жоғары болған. Сақ қыздары да ержүрек болған. Томиристің ерлігі — адамзат тарихындағы ерекше ерлік. Көшпелілер әлемде теңдесі жоқ мұралар қалдырған.

5 ТАҚЫРЫП

СУ — ТІРШІЛІК КӨЗІ

Ә. Тәжібаев «Сырдария» өлеңі

1—2 САБАҚ

Сусыз өмір жоқ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

үнемдеу, сұрауы бар, аштық, шөл

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма. **Судың ерекшелігіне байланысты берілген сөздерден сөз тіркестерін құра. Сын есімдердің түрін ажырат.**

- Не? (су)
- Қандай? (мөлдір, түссіз, ащы, тұщы)
- Түрлері (мұхит, өзен, көл, теңіз, қар, мұз, жауын-шашын, бұлт, бұлақ)
- Пайдасы (өсімдік, жануарлар, көлік, тазалық, ауызсу)
- Зиян заттар (өндіріс қалдықтары, қоқыс, шайынды сулар)

ЖАЗЫЛЫМ

2 -тапсырма. **Суды біз қайда, қалай қолданамыз? Тірек сөздерді пайдаланып, мәтін құра.**

Қажетті сөздер: суару керек, жайқалып өсу, су ішу, өмір сүре алмау, жүру, жуыну.

© Электронные Горизонты

ТІЛДІК БАҒДАР

Сан есім

Сан есім заттың санын, ретін, мөлшерін білдіреді. *Неше? Қанша? Нешінші? Нешеу?* деген сұрақтарға жауап береді. Сан есімнің түрлері: *есептік, реттік, жинақтық, бөлшектік, болжалдық, топтау.*

Сан есімнің түрлері	Сұрағы	Мысалы:
Есептік сан	Неше? Қанша?	Бір, екі, он сегіз, отыз үш т.б.
Реттік сан есім	Нешінші?	Бір+інші, екі+нші, үш+інші, төрт+інші т.б.
Жинақтық	Нешеу?	Бір+еу, алты+ау (алтау), жеті+еу (жетеу) т.б.
Болжалдық	Қанша? Неше? Қай шамалы?	Жүз+деген, он+даған, мың+дап, елу+леп, отыз бес+тер+де, жетпіс-сексен, жүз-жүздеген т.б.
Топтау сан есімдері	Нешеден? Қаншадан?	Бір+ден, екі-екі+ден, үш+тен, алты+дан, он-он+нан т.б.
Бөлшектік сан есім	Неше? Қанша? Нешесі? Қаншасы?	½ — екі+ден бір, 2,5 — екі жарым, 2,5 — екі бүтін оннан бес т.б.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Рөлге бөліп оқыңдар. Түсінгендеріңді айтыңдар.

— Досым, сен судың не үшін керек екенін білесің бе?
— Әрине, білемін. Сусыз өмір жоқ.
— Не себепті олай ойлайсың?
— Себебі су адамдарға, аң-құсқа, өсімдіктерге қажет. Сусыз тіршілік болмайды. Адам сусыз өмір сүре алмайды.
— Сен «Судың да сұрауы бар» деген мәтелді қалай түсінесің?
— Суды бостан-босқа ағызбау керек. Суды үнемдеп қолдануымыз қажет. Су — өмірдің байлығы.
— Иә, суды үнемдеп қолданған дұрыс. Біз суды өте көп ағызамыз.
— Суды үнемдеп қолданбасақ, таусылып қалуы мүмкін.
— Өзен-көлдегі сулар да таусыла ма?
— Әрине, табиғатты қорғамасақ, олар да таусылады. Сондықтан суды қадірлеу керек. Адам аштыққа шыдаса да, шөлге шыдамайды. Мысалы, біз жазда жиі шөлдейміз. Өйткені күн ыстық болады.
— Иә, күн ыстықта суды көп ішеміз. Сондықтан суды үнемдейік. Ал сен суды үнемдейсің бе?

ЖАЗЫЛЫМ

4 **-тапсырма.**
Диалог бойынша «Қос жазба» күнделігін толтыр. Түсіндір.

Үзінді	Түсініктеме

АЙТЫЛЫМ

5 **-тапсырма.**
Қою қаріппен жазылған сөздерге сұрақ қой.

Ғалымдардың айтуынша, адам ағзасының **70—80** пайызы судан тұрады. Адам ағзасы бір тәулікте шамамен **1,5—2** литр су жоғалтады. Сондықтан адам күніне **2** литр су ішіп отыруы қажет.

ЖАЗЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Төмендегі есептік сан есімдерден реттік сан есімдер жасап, оларды сөзбен жаз.

3, 7, 15, 21, 27, 33, 35, 45, 78, 102, 207, 506, 342, 398, 486, 674, 982.

ЖАЗЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып, мақал-мәтелдерді аяқта.

- Сусыз ... жоқ.
- Судың да ... бар.
- Таулы жер ... болмас,
- ... жер құрақсыз болмас.

Қажетті сөздер: сұрауы, бұлақсыз, өмір, сулы.

АЙТЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
«Сусыз өмір жоқ» деген тақырыпта көршіңмен 4-5 сөйлемнен тұратын диалог құр.

ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Төмендегі суреттер бойынша мәтін құра.

ЕСТЕ САҚТА!

Суды үнемдеп, қолдану қажет. Судың да сұрауы бар. Адам аштыққа шыдайды, бірақ суға шыдамайды.

Судың маңызы

3—4 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

тамшы, қоры, тіршілік көзі, маңызы, қырау

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Жұмбақты шеш. Жұмбақтан суреттерде кездесетін сөздерді тауып, сөз тіркестерін құрастыр.

Мен сұйықпын да, мұзбын да,
Тамшысымын жаңбырдың.
Оюланған қыраумын,
Жылымын да, салқынмын.
Шөлдесең кеуіп кенегең,
Мейіріңді қандырдым.
Сыйлаймын мен тазалық,
Рақат беріп денеңе,
Айта қойшы кіммін мен?

Білімділер порталынан

ЖАЗЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Оқы. Кестедегі сұрақтарға жауап беретін сөздерді тауып жаз.

Француз ұшқышы, жазушы Антуан де Сент-Экзюпери пошта таситын ұшақта қызмет еткен. Ол Тулуза, Касабланка, Аргентина, Оңтүстік Америка, Дакар, Сахарада ұшақпен пошта тасыған. Ол соғыс кезінде сахара шөлінде біраз уақытын өткізген. Судың маңызын жақсы білген ұшқыш: «Сенің дәмің де, түсің де, иісің де жоқ. Сені ешкім де сипаттап бере алмайды. Сенің не екеніңді білмей-ақ, сенен рақат табады. Сенің өмір үшін қандай маңызды екеніңді сөзбен айтып жеткізуге болмайды, себебі сен — өмірдің өзісің», — деген болатын.

Сусыз біз өмір сүре алмаймыз. Су біз үшін өте маңызды әрі қадірлі. Сондықтан суды үнемдеп қолданайық, достар!

Кім?	Не?	Қайда?	Қашан?	Не істеді?
Ұшқыш	ұшақ	Сахарада	соғыс кезінде	қызмет істеген

3 -тапсырма.
Сөйлемдердің әрқайсына екі сұрақ қой.

Үлгі: *Судың қадірін жақсы біледі.*
Ненің қадірін жақсы біледі?
Судың несін жақсы біледі?

Судың қадірін жақсы біледі. Ол пошта таситын ұшақта қызмет еткен. Судың дәмі де, түсі де, иісі де жоқ. Біз сусыз өмір сүре алмаймыз. Біз суды үнемдеп қолданамыз.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Түсініп оқы. Жоспар құр.

Су — қалыпты жағдайларда сутегі мен оттегінің тұрақтылығын сақтайтын қарапайым химиялық қосылыс. Ол қатты, сұйық және газ сияқты күйде болатын бірден-бір минерал. Су — түссіз, иіссіз, дәмсіз сұйықтық. Су қабаты 5 метрден асқанда көгілдір түсті болып көрінеді.

Жер бетінің 77,5%-ын су алып жатыр. Су қорына мұхит, теңіз, көл, жерасты сулары жатады. Су атмосферада бұлт, тұман, бу, жаңбыр түрінде болады. Су буға айналады. Будан бұлт пайда болады. Ол жаңбыр, қар, бұршақ болып жерге жауады.

Мұздықтар мен айсбергтер де су болып есептеледі. Адам, өсімдік пен жануарлар денесінің бір бөлігі судан тұрады. Сусыз тіршілік жоқ. Бүкіл жан иесі сусыз өмір сүре алмайды. Жер бетіндегі биологиялық өнімдердің 43%-ын, оттегінің 50%-ын мұхит пен теңіздер береді.

Жер бетінде ішетін су аз. Ол күн сайын азайып барады. Сондықтан суға қамқорлықпен қарау керек. Ол біздің өмірімізде маңызды рөл атқарады.

- Мәтіннен сан есімдерді тауып, сан есімнің қай түрі екенін айт.

©Оқулықтар.org

ОҚЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Мәтінге сүйеніп, ақпараттың дұрыстығын тексер. Түсіндір.

Ақпарат	Дұрыс	Бұрыс
Су — қалыпты жағдайларда сутегі мен оттегінің тұрақтылығын сақтайтын қарапайым химиялық қосылыс.		
Ол жұмсақ, сұйық және газ сияқты күйде болатын бірден-бір минерал.		
Су — түссіз, иіссіз, дәмсіз сұйықтық.		
Су қабаты 5 метрден асқанда көгілдір болып көрінбейді.		
Су қорына мұхит, теңіз, көл, жерасты сулары жатады.		
Ол жаңбыр, қар, бұршақ болып жерге жаумайды.		
Мұздықтар мен айсбергтер де су болып есептеледі.		
Адам, өсімдік пен жануарлар денесінің үш бөлігі судан тұрады.		
Жер бетінде ішетін су көп.		
Ол біздің өмірімізде маңызды рөл атқарады.		

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Көп нүктенің орнына қажетті сан есімдерді қойып жаз.

Ол атасы ... су алуға барды. 2. Арман ... сыныпта оқиды. 3. Кешке ... киноға барамыз. 4. Анам дүкеннен ... литр су әкелді.

Қажетті сөздер: бесінші, бес, екеуі, төртеуіміз.

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
«Сөйлемнің жартысы сенде» ойыны. Бір оқушы тақырып бойынша сөйлемнің басын айтып, келесі балаға доп лақтырады. Ол сөйлемді ары қарай жалғастырып, аяқтауы тиіс. Сан есімдерді қолданып, тез әрі сауатты сөйлем құраған оқушы жеңімпаз атанады.

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Топқа бөлініңдер. Әр топ суға тән белгілерді таңдап алып, дәлелдесін.

Судың белгілері:
- судың пішіні (формасы);
- судың түсі;
- судың дәмі.

ЕСТЕ САҚТА!

Су — түссіз, иіссіз, дәмсіз сұйықтық. Суға қамқорлықпен қарау керек.

Судың пайдасы

5—6 САБАҚ

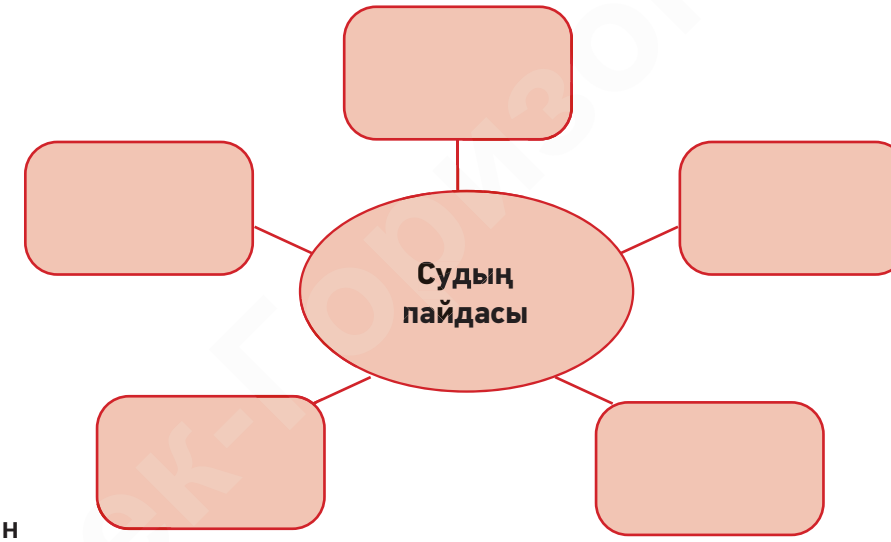
МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

пайда, ас қорыту, тасымалдау, жарақаттану, сауықтыру, тәбеті болмау

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.** Судың пайдасын айтып, диаграмманы толтыр.

ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.** Суреттерді пайдаланып, шағын мәтін құра.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Түсініп оқы. Түсінгеніңді баянда.

Адам ағзасына судың көп пайдасы бар. Себебі мидан бастап асқазанға дейінгі барлық мүше суды қажет етеді. Сондықтан күнде таңертең су ішу керек. Дәрігерлер судың төмендегідей пайдасын атап көрсетеді:

- дене температурасын тұрақты ұстап тұр;
- оттегі тасымалдайды;
- бүйрек пен бауырдағы қалдықтарды (шлак) тазалайды;
- дәрумен мен минералдарды таратады;
- денені жарақаттанудан қорғайды;
- жасушалар мен бұлшықеттерді біріктіреді;
- тері жасушаларын ылғалдандырып, сауықтырады.

Су ас қорытуға жақсы көмектеседі. Ересек адамның денесінде 40-50 литр су болады. Қанның 83%-ы, бұлшық еттердің 75%-ы, мидың 74%-ы, сүйектердің 22%-ы судан тұрады. Денеде 20% су жетіспесе, адам өміріне қауіп төнеді. Адам қажет мөлшерде су ішпесе, миының жұмысы баяулайды. Қан қоюланады. Жүрек көп жұмыс істеуге мәжбүр болады. Іші қатады. Адамның басы айналып ауырады. Тез шаршап, әлсіздік пайда болады. Тамақ ішуге тәбеті болмайды.

Адам тұмаумен ауырғанда, биік жерлерде болғанда, күн ыстықта көп су ішуі қажет.

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Сөздерді мағынасына қарай сәйкестендір. Сөйлем құра.

1	адам	а	мүше	1	күнде	а	ауырады
2	судың	ә	ішу керек	2	оттегі	ә	болады
3	барлық	б	ағзасы	3	қалдықтарды	б	ауырғанда
4	қажет	в	температурасы	4	қауіп	в	таңертең
5	су	г	қорғайды	5	мәжбүр	г	тасымалдайды
6	дене	ғ	өмірі	6	басы	ғ	жасушалары
7	жарақаттанудан	д	пайдасы	7	тұмаумен	д	төнеді
8	адамның	е	етеді	8	тері	е	тазалайды

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Жақшадағы сөздердің дұрыс нұсқасын таңдап жаз.

Судың адам ағзасына (зияны, пайдасы) зор. Адамның (барлық, кейбір) мүшесі суды қажет етеді. (Ай сайын, күнде) су ішу керек. Су бүйрек пен бауырдағы қалдықтарды (тазалайды, тазаламайды). Адам қажет мөлшерде су ішпесе (қолының, миының) жұмысы баяулайды.

АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Бір сөйлемге бірнеше нұсқада сұрақ қой.

Адам ағзасына судың көп пайдасы бар.	Кімнің ағзасына судың көп пайдасы бар?
	Адам ағзасына ненің көп пайдасы бар?
	Адам ағзасына судың қандай пайдасы бар?
Сондықтан күнде таңертең су ішу керек.	
Су тамақты жақсы қорытуға көмектеседі.	
Ересек адамның денесінде 40—50 литр су болады.	
Денеде 20% су жетіспесе, адам өміріне қауіп төнеді.	

ЕСТЕ САҚТА!

Судың пайдасы бар. Ол ас қорытуға көмектеседі. Оттегі тасымалдайды, жарақаттанудан қорғайды, тері жасушаларын сауықтырады.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Мәтінді оқы. Мәтіннен сан есімдерді тауып, қандай сұраққа жауап беретінін айт.

Судың адамға тигізер пайдасы көп. Менің анам күнде таңертең бір стақан суға бал қосып ішеді. Ол адамның асқазанына пайдалы. Әкем 1,5 литр бұлақтың суын ішеді. Бұлақ суы таза әрі мөлдір. Оның емдік қасиеті бар. Маған суға лимон қосып ішкен ұнайды. Інім екеуміз күнде 1,5 стақан суға лимон шырынын қосып ішеміз. Лимон қосылған судың құрамында аскорбин қышқылы бар. Ол адамның иммундық жүйесін нығайтады. Сонымен қатар лимон қосылған су қан құрамындағы қантты азайтады. Ағзаға қуат береді.

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
«Судың пайдасы» деген тақырыпта постер дайында.

АЙТЫЛЫМ

9 -тапсырма.
Көршіңе төмендегі сұрақтарды қойып, диалог құр.

— Адам ағзасына судың пайдасы бар ма?
— ..... .
— Адамның қай мүшесіне су пайдалы?
— ..... .
— Күнде таңертең су ішкен пайдалы ма?
— ..... .
— Сен суды көп ішесің бе?
— ..... .
— Судың қандай пайдасын білесің?
— ..... .

Қазақстан көлдері

7—8 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

алғашқы дәуір, көне, бұғаз, бастау, балшық, айқын

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Суретке қара. Сурет бойынша мына сұрақтарға жауап бер.

— Мына суреттерде не бейнеленген?
— Бұл сулардың қайсысы ішуге жарамды?
— Сен суреттегі сулардың қайсысын тұтынасың?

2 **-тапсырма.**
Өзің білетін Қазақстандағы көлдерді диаграммаға жаз.

ҚАЗАҚСТАН КӨЛДЕРІ

БАЛҚАШ

© «Келешек-2030»

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Түсініп оқы. Мәтінге тақырып қойып, жоспар құр.

Балқаш — Қазақстандағы ең ірі көлдердің бірі. Ол алғашқы дәуірдегі Пятис деген теңіздің қалдығы болып есептеледі. Көл Сарыарқа мен Сарыесік құмдарының аралығында орналасқан.

Соңғы кезде Балқаш көлінің деңгейі 2 м-ге төмендеген. Қазіргі Балқаштың ұзындығы 614 км, ең терең жері 26,5 м.

Балқаш көне түркі тілінде балшық, балық деген мағынаны білдірген. Суының деңгейі бірде көбейіп, бірде азайып отырады. Ұзынарал бұғазы Сарыесік пен Балқашты байланыстырады. Соның нәтижесінде көлдің батысында су тұщы, ал шығысында ащы. Көлге негізгі суды Іле өзені құяды. Іле өзенінің ұзындығы 2 385 км. Іле өзенінің басы Қытайдың Текес және Күнгес өзендерінің қосылатын жерінен басталады. Іле өзенінің Қазақстандағы ұзындығы 740 км. Іле — Жетісу аймағындағы ең ірі өзендердің бірі. «Іле» сөзі моңғол тіліндегі «ил, илэ» деген сөзге жақын, яғни ашық, айқын дегенді білдіреді.

Іле өзенінің Балқашқа құяр жеріндегі тоғайлы-батпақты жерлер мемлекеттің қорғауына алынды. Мұнда балықтың сазан, көксерке, ақбалық, ақмарқа т. б. 12 түрі кездеседі.

«Сен білесің бе?» энциклопедиясынан

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Сұрақтарға сан есімдерді қолданып, жауап бер.

1. Сен Қазақстандағы қандай көл/өзендерді білесің?
2. Олар Қазақстанның қай жерлерінде орналасқан?
3. Ол көл/өзендердің ұзындығы қандай?
4. Сенің облысыңда қандай көл/өзен бар?
5. Ол көл/өзендерге барып көрдің бе?
6. Олардың атының шығу тарихын білесің бе?
7. Олардың ұзындығы мен тереңдігі қандай?
8. Көл мен өзеннің қандай айырмашылығы бар?

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып, жаз.

Ол ... дәуірдегі Пятис деген теңіздің қалдығы болып есептеледі. Соңғы кезде Балқаш көлінің деңгейі 2 м-ге ... кетті. Балқаш ... түркі тілінде балшық, балық деген мағынаны білдірген. Ұзынарал ... Сарыесік пен Балқашты байланыстырады. Себебі көлге ... суды Іле өзені құяды. Іле — Жетісу аймағындағы ... ірі өзеннің бірі. Мұнда ... сазан, көксерке, ақбалық, ақмарқа т. б. 12 түрі кездеседі.

Қажетті сөздер: бұғазы, балықтың, төмендеп, негізгі, ең, алғашқы, көне.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

6 **-тапсырма.**
Мәтінді оқып, сұрақтарға жауап бер.

Балқаш — Қазақстандағы (қандай?) көлдердің бірі. Ол алғашқы дәуірдегі (қай?) теңіздің қалдығы болып есептеледі. Соңғы кезде Балқаш көлінің деңгейі (қанша?) төмендеп кетті. Балқаш көне түркі тілінде (қандай?) мағынаны білдірген. (Қай?) бұғазы Сарыесік пен Балқашты байланыстырады. (Ненің?) батысында су — тұщы, ал шығысында — ащы. Іле өзенінің ұзындығы (қанша?). Іле өзенінің (қайда?) құяр жеріндегі тоғайлы-батпақты жерлер мемлекеттің қорғауына алынды. Мұнда балықтың сазан, көксерке, ақбалық, ақмарқа т. б. (неше?) түрі кездеседі.

ЖАЗЫЛЫМ

7 **-тапсырма.**
Суретті пайдаланып, мәтін құра.

Мәтінге қойылатын талаптар:
1. Көлемі — 4-6 сөйлем.
2. Сан есім сөздерді жиі пайдалан.
3. Жаңа сөздерді міндетті түрде қолдан.

АЙТЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Қате жазылған сөздерді тап. Себебін дәлелдеп айт.

1. Алматы облысында кішкентай өзендердің суынан пайда болған үш көл бар. 2. Олар Көлсай көлтері деп аталады. 3. Жоғарғы Көлсай теңіз деңгейінен 3 000 метрге, орта Көлсай 2 600 метрге, төменгі Көлсай 2130 метрге жуық биіктікта орналасқан. 4. Алакөл — Алматы және Шығыс қазақстан облыстарінің аралығында орналасқан үлкен көлдердің бірі. 5. Бурабайда биші қайыңдар өседі. 6. Теңіз көлы Ақмола облысында орналасқан. 7. Зайсан көлінің ұзындығы 100 км-дан асады.

ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
«Қазақстан көлдері» деген тақырыпта фотоколлаж дайында. Фотоколлажды сыныпта қорға.

ЕСТЕ САҚТА!

Балқаш сөзі балшық деген мағынаны білдіреді. Ол — Жетісу аймағындағы ірі өзеннің бірі.

Сырда туған сырдың ұлы

9—10 САБАҚ

ЖАҢА СӨЗДЕР

дүниеге келу, жинақ, түсіру, әмбебап

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Сұрақтарға жауап бер.

- Қазақтың қандай ақындары мен жазушыларын білесің?
- Ол кісілердің қандай шығармаларын оқыдың?
- Ол шығармалар саған не себепті ұнады/ұнамады?
- Қазір қандай кітап оқып жатырсың?

ЖАЗЫЛЫМ

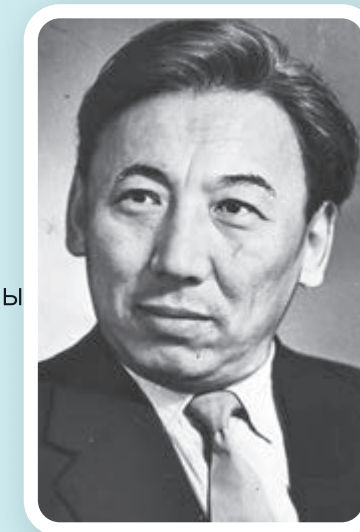
2 -тапсырма.
Берілген есептік сан есімдерді реттік, топтау, болжалдық сан есімге айналдыр. Осы сан есімдерді қолданып, сөйлем құра.

2, 3, 4, 7, 10, 15, 19, 20, 25, 37, 96, 44, 27, 38, 66, 100, 50, 49, 52, 97.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Оқы. Түсінгеніңді баянда. Мәтіндегі сан есімдерге сұрақ қой.

- Әбділда Тәжібаев — ақын, драматург, филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Халық жазушысы. Ол 1909 жылы Қызылорда қаласында дүниеге келген. Қызылордадағы жетім балалар интернатында тәрбиеленіп, Шымкент қаласындағы жетіжылдық мектепті бітірген. Әбділда Тәжібаев Сырдария өзенінің бойында туған. Сырдария — Орталық Азиядағы ірі өзендердің бірі. Сырдария өзені Тянь-Шань бұлақтарынан басталады. Сырдария Арал теңізіне құяды.
- Әбділда Тәжібаев «Сырдария» өлеңінде осы өзен туралы жырлаған. Өзінің еліне, жеріне, Сырдария өзеніне деген ыстық махаббатын өлең арқылы жеткізген.

ОҚЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Мәтінге сүйеніп, ақпараттың дұрыстығын тексер. Түсіндір

Ақпарат	Дұрыс	Қате
Әбділда Тәжібаев — ақын, драматург, филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Халық жазушысы.		

Сырдария — Орталық Азиядағы кішкентай өзендердің бірі.		
Сырдария өзені Тянь-Шань бұлақтарынан басталады.		
Өзінің еліне, жеріне деген махаббатын өлең арқылы жеткізген.		
Ол 1909 жылы Семейде дүниеге келген.		

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Мәтінді пайдаланып, семантикалық картаны толтыр.

Сөздер	Зат есім	Сын есім	Етістік
ақын			
ел			
драматург			
бұлақ			
жетім			
туған			
өзен			
ыстық			
ірі			
осы			
жырлаған			
өлең			
жер			

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Мәтіндегі сан есімдерді тауып, оларды сөзбен жаз.

Сырдария өзені Орталық Тянь-Шань жоталарынан басталады. Ол Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан арқылы өтіп, Қазақстандағы Арал теңізіне құяды. Сырдария өзенінің ұзындығы 2 219 км. Қазақстандағы ұзындығы 1 400 км. Өзен бойында ежелгі қалалардың орны бар. Соның бірі — XIX ғасырда салынған көне Қызылорда қаласы.

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Диалогті толықтырыңдар.

— Әбділда Тәжібаев ақын, ... ба?
— Иә, ол кісі ... .
— Әбділда Тәжібаев қай жылы ... ?
— Әбділда Тәжібаев 1909 жылы ... .
— Ол қай жерде туған?
— Ол ... .
— Ол қандай өлең жазған?
— Ол ... деген өлең жазған.
— Ол «Сырдария» өзені туралы жырлаған.

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
«Әбділда Тәжібаев» тақырыбына синквейн (бес жолды тақпақ) дайында.

Бес жолды тақпақтың құрылымы:

1. Тақырыпқа қатысты **бір** зат есім.
2. Бірінші зат есімге қатысты **екі** сын есім.
3. Бірінші зат есімге қатысты **үш** етістік.
4. Бірінші зат есімді суреттеп толықтыратын **төрт** кілт сөз.
5. Тақырыпты сипаттайтын бір синоним немесе метафора (зат есім).

ЕСТЕ САҚТА!

Ақынның көптеген драмалық шығармасы бар. Әбділда Тәжібаев атында кітапхана бар.

Сырдың сұлу өзені

11—12 САБАҚ

ЖАҢА СӨЗДЕР

әлдилеу, жырлау, ел анасы, құшақ, жасару, ақ шаш түспеу, қол жетпеу, қайрат, тең болу

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Қазақстанның өзен-көлдері туралы қосымша ақпаратты тауып, кестені толтыр.

Өзен-көл атауы	Мәлімет
Балқаш көлі	Балқаш — Қазақстандағы ірі өзендердің бірі. ……. …….
Сырдария көлі	Сырдария өзені Арал теңізіне құяды. ……. …….

АЙТЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Суреттегі адамдар туралы не білесің? Айтып бер.

Александр Сергеевич Пушкин

Генрих Гейне

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Мәтінді оқы. Сан есімдерді тауып, сөзбен жаз.

Рейн — Батыс Еуропадағы ең ірі өзендердің бірі. Оның ұзындығы 1 320 км. Өзен арқылы жылына 100 млн тоннадай жүк тасымалданады. Ол Швейцария, Франция, Германия, Нидерланд, Аустрия жерлерінен өтіп, Солтүстік теңізге құяды. Рейн өзенімен круиз жасауға болады.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Өлеңді тыңда. Мәнерлеп оқы. Түсінгеніңді айт.

Білем сені, сүйем сені,
Сырдың суы — қарт анам!
Сенсің мені әлдилеген,
Туған сенен мен балаң.
Сүйсе Гейне анам десе
Сүйген суы — Рейнесін.
Сырдың суы туған ол да
Өз ақынын — Гейнесін.
Жазса Тарас Днепрді,
Жазса Пушкин Еділді,
Неге маған жырламасқа
Сырда туған елімді?!

Ел анасы — менің анам,
Сырдың сұлу өзені.
Қуан, ана, ақыныңның
Келді жырлар кезегі!
Келдім бүгін, көрдім сені,
Сүйсең, міне, маңдайым.
Құшағында отырмын мен
Көріп көзбен ел жайын.
Жасарыпсың, қадірлі ана,
Ақ түспепті шашыңа....
Қарт Днепр — ескі достың
Көремісің айбатын?

Электрі мың моторлы,
Асқан алып қайратын.
Сен де маған, жаным ана,
Днепрдей жарық бер!
Қол жетпеген көк жұлдызын
Құшағыма алып бер.
Сол кезде де, жаным ана,
Өзіңменен тең болам.
Сырда туған сырдың ұлы
Жаңа Гейне мен болам.

(Әбділда Тәжібаев)

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Сөздерді мағынасына қарай сәйкестендір.

1	қарт	а	жырламасқа	1	қарт	а	ана
2	мен	ә	елімді	2	жарық	ә	жұлдызын
3	Сырдың	б	ана	3	бүгін	б	жайын
4	мені	в	балаң	4	құшағында	в	Днепр
5	Өз	г	анасы	5	ел	г	кезегі
6	маған	ғ	әлдилеген	6	қадірлі	ғ	көрдім
7	туған	д	ақынын	7	көк	д	бер
8	Ел	е	суы	8	жырлар	е	отырмын

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Кім қай өзен туралы жырлады? Мәтінді пайдаланып, сәйкестендір. Сөйлем құра.

Әбділда Тәжібаев	Днепр
Генрих Гейне	Еділ
Александр Сергеевич Пушкин	Рейн
Тарас Шевченко	Сырдария

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Берілген сөздердің антонимін айт. Сөйлем құра.

Қарт, сұлу, қадірлі, ақ, ескі

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Қате жазылған сөздерді тап. Себебін дәлелдеп түсіндір.

1. Білем сені, сүйем сені,
   Сырдың суы — қарт анам.
2. Сенсің мені әлдилеген,
   Туған сенен мен балаңыз.
3. Неге маған жырламасқа
   Сырда туған елімді?!
4. Ел анасы — оның анам
   Сырдың сұлу өзені.
5. Қуан, ана, ақыныңның
   Келді жырлар кезегі!
6. Құшағында отырсың мен
   Көріп көзбен ел жайын.

ЖАЗЫЛЫМ

9 -тапсырма.
Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып жаз.

Қарт Днепр — ... достың
Көремісің ... .
Электрі мың моторлы,
Асқан ... қайратын.
Сен де маған, ... ана,
Днепрдей жарық бер!
Қол жетпеген ... жұлдызын
Құшағыма алып бер.
... кезде де, жаным ана,
Өзіңменен тең болам.
Сырда ... сырдың ұлы
Жаңа Гейне мен болам.

Қажетті сөздер: айбатын, көк, туған, жаным, сол, ескі, алып.

АЙТЫЛЫМ

10 -тапсырма.
Рөлдік ойын. Бір оқушыны география пәнінің мұғалімі етіп сайлаңдар. Ол Қазақстанның географиялық картасын пайдаланып, сендерден теңіз, көл, өзендер туралы не білетіндеріңді сұрасын. Дұрыс әрі тез жауап берген бала жеңімпаз атанады.

ЕСТЕ САҚТА!

А. С. Пушкин Еділ өзені туралы жазған. Рейн өзені ұзын.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

13—14 САБАҚ

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Суды неге «тіршілік көзі» деп атаймыз? Жауабыңды диаграммаға түсір. Дәлелдеп айт.

ОҚЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Мәтінді оқы. Түсінгеніңді баянда.

Су — тіршілік көзі. Адамдар сусыз тіршілік ете алмайды. Су адам үшін өте пайдалы. Сондықтан суды үнемдеп қолдануымыз қажет. Өзен-көлімізді сақтап, ластамауымыз керек. Зауыт, фабрикалардың қалдықтарын өзен-көлге құймауларын қадағалауымыз қажет. Ол — біздің міндетіміз.

- **Ал сен қалай ойлайсың?**

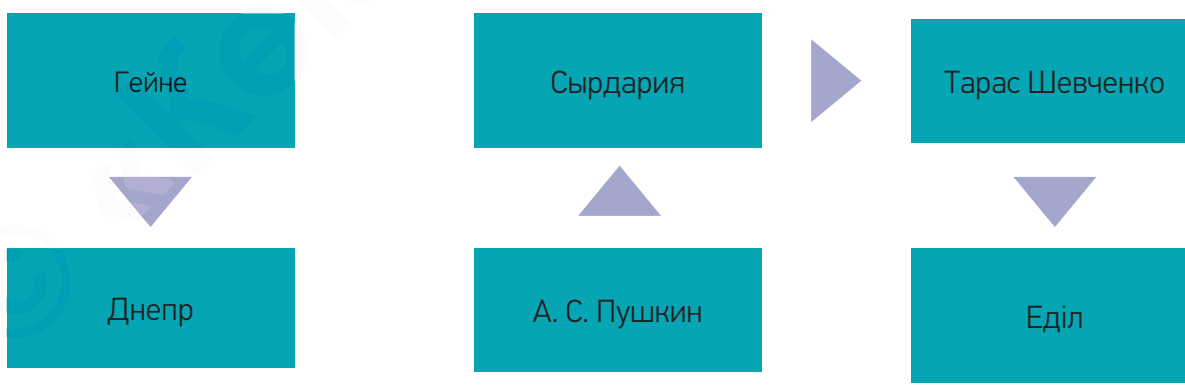
ЖАЗЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Семантикалық картаны толтыр.

Мысалдар	Есептік сан есім	Реттік сан есім	Жинақтық сан есім	Болжалдық сан есім	Бөлшектік сан есім	Топтау сан есімі
жетеу						
төрт-төрттен						
бесінші						
үштен екі						
екі жарым						
алпыс-жетпіс						
екеу						
елу бестерде						
он шақты						
қырық-елудей						
жиырма						
екі бүтін оннан бес						

АЙТЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Диаграммадағы сөздерді пайдаланып, Әбділда Тәжібаевтың «Сырдария» өзені туралы айтып бер.

© Жекеменшік құқығында

ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма. **Берілген сөздерден өлең жолдарын құрап жаз.**

1	Жазса	Неге	Еділді	жырламасқа
2	Сырда	Пушкин	туған	елімді
3	Ел	маған	Сырдың	өзені
4	Менің	анам	сұлу	анасы

АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма. **Төменде берілген тақырыптардың біреуін таңдап, сол тақырып бойынша көршіңмен диалог құр.**

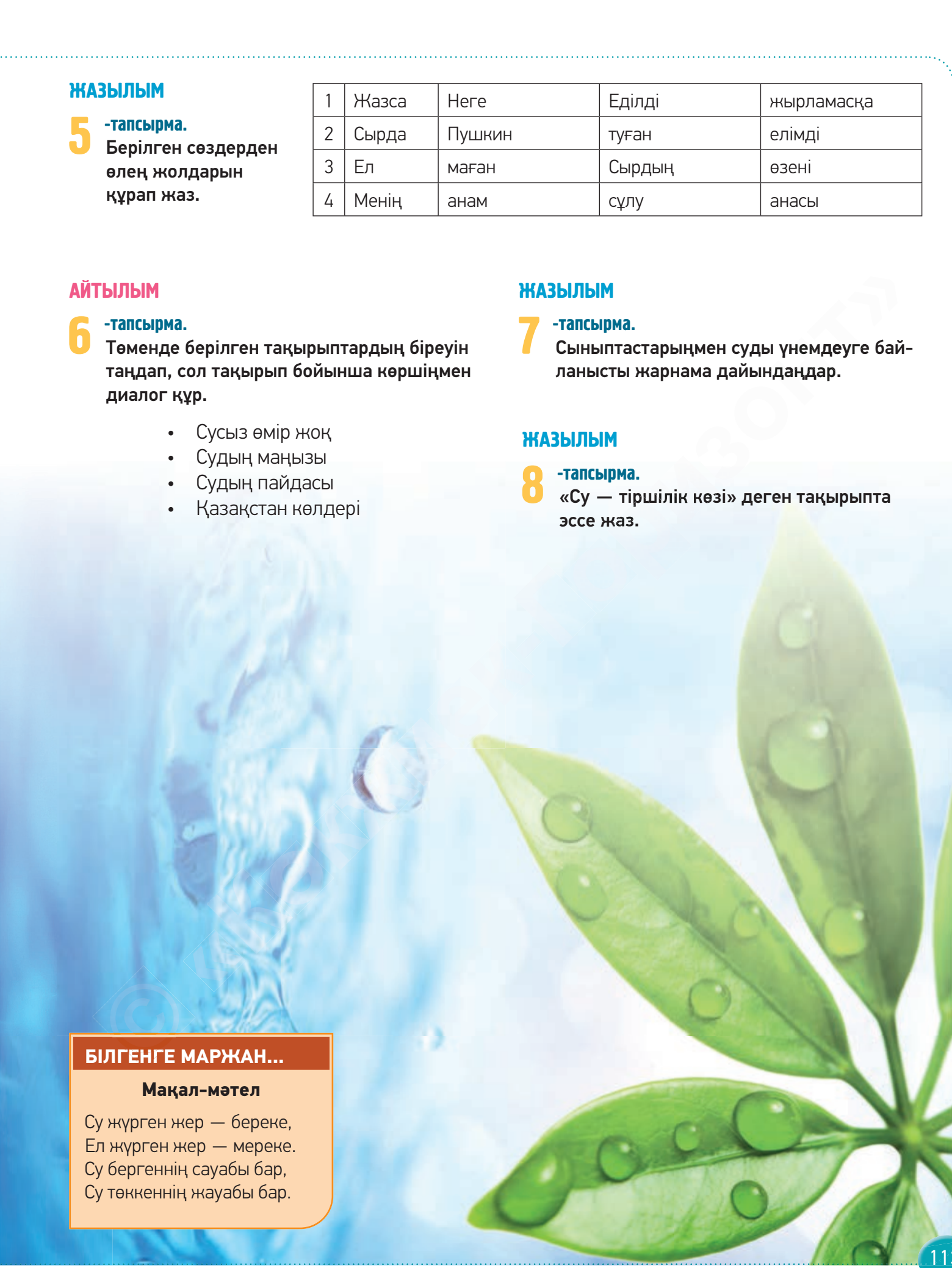
- Сусыз өмір жоқ
- Судың маңызы
- Судың пайдасы
- Қазақстан көлдері

ЖАЗЫЛЫМ

7 -тапсырма. **Сыныптастарыңмен суды үнемдеуге байланысты жарнама дайындаңдар.**

ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма. **«Су — тіршілік көзі» деген тақырыпта эссе жаз.**

БІЛГЕНГЕ МАРЖАН...

Мақал-мәтел

Су жүрген жер — береке,
Ел жүрген жер — мереке.
Су бергеннің сауабы бар,
Су төккеннің жауабы бар.

ӘЛЕМДЕГІ ІРІ КІТАПХАНАЛАР

1—2 САБАҚ

Кітап — бағалы сыйлық

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Суретке қарап, сұрақтарға жауап бер.

ЖАҢА СӨЗДЕР

дана сөз, дүние жинамайды, шағын, қызық мәліметтер, ақпарат, бөле, ұқыпты ұстау, рұқсатымен, табасың, таппайсың

1. Оқушылар қайда отыр?
2. Олар не істеп отыр?
3. Кітапханаға не үшін келеді?
4. Мектепте кітапхана бар ма?
5. Сен соңғы рет қашан кітап алдың?
6. Ол қандай кітап еді?

ТІЛДІК БАҒДАР

Болымды және болымсыз етістіктер

Болымды етістік — қимылдың, іс-әрекеттің болғанын, болып жатқанын, болатынын білдіретін етістік. Сондықтан етістік негізгі немесе туынды түбір күйінде болымды мәнді білдіреді. Мысалы: *келді, көріпті, барған екен, бара жатыр* т. б.

Болымсыз етістік — қимылдың, іс-әрекеттің болмағанын, болмай жатқанын, алдағы уақытта болмайтынын білдіретін етістік. Мысалы: *келген жоқ, көрген емес, барма* т. б.

Болымсыз етістіктердің жасалуы

№	Болымды етістіктер	Болымсыз етістік тудыратын жұрнақтар мен көмекші етістіктер	Мысалдар
1		-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе	барма, келме, айтпа, кетпе, сенбе
2		-ған/-ген, -қан/-кен + жоқ	барған жоқ, келген жоқ, айтқан жоқ, кеткен жоқ, сенген жоқ
3		-ған/-ген, -қан/-кен, -атын/-етін, -йтын/-йтін, -ар/-ер, -мақ/-мек, -пақ/-пек, -бақ/-бек + емес	барған емес, келген емес, айтпақ емес, кетер емес, сенбек емес
4	*Күрделі етістіктер:* айтып жүр, сөйлеп қалды, беріп еді	1) жұрнақ негізгі етістікке жалғанады	айт-па-й жүр, сөйле-ме-й қалды, бер-ме-п еді
5	айтып жүр, сөйлеп қой, беріп жібер	2) жұрнақ көмекші етістікке жалғанады	айтып жүр-ме, сөйлеп қой- ма, беріп жібер-ме
6	***Ескерту!*** Болымсыздық форма екі етістікке де (әрі негізгі, әрі көмекші етістікке) жалғанса, ол болымды мәнді білдіреді: *айт-па-й қой-ма-ды, жаз-ба-й отыр-ма-ды, сұра-ма-й кет-пе-ді* т.б.		

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Етістіктерді тауып, түбір мен қосымшаларды анықта.

Жинама, жыртпа, жазба, айтпа, берме, көрме, жүрме, алма.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 -тапсырма.
Мәтінді тыңда. Оқы. Мәтіннен болымды және болымсыз етістіктерді тап. Қою қаріппен жазылған етістіктердің түбірі мен қосымшасын анықта.

Бөлеме кітап сыйладым

«Кітап — білім бұлағы» деген дана сөз бар. Білімнің пайдасын білетін адам дүние **жинамайды**, кітап жинайды. Біздің үйде шағын кітапхана бар. Кітапханада ертегілер, сөздіктер және түрлі энциклопедиялар бар. Мен қызықты мәліметтерді осы кітаптардан оқимын. Мен кітапханадағы барлық кітап тізімін жасадым. Кітаптардың авторларын жаздым, қайда, қашан шыққанын көрсеттім.

Кейде керек ақпаратты тез **таппайсың**. Сондықтан өзіме керек ақпаратты тез табу үшін, түрлі түсті қағаздардан белгі жасадым.

Кітапханада әкемнің 1-сыныпта оқыған әліппесі болды. Әкем оны туған күніме сыйлады. Бір күні менің бөлем келді. Ол суретті әліппені көріп, қатты ұнатты. Бірақ бұл әліппе мен үшін өте қымбат. Алайда кішкентай бөлемді ренжіткім **келмеді**. Оның білімге құштарлығын көріп, әкемнің рұқсатымен әліппені бөлеме сыйладым. Бөлеме: «Әліппені таза ұста, **жыртпа**!», — дедім. Бөлем қатты қуанды, кітапты ұқыпты ұстайтын боп сөз берді. Мен оған: «Талабыңа нұр жаусын!» — деп тілек айттым.

Әкемнің әліппесінің құр тұрмай, пайдаға асқанына мен де қуандым.

«Мен оқимын, ойнаймын, ойланамын» кітабынан

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Үш нұсқаның ішінен қажетті сөздерді таңдап, жаз.

«Кітап — білім бұлағы» деген ... (дана сөз, әдемі сөз, қызық сөз) бар. Білімнің пайдасын білетін адам ...(ойыншық жинамайды, дүние жинамайды, киім жинамайды), кітап жинайды. Біздің үйде ... (үлкен, кішкентай, шағын) кітапхана бар. Кітапханада ертегілер, ... (тамақтар, ыдыстар, сөздіктер) түрлі энциклопедиялар бар. Мен ... (тәтті тағамдарды, газеттерді, қызықты ақпараттарды) осы кітаптардан оқимын. Мен кітапханадағы барлық кітаптың тізімін жасадым. Кейде керек ақпаратты тез ... (таппайсың, іздейсің, көресің). Ақпаратты тез табу үшін түрлі түсті қағаздардан белгі жасадым.

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Бір сөйлемге әртүрлі сұрақ қой.

Үлгі: *Білімнің пайдасын білетін адам кітап жинайды.*

1. Білімнің пайдасын білетін адам не жинайды?
2. Кітапты қандай адам жинайды?
3. Білімді адам неге кітап жинайды?

«Кітап — білім бұлағы» деген дана сөз бар. Менің кітапханамда әкемнің 1-сыныпта оқыған кітабы болды. Бұл мен үшін өте қымбат. Әкемнің рұқсатымен әліппені бөлеме сыйладым.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Мәтіннің мазмұны бойынша «Қос жазба» күнделігін толтыр. Түсіндір.

Үзінді	Түсініктеме
Кітапхана	кітап алатын, оқитын жер.

ЖАЗЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Қою қаріппен жазылған болымсыз етістіктерді болымды етістікке айналдыр.

Кітапханада әкемнің 1-сыныпта оқыған әліппесі **болмады**. Әкем оны туған күніме **сыйламады**. Бір күні менің бөлем **келмеді**. Ол суретті әліппені көріп қатты **ұнатпады**. Әкемнен рұқсат алып, әліппені бөлеме **сыйламадым**.

АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Мәтінді рөлге бөліп оқыңдар. Мәтіннің мазмұнын сақтап, өздерің диалог құрыңдар. Төмендегі нақылдардың қайсысы мәтіндегі оймен үндеседі?

Кітап ескірмейді

Бір күні Қожанасыр досына келсе, ол үйін тазалап жатыр екен. Қожа одан:

— Е, достым! Не істеп жатырсың? — деп сұрайды.

— Ә, Қожа екенсің ғой! Мына киім, кітап, қағаздар ескіріп кетіпті. Осыларды өртейін деп жатыр ем, — дейді досы.

— Қой, достым! Киім ескіргенмен, кітап ескірмейді. Кітаптың сырты ескіргенмен, ішіндегі ақылы ескірмейді, — депті Қожанасыр.

- Білімді өлсе, қағазда аты қалар.
- Ұста өлсе, істеген заты қалар.
- Ақыл — тозбайтын тон,
  Білім — таусылмайтын кен.
- Өнер алды — қызыл тіл.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Қажетті сөздерді қойып, нақылдарды толықтырып айт.

- Білім ..., білу ... .
- ... білім жоқ, ... күнің жоқ.
- Кітап — ... қазына.
- Білегі ... бірді жығар,
  Білімі ... мыңды жығар.

Қажетті сөздер: оқусыз, еңбексіз, жақсы, үлкен, әдепті, арзан, қымбат, қорқақ, білімсіз, қымбат, күшті, білімді, оқусыз.

АЙТЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
Берілген сұрақтарды пайдаланып, диалог құрыңдар.

1. Сен үшін қымбат заттар бар ма?
   - сен үшін қымбат ойыншық бар ма?
   - сен үшін қымбат кітап бар ма?
   - сен үшін қымбат киім бар ма? және т.б.
2. Сен кітапты, күнделікті ұқыпты ұстайсың ба?
3. Сен қандай уақытта ата-анаңнан рұқсат аласың?
4. Сен далаға шығарда әкеңнен, анаңнан рұқсат сұрайсың ба?

ЖАЗЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып, жаз.

Қажетті сөздер: ұқыпты ұстайтын боп, бөлем, рұқсат алдым, жыртпа, қуанды.

Менің ... келді. Әкемнен ... . Бөлеме әкемнің әліппесін сыйладым. Бөлеме: «Әліппені ұқыпты ұста!» — дедім. Әкемнің әліппесі мен үшін өте қымбат. Бөлем бұл кітапты ... ... сөз берді. Бөлем қатты ... Мен оған: «Талабыңа нұр жаусын!» — деп тілек айттым.

ЕСТЕ САҚТА!

Мен бөлеме кітап сыйладым. Ол суретті әліппені көріп, қатты қуанды.

Ұлттық кітапхана

3—4 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

пайда болған, кітап қорында, ең ірі, мемлекет қайраткері, басылым, рухани байлық, ұлттық қойма, қолға беріледі, арнайы жоба, сәулет өнері, мәдени ескерткіш, қорғауында

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сұрақтарға жауап беріңдер.

1. Сен тұратын жерде кітапхана бар ма?
2. Қазақ тілінде қандай кітап алдың?
3. Мектептегі кітапханада оқырмандар бөлмесі бар ма?
4. Сенің көркем әдеби кітаптарды оқитын достарың бар ма?

ТІЛДІК БАҒДАР

Болымсыз етістіктің жасалуы

Болымсыз етістік тудыратын жұрнақтар:	**Мысалдар:**
а) -ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе	айтпа, барма т. б.
ә) -ған/-ген, -қан/-кен, + *жоқ*	айтқан жоқ, барған жоқ т. б.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Болымды етістіктерге «жоқ» сөзін тіркестіріп, болымсыз етістікке айналдыр.

Үлгі: *пайда болған — пайда болған жоқ.*

кітап қорында болған —
қағаздарға жазған —
ашылған —
кітап болған —
қалада орналасқан —
басылымдарды жинаған —
қолға берілген —
арнайы жобамен салынған —

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3 **-тапсырма.**
Мәтінді оқы. Мәтіннен етістіктерді тап. Болымды, болымсыз етістіктерді анықта. Олардың жасалу жолын түсіндір.

Ең бірінші кітапханалар қашан пайда болған?

Ең бірінші кітапхана осыдан сегіз мың жыл бұрын пайда болған. Ежелгі мысырлықтар папирус қағаздарға жазған. Қазақстанда ең бірінші кітапхана 1883 жылы Семейде ашылған. Кітап қорында 260 том кітап болған.

Қазақстан Республикасындағы ең ірі кітапхана — Ұлттық кітапхана. Ол Алматы қаласында орналасқан. Кітапхана 1931 жылы ашылған. Кітапхананың алғашқы директоры — мемлекет қайраткері Ораз Жандосов. О. Жандосов кітапханаға Қазақстан туралы, қазақ тіліндегі басылымдарды жинаған. Кітапхана — рухани байлықты сақтаушы ұлттық кітап қоймасы. Кітапханаға 1991жылы Ұлттық кітапхана деген ат берілді. Кітапханаға 1 жылда 1 миллионнан астам оқырман келеді, 2 миллиондай кітап қолға беріледі. Ұлттық кітапханада 14 оқу залы жұмыс істейді. Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасы — әлемдегі ірі кітапханалардың бірі. Ұлттық кітапхананың ғимараты 1971 жылы арнайы жобамен салынған. Ол — Алматы қаласындағы отандық сәулет өнерінің туындысы. Кітапхана — Қазақстандағы тарихи, мәдени ескерткіштердің бірі. Ұлттық кітапхана Мемлекеттің қорғауында.

- **Сен қандай кітапханаларды білесің?**

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

4 **-тапсырма.**
Етістіктің түбіріне -ған/-ген, -қан/-кен жұрнақтары мен «жоқ» сөзін тіркестіріп, болымсыз етістікке айналдыр.

*Үлгі: айтылды — айтыл-***ған жоқ**

ат берілді —	ашуланды —
қолға берілді —	жинады —
жұмыс істеді —	тапты —
оқырман келді —	ұқыпты ұстады —

ЖАЗЫЛЫМ

5 **-тапсырма.**
Етістіктерге тиісті жұрнақтарды жалғап, болымсыз етістікке айналдыр.

Ең бірінші кітапхана осыдан сегіз мың жыл бұрын пайда бол... . Ежелгі мысырлықтар папирус қағаздарға жаз... . Қазақстанда ең бірінші кітапхана 1883 жылы Семейде ашыл... . Кітап қорында 260 том кітап бол... .

АЙТЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Кестедегі ақпараттың мәтінге сәйкестігін тексер.

№	Ақпарат	Дұрыс	Бұрыс
1	Ең алғашқы кітапхана осыдан сегіз мың жыл бұрын пайда болған.		
2	Ежелгі мысырлықтар папирус қағаздарға жазған жоқ.		
3	Ал Қазақстанда ең бірінші кітапхана 1883 жылы Семейде ашылған.		
4	Ол Алматы қаласында орналасқан жоқ.		
5	Ұлттық кітапхана — Қазақстан Республикасындағы ең кішкентай кітапхана.		
6	Кітапхана 1931 жылы ашылған.		
7	О. Жандосов кітапханаға Қазақстан туралы, қазақ тіліндегі басылымдарды жинаған.		
8	Ұлттық кітапханада 14 оқу залы жұмыс істемейді.		
9	2 миллиондай кітап қолға беріледі.		
10	Кітапханаға 1 жылда 1 миллионнан астам оқырман келмейді.		

ЖАЗЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Жақша ішіндегі сөздерді қазақ тіліне аударып, сөйлемдерді толықтыр. Етістіктерді тауып, құрамына қарай талда.

Қазақстандағы *(самый крупный)* Ұлттық кітапхана 1931 жылы ашылған. Кітапхананың алғашқы директоры *(государственный деятель)* Ораз Жандосов Қазақстан туралы, қазақ тіліндегі *(издание)* жинаған. Кітапхана рухани байлықты сақтаушы ұлттық *(книжное хранилище)*. *(Библиотеке)* 1991 жылы «Ұлттық кітапхана» деген ат берілді. Кітапханаға 1 жылда 1 миллионнан астам *(читатели)* келеді. 2 миллиондай кітап *(выдается на руку)*. *(Национальной)* кітапханада 14 оқу залы *(работает)*.

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Суреттерді пайдаланып, сөйлемдерді толықтыр.

Үлгі:

(Кітап) қоры.

 -дың ...

 -дың...

 -дың ...

Үлгі:

Ең ірі (кітапхана).

... .

... .

... .

Үлгі:

(Гүл) пайда болған.

... .

... .

... .

ЖАЗЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Үш нұсқаның ішінен қажетті сөздерді тауып жаз.

Қазақстан Республикасының (ауылдық, халықтық, Ұлттық) кітапханасы — әлемдегі ірі кітапханалардың бірі. Ұлттық кітапхананың ғимараты 1971 жылы (арнайы жобамен, арнайы сызбамен, тапсырыспен) салынған. Ол — Алматы қаласындағы отандық (би өнерінің, айтыстың, сәулет өнерінің) туындысы. Кітапхана — Қазақстандағы тарихи және (мәдени ескерткіштердің, кәсіби, халықаралық) бірі. Ұлттық кітапхана Мемлекеттің (өзінде, қорғауында, сөзінде).

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Мәтін бойынша сұрақ құрастырып, диалог құрыңдар.

ЕСТЕ САҚТА!

Қазақстан Республикасындағы ең ірі кітапхана — Ұлттық кітапхана. Ол Алматы қаласында орналасқан. Кітапхана — рухани байлықты сақтаушы ұлттық кітап қоймасы. Кітапхана — Қазақстандағы тарихи және мәдени ескерткіштердің бірі.

Оқулықтың электрондық нұсқасы

Ірі кітапханалар

5—6 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

аумағы, қолжазба, сирек кездесетін, жуық

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Сұрақтарға жауап бер.

1. Әлемдегі ең ірі кітапхана қай елде орналасқан деп ойлайсың?
2. Ірі кітапханаларда болып көрдің бе?

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Әр суретке жазбаша сұрақ дайындаңдар. Диалог құрыңдар.

Болымсыз етістік тудыратын жұрнақтар мен көмекші етістіктер	Мысалдар
-ған/-ген, -қан/-кен, -атын/-етін, -йтын/-йтін + *емес*	барған емес, келген емес, айтпақ емес, кетер емес, сенбек емес

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Берілген сөздерді болымсыз етістік тудыратын *-ған/-ген, -қан/-ген* жұрнақтары мен «емес» көмекші етістігін пайдаланып, болымсыз етістікке айналдыр.

Үлгі: *Айт — айтқан емес.*

Бар, кел, жүр, көр, отыр, бер, ал, жу, пайда бол, қолға беріл, жина, тап, ұқыпты ұста.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4 -тапсырма.
Мәтінді оқыңдар.

Ірі кітапханалар

Әлемдегі ең ірі кітапхана — Конгресс кітапханасы. Ол — Америка Құрама Штаттарының ұлттық кітапханасы. Кітапхана Вашингтон қаласында орналасқан. Кітапханада үш ғимарат бар. Кітапхананың аумағы да үлкен. Кітап саны да көп. Кітапханада 32 миллионнан аса кітап қоры бар. Кітаптар 437 тілде жазылған. 61 миллиондай қолжазба бар.

Әлемдегі екінші ірі кітапхана — Ұлыбритания **Ұлттық кітапханасы Лондон** қаласында орналасқан. Британдық кітапханада **25 миллиондай** сирек кездесетін қолжазба мен кітап бар. Кітап қоры 150 миллионнан асады.

Әлемдегі ірі кітапханалардың бірі — Ресей Ғылым академиясының кітапханасы. Оны **I Петр 1714 жылы** салдырған. Кітапханада **2 мыңға жуық** кітап болған.

АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Кестедегі ақпараттың мәтінге сәйкестігін тексер.

№	Ақпарат	Дұрыс	Бұрыс
1	Әлемдегі ең ірі кітапхана — Конгресс кітапханасы.		
2	Ол Америка Құрама Штаттарының ұлттық кітапханасы емес.		
3	Кітапхана Вашингтон қаласында орналасқан.		

4	Кітапханада үш ғимарат жоқ.		
5	Кітапханада 32 миллионнан аса кітап қоры бар.		
6	Кітаптар 437 тілде жазылған жоқ.		
7	Конгресс кітапханасында 61 миллиондай қолжазба жоқ екен.		

ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Мәтінде айтылған кітапханалар туралы ақпаратты салыстыр.

№	Конгресс кітапханасы	Британдық кітапхана	Ресей Ғылым академиясының кітапханасы
1			
2			

АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Бір сөйлемге әртүрлі сұрақ қой.

Ұлыбританияның **Ұлттық кітапханасы Лондон** қаласында орналасқан. Британдық кітапханада **25 миллиондай** сирек кездесетін қолжазба мен кітап бар. Кітап қоры 150 миллионнан асады.

Үлгі:
Сөйлем:
Әлемдегі екінші ірі кітапхана — британдық кітапхана.
Сұрақ:
1. Әлемдегі екінші ірі кітапхана қай елде орналасқан?
2. Британдық кітапхана үлкендігі жағынан әлемде нешінші кітапхана?
3. Әлемдегі екінші ірі кітапхана қай кітапхана?
4. Британдық кітапхана нешінші орында?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8 -тапсырма.
Төмендегі үзінді мазмұны бойынша «Қос жазба» күнделігін толтыр. Түсіндір.

Үзінді	Түсініктеме
Ресей	Қазақстанға көрші мемлекет.

Әлемдегі ірі кітапханалардың бірі — Ресей Ғылым академиясының кітапханасы. Оны **I Петр 1714 жылы** салдырған. Кітапханада **2 мыңға жуық** кітап болған.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9 -тапсырма.
Болымсыз етістіктерді тап, жасалу жолдарын түсіндір. Болымсыз етістіктерді болымды етістікке айналдыр.

1. Мен Конгресс кітапханасына барған емеспін. 2. Ол Америка Құрама Штаттарында болған емес. 3. Конгресс кітапханасы Американың Ұлттық кітапханасы емес. 4. Кітапхана Вашингтон қаласында орналасқан жоқ. Конгресс кітапханасы әлемдегі ең ірі кітапхана емес. Кітапханада 32 миллионнан аса кітап қоры жоқ. Кітаптар 437 тілде жазылған жоқ.

ЖАЗЫЛЫМ

10 -тапсырма.
Суреттер бойынша сұрақ құрастырып, диалог құрыңдар.

Конгресс кітапханасы

Британдық кітапхана

Ресей Ғылым академиясының кітапханасы

ЕСТЕ САҚТА!

Әлемдегі ең ірі кітапханалар: Конгресс кітапханасы, Британдық кітапхана, Ресей Ғылым академиясының кітапханасы.

Абай. Ғылым таңдай мақтанба

7—8 САБАҚ

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1 **-тапсырма.**
Төмендегі сұрақтарға жауап бер.

1. Абай Құнанбаев туралы не білесің?
2. Абайдың қандай шығармаларын оқыдың?

Абай Құнанбаев

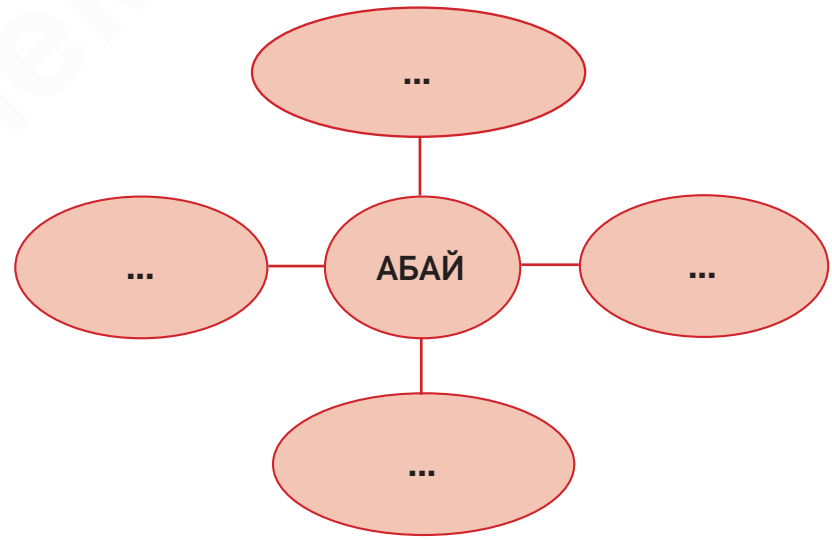
ЖАҢА СӨЗДЕР

мақтанба, қашық бол, асық бол, адам болу, өсек, өтірік, мақтаншақ, бекер мал шашпақ, бес дұшпан, талап, терең ой, қанағат, рақым, асыл іс

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

2 **-тапсырма.**
Мәтінді оқы. Диаграмманы толтыр.

Абай — қазақтың ұлы ақыны, философ. Абай Құнанбаев (Ибраһим) қазіргі Шығыс Қазақстан облысы Абай ауданында дүниеге келген. Ол кішкентай кезінен зерек болған. Абайды әжесі Зере тәрбиелеген. Шешесі Ұлжан ақылды ананың бірі болған. Әкесі Құнанбай Өскенбайұлы ел басқарған. Абайдың «Қыс», «Күз», «Жаз» атты өлеңдері бар.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3 **-тапсырма.**
Мәтінді оқы. Қою қаріппен жазылған сөздерді қазақ тіліне аудар.

Бабушка Зере звала любимого внука Абаем. Имя Абай означает **«осмотрительный, осторожный, миленький»**. С тех пор и окружающие стали так же обращаться к мальчику, а настоящим именем, по сути, его никто не называл.

Ғаламтор материалдарынан

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4 -тапсырма.
Өленді жатта. Болымсыз етістіктерді тап. Өленді жатта.

Ғылым таппай мақтанба

Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба,
Құмарланып, шаттанба,
Ойнап босқа күлуге.
Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз.

Тілеуің, өмірің алдында,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер мал шашпақ —
Бес дұшпаның, білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой —
Бес асыл іс, көнсеңіз.

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Берілген сөздердің түбірін тап, сол сөздерді қатыстырып, сөйлем құра.

мақтан → мақтанба, мақтаншақ

Ерін → ерінбе, еріншек

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

6 -тапсырма.
Жұптық жұмыс. Болымсыз етістіктерді болымды етістікке айналдырыңдар.

Үлгі: *айтпа-айт.*

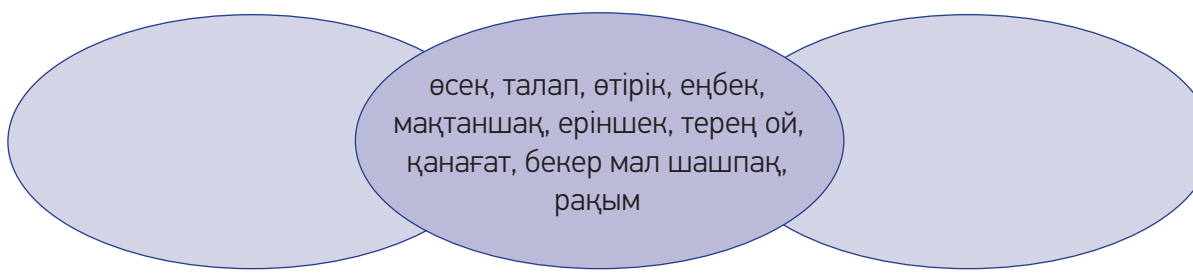
Баптанба —
Шаттанба —
Күлме —
Асық болма —
Мақтанба —
Қашық болма

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7 -тапсырма.
Өленді тағы бір рет оқы. Төменде берілген сөздерден жақсы адам болу үшін қажет сөздерді тауып, жауап бер.

Жақсы адам болу үшін неден қашық болу керек?

Жақсы адам болу үшін неге асық болу керек?

© «Атамекен Оқулықтары»

АЙТЫЛЫМ

8 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Сөйлемді өлең жолдарымен салыстырып, қазақ тіліне аударыңдар.

Чтобы стать (хорошим) человеком, нужно быть подальше от сплетен, от вранья, от хвастовства, от лени, от расточительства.

АЙТЫЛЫМ

9 **-тапсырма.**
Кестедегі ақпараттың мәтінге сәйкестігін тексер.

№	Ақпарат	Дұрыс	Дұрыс емес
1	Ғылым таппай мақтан.		
2	Бес нәрседен қашық бол.		
3	Бес нәрсеге асық болма.		
4	Адам болам десеңіз.		
5	Бес дұшпаның: өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ.		

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

10 **-тапсырма.**
Жұптық жұмыс. Өлеңді оқыңдар. Абай айтқан бес жақсы нәрсе мен бес жаман нәрсені анықтаңдар.

Бес жақсы нәрсе

Бес жаман нәрсе

АЙТЫЛЫМ

11 **-тапсырма.**
Абай адам болудың қандай шарттарын айтады?

ЕСТЕ САҚТА!

Талап, еңбек, терең ой,
қанағат, рақым, ойлап қой —
бес асыл іс, көнсеңіз.

© «Келешек-Полиграфцентр»

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

9—10 САБАҚ

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

1 -тапсырма.
Мәтінді оқып, әр сөйлемге сұрақ қой. Қою қаріппен берілген сөздер мен сөз тіркестерінің мағынасын түсіндір.

Ұлттық кітапхананың **кітап қорында** Абайдың **қолжазбалары** бар. Абай **дана сөздерінде** жақсы адам болудың жолын айтқан. Ұлы Абай неден **қашық болу керек** екенін айтқан. Абайдың шығармалары — **рухани байлық**. Ұлттық **кітапханада** басқа да **сирек кездесетін қолжазба** көп. Ұлттық кітапханаға **оқырман** көп келеді.

ЖАЗЫЛЫМ

2 -тапсырма.
Өзіңнің кітапханаға барғаныңды сипаттап, шағын мәтін жаз. Мәтінде болымды және болымсыз етістіктерді пайдалан.

Болымды ет.

Мен кітапханаға бардым. ... .

АЙТЫЛЫМ

3 -тапсырма.
Сұрақтарға жауап бер.

1. Абай айтқан бес асыл іс қандай?
2. Абай айтқан бес дұшпан не?

ЖАЗЫЛЫМ

4 -тапсырма.
Абай айтқан бес жаман нәрсені болымсыз етістік формасында жаз.

Бес жаман нәрсе: өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ.
Үлгі: *өсек айтпа, ..., ... ,*

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5 -тапсырма.
Төрт елдің Ұлттық кітапханалары туралы мәлімет тауып, торға жазыңдар. Салыстырмалы кесте жасаңдар. Сол жауаптарды пайдаланып, диалог құрыңдар.

Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасы	Ресей Ғылым академиясының кітапханасы	Ұлыбританияның Ұлттық кітапханасы	Америка Құрама Штаттарындағы Конгресс кітапханасы
...	...	...	...

Мазмұны

1. ОТБАСЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛЕР МЕН МЕРЕКЕЛЕР

1-2 сабақ. Қазақ отбасының дәстүрлері 4

3-4 сабақ. Атам төрде отырады 9

5-6 сабақ. Табалдырықты баспа! 12

7-8 сабақ. «Тоқта, ботам! Атаң келеді артыңда...» 15

9-10 сабақ. Атам бата береді 19

11-12 сабақ. Әкеліңіз, көмектесейін! 22

13-14 сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 24

2. МЕКТЕП ӨМІРІ. ӘДЕПТІ БАЛА — АРЛЫ БАЛА

1-2 сабақ. Менің мектебім 26

3-4 сабақ. Қазақ тілі мен әдебиеті кабинеті екінші қабатта 30

5-6 сабақ. Сүйікті жазушы 33

7-8 сабақ. Қожа — әдепті бала 37

9-10 сабақ. Жанар — ақылды қыз 41

11-12 сабақ. Қожа мектепте 44

13-14 сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 48

3. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАН-ЖАНУАРЛАР МЕН ӨСІМДІКТЕР ӘЛЕМІ

1-2 сабақ. «Қызыл кітап» 51

3-4 сабақ. Қызғалдақты сақтайық! 54

5-6 сабақ. Қасқыр мен тиін 56

7-8 сабақ. «Қазақстан барысы» (мультфильм негізінде) 62

9-10 сабақ. Түлкі мен қырғауыл 66

11-12 сабақ. Тауды мекендейтін аң-құс 69

13-14 сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 72

4. ЕЖЕЛГІ КӨШПЕЛІЛЕР МӘДЕНИЕТІ

1-2 сабақ. Көшпелілер туралы түсінік 74

3-4 сабақ. Көшпелілер — жауынгер халық 79

5-6 сабақ. Тұмар (Томирис) туралы аңыз 83

7-8 сабақ. Аңыз патшайым 86

9-10 сабақ. Алтын адам 89

11-12 сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 93

5. СУ — ТІРШІЛІК КӨЗІ

1-2 сабақ. Сусыз өмір жоқ 94

3-4 сабақ. Судың маңызы 97

5-6 сабақ. Судың пайдасы. 100

7-8 сабақ. Қазақстан көлдері 103

9-10 сабақ. Сырда туған сырдың ұлы 106

11-12 сабақ. Сырдың сұлу өзені 108

13-14 сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 111

6. ӘЛЕМДЕГІ ІРІ КІТАПХАНАЛАР

1-2 сабақ. Кітап — бағалы сыйлық 114

3-4 сабақ. Ұлттық кітапхана 119

5-6 сабақ. Ірі кітапханалар 123

7-8 сабақ. Абай. Ғылым таппай мақтанба 127

9-10 сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 130

Оқулық

Оқу басылымы

Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Дәулетбекова,
А. Қ. Рауандина, Р. С. Рахметова,
Қ. С. Жайлаубаева

Қазақ тілі мен әдебиеті:
Бәйшешек
Оқулық
1-бөлім

Қазақ тілінен басқа тілде оқытылатын
11 жылдық жалпы білім беретін мектептің
5-сыныбына арналған

Әдіскер Б. Қ. Мукеева
Редактор Г. Қ. Омарбекова
Суретшілер: А. Айтжанов, Р. Байбекова,
М. Дильманов, В. Самаркина, И. Киянова,
Е. Рагозина, М. Мирошников, В. Самаркина
Фотосуретші П. Михеев
Мұқаба әрленімі Д. Н. Буксикова
Техникалық редактор Д. К. Тынбаев
Беттеуші Д. К. Тынбаев, С. Қыдырбай

01.07.26 басылымға жіберілді. 60×90⅛ форматы.
Офсеттік басылым. «DIN» қаріп түрі.
Таралымы 10 000.
«Реформа» ЖШС-нде басылған

ЖШС «Көкжиек-Горизонт»
050059, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,
Назарбаев д-лы, 235Б.
Тел. +7 727 341 08 93
www.kokzhiek-gorizont.kz

Учебное издание

Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Даулетбекова,
А. К. Рауандина, Р. С. Рахметова,
К. С. Жайлаубаева

Қазақ тілі мен әдебиеті:
Бәйшешек
Учебник
Часть 1

Для 5 класса
11-летней общеобразовательной школы
с неказахским языком обучения

Методист Б. К. Мукеева
Редактор Г. К. Омарбекова
Художники: А. Айтжанов, Р. Байбекова,
М. Дильманов, В. Самаркина, И. Киянова, Е. Рагозина,
М. Мирошников, В. Самаркина
Фотограф П. Михеев
Дизайн обложки Д. Н. Буксикова
Технический редактор Д. К. Тынбаев
Компьютерная верстка Д. К. Тынбаев, С. Кыдырбай

Подписано в печать 01.07.26. Формат 60×90⅛.
Печать офсетная. Гарнитура «DIN».
Тираж 10 000.
Отпечатано ТОО «Реформа»

ТОО «Көкжиек-Горизонт»
050059, Республика Казахстан, г. Алматы,
пр. Назарбаева, 235Б,
Тел. +7 727 341 08 93
www.kokzhiek-gorizont.kz

© ЖШС «Көкжиек-Горизонт»